

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การกลับพม่าและการดำรงชีพในสภาวะ หลังการปลดถิ่น:
กรณีศึกษาพ่อค้ารายย่อยในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า”

โดย

ดร.ประเสริฐ แรงกล้า และสิริไพลิน สิงห์อินทร์

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การกลับพม่าและการดำรงชีพในสภาวะ หลังการพลัดถิ่น:
กรณีศึกษาพ่อค้ารายย่อยในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า”

คณะผู้วิจัย

ดร.ประเสริฐ แกร่งกล้า คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สิริไพลิน สิงห์อินทร์ ศูนย์วิจัยนวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปผู้บริหาร

(Executive Summary)

รายงานวิจัยเรื่อง “การกลับพม่าและการดำรงชีพในสภาวะหลังการพลัดถิ่น: กรณีศึกษาพ่อค้ารายย่อยในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า” ศึกษาปรากฏการณ์การเดินทางกลับไปใช้ชีวิตในประเทศพม่าของอดีตผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่นสัญชาติพม่ากลุ่มหนึ่ง ที่เปลี่ยนแนวทางการดำรงชีพของตนไปสู่การทำธุรกิจในสังคมบ้านเกิด หรือที่เรียกในรายงานฉบับนี้ว่าเป็น “ผู้ประกอบการรายย่อย” (Small-Scaled Entrepreneurs) ในพื้นที่ 3 เมืองทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า (เมียวดี พะอัน เมะล่าย) การศึกษานี้ทำให้เข้าใจทัศนะของคนพม่าต่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมของตน ที่มาจากสังคมของคนกลับไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อย การใช้ยุทธศาสตร์ต่างๆ เพื่อจัดการกับอุปสรรคปัญหา ตลอดจนผลกระทบและคุณค่าที่เกิดขึ้นจากปรากฏการณ์นี้

พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่ามีพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆ จำนวนมาก เพื่อส่งเสริมให้เกิดการลงทุนและการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนานี้แฝงคำสัญญาเรื่องความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและการเชื่อมต่อที่รวดเร็ว แต่จินตภาพเหล่านี้ก็ล้นเกินกว่าสถานะที่เป็นจริงไปบ้าง เพราะยังขาดระบบโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ สนับสนุน และมีปัญหาจากการใช้อำนาจของกองทัพพม่า ในสภาพการณ์นี้ คนพม่ากลุ่มหนึ่งเดินทางกลับจากประเทศเพื่อนบ้านและดำรงชีพด้วยการทำธุรกิจ ด้วยทักษะความเป็นผู้ประกอบการที่มีความตื่นตัวต่อโอกาสการทำการค้าที่คนอื่นไม่สังเกตเห็น ความตื่นตัวนี้เกิดขึ้นท่ามกลางสถานการณ์ด้านสิทธิและเสรีภาพที่ปรับปรุงดีขึ้น การสะสมทุนที่มีมาก่อนหน้า และพันธะการพัวพันกับสังคมบ้านเกิด ความเป็นผู้ประกอบการนี้ตั้งอยู่บนการตัดสินใจเป็นลำดับขั้น เพื่อเรียนรู้และจัดการกับความไม่แน่นอนในอนาคต

การพัฒนาการดำรงชีพของตนเองด้วยทักษะความเป็นผู้ประกอบการของคนพม่ากลับบ้านสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ยังเป็นอุปสรรคให้กับวิถีทางใหม่ การกลายเป็นผู้ประกอบการจึงต้องใช้ยุทธศาสตร์บางประการเพื่ออยู่ร่วมกับข้อจำกัดเหล่านั้น สำหรับคนที่มีความรู้มาก เขาอาจใช้วิธีการหาความรู้สร้างอาชีพใหม่ คนที่มีความรู้พบน้อยกว่า ก็อาจใช้เครือข่ายความสัมพันธ์เป็นทุนทางสังคมเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ การใช้เทคนิคความรู้เชิงบริหารจัดการ การใช้แนวทางการดำรงชีพที่หลากหลาย ทำงานหลายอย่างไปในเวลาเดียวกัน และพึ่งพาอำนาจทางการเมืองและอำนาจสังคมศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เพื่อเสริมสร้างกำลังใจรับมือกับความไม่แน่นอนของการเป็นเจ้าของธุรกิจในพม่า

แนวโน้มสู่ความเป็นผู้ประกอบการนี้ไม่ใช่แค่การกลับทางกายภาพ แต่สร้างนิยามใหม่ให้ “การกลับ” เป็นการเคลื่อนย้ายต่อเนื่องเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า การกลับไปเป็นผู้ประกอบการ รายย่อยในพม่าสร้างความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ในระดับสังคม สภาพเศรษฐกิจก็คึกคักมากขึ้น และเมืองใหญ่ขยายตัว ในระดับปัจเจกบุคคล ผู้คนกระวนกระวายครุ่นคิดเรื่องอนาคตและความ เป็นไปได้ของการกลับพม่า ความรู้สึกมีความหวังเป็นทั้งที่มาและสิ่งหล่อเลี้ยงโครงการกลับพม่า ในภูมิทัศน์การเคลื่อนย้ายของผู้คน การกลับและเป็นผู้ประกอบการเป็นการเลือกสิ้นสุดสถานะ การพลัดถิ่นอย่างเต็มใจ แต่มีอุปสรรคและความไม่แน่นอนอยู่มาก การเคลื่อนย้ายของผู้คนจึงยัง ไม่สิ้นสุดและสร้างการเปลี่ยนผ่านหลายด้าน การเคลื่อนย้ายแบบนี้มีพลวัตสูงและท้าทายการ จัดแบ่งหมวดหมู่คนย้ายถิ่นในแบบที่คุ้นเคย ผู้ประกอบการรายย่อยมองอนาคตและใช้ชีวิตอยู่ ความสัมพันธ์แบบข้ามชาติมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การสร้างองค์ความรู้เรื่องความเป็นผู้ประกอบการของคนสัญชาติพม่าใน สังคมไทยและทบทวนนโยบายที่เกี่ยวข้อง – ผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากเริ่มประกอบธุรกิจตั้งแต่เมื่อ ทำงานอยู่ในไทย ความรู้เรื่องนี้ยังมีน้อยมาก ทั้งเรื่องที่มา คุณค่าและผลกระทบ ความรู้จำเป็น ต่อการกำหนดท่าทีเชิงนโยบายต่อการประกอบการของคนสัญชาติพม่าต่อไปในอนาคต
2. การพิจารณาการให้ความช่วยเหลือการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศพม่าอย่างรอบ ด้าน – งานให้ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยควรมีข้อมูลแผนงานทั้งหมดและตัดสินใจจากข้อมูล การพัฒนาโครงสร้างทั้งระบบ เพื่อให้ความช่วยเหลือมีประสิทธิภาพและช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้จริง โครงสร้างพื้นฐานที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างการรองรับการอพยพกลับประเทศพม่า
3. การสร้างองค์ความรู้เรื่องระบบกรรมสิทธิ์และสถานะการถือครองที่ดินในพม่า – สังคมพม่ายังมีปัญหาเรื่องที่ดินหลายด้าน การวางแผนหรือแทรกแซงการเคลื่อนย้ายในอนาคต จำเป็นต้องการความรู้นี้ เพื่อให้สามารถคาดการณ์ผลของการแทรกแซงและจัดการการอพยพ เคลื่อนย้ายโดยหน่วยงานต่างๆในอนาคต
4. การยืนยันในเวทีระหว่างประเทศให้รัฐบาลพม่ามีพันธะในการให้สถานะและสิทธิ พลเมืองแก่อดีตคนพลัดถิ่น – ความเต็มใจกลับพม่าถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี แต่รัฐบาลพม่าควรให้ และคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมือง เพราะจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงของการดำรงชีพได้ คนจะมีความมั่นใจลงทุนทำการค้าและพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนได้ในระยะยาว

บทคัดย่อ

รายงานวิจัยฉบับนี้ศึกษาที่มาทางสังคมของการเดินทางกลับพม่าและการใช้ทักษะความเป็นผู้ประกอบการเพื่อการดำรงชีพ การศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลใน 3 เมืองทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า คือ เมียวดี พะอันและเมาะล่าย ประเทศพม่าภายใต้กระบวนการปฏิรูปทางการเมืองและเศรษฐกิจได้ก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลากหลาย เพื่อกระตุ้นการลงทุนจากต่างประเทศ การพัฒนานี้สร้างความหวังเรื่องการเชื่อมต่อและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ แต่จินตภาพเหล่านี้ก็มีลักษณะล้นเกิน การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานไม่ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงตามที่คาดหวัง เนื่องจากยังขาดระบบโครงสร้างพื้นฐานที่สมบูรณ์ การจัดทำโครงการบางแห่งช้าเกินไปให้ตระหนักถึงการคงอยู่ของอำนาจกองทัพพม่าและการกดขี่

การกลับพม่าไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยเป็นการแสวงหาความเป็นไปได้ในการแสวงหาชีวิตที่ดีขึ้น เป็นการเคลื่อนย้ายต่อเนื่องจากการเคลื่อนย้ายที่เคยดำเนินมาก่อนหน้า ในสังคมพม่ายุคปฏิรูปประเทศ พวกเขา มองประเทศต้นทางเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความหวัง ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่เหล่านี้แสดงความตื่นตัวต่อโอกาสการทำอะไรที่คนอื่นไม่สังเกตเห็น ความตื่นตัวนี้ตัดบรรจบกับพลังอำนาจต่างๆ ทั้งการมีเสรีภาพและความปลอดภัย การสะสมทุนจากอดีต การพัวพันกับบ้านเกิดและสถานการณ์เฉพาะในพม่า ในการปฏิสัมพันธ์กับพลังอำนาจต่างๆ ผู้ประกอบการเหล่านี้ดำเนินธุรกิจของตนบนฐานของการตัดสินใจอย่างเป็นลำดับขั้น มีการใช้ยุทธศาสตร์เพื่อจัดการอุปสรรคปัญหาต่างๆ

การกลับไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในพม่าสร้างความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ในระดับสังคม สภาพเศรษฐกิจคึกคักมากขึ้นและเมืองใหญ่ขยายตัว ในระดับปัจเจกบุคคล ผู้คนกระวนกระวายครุ่นคิดเรื่องอนาคตและความเป็นไปได้ของการกลับพม่า ความรู้สึกมีความหวังเป็นทั้งที่มาและสิ่งหล่อเลี้ยงโครงการกลับพม่า ในภูมิทัศน์การเคลื่อนย้ายของผู้คน การกลับและเป็นผู้ประกอบการเป็นการเลือกสิ้นสุดสภาวะการพลัดถิ่นอย่างเต็มที่ แต่มีอุปสรรคและความไม่แน่นอนอยู่มาก การเคลื่อนย้ายของผู้คนจึงยังไม่สิ้นสุดและสร้างการเปลี่ยนผ่านหลายด้าน การเคลื่อนย้ายแบบนี้มีพลวัตสูงและท้าทายการจัดแบ่งหมวดหมู่คนย้ายถิ่นในแบบที่คุ้นเคย ผู้ประกอบการรายย่อยมองอนาคตและใช้ชีวิตอยู่ความสัมพันธ์แบบข้ามชาติมากขึ้น

Abstract

The research delves into the social origin of the recent Burmese returnees to Myanmar and their entrepreneurial skills in making a living. The study was conducted in 3 cities of southeastern Myanmar; Myawaddy, Hpa-an and Mawlamyine. Myanmar, under the process of political and economic reform, has thrived on various infrastructure projects to promote trade and investment. The development promises connectivity and economic growth, but the imaginary seems excessive to an extent. The infrastructural improvement cannot realize changes as expected, for lack of complete infrastructure system. Some projects also remind about the enduring military power and oppression.

Recent return to Myanmar is the search for possibility of better life. It is actually ongoing mobility. These returnees see the present Myanmar as social field of hope. They discover the hitherto unnoticed profit opportunity- alertness. The entrepreneurship intersects with various social forces, including significantly improved civil rights and freedom, accumulated capital, social obligation with homeland, and the current Burmese political situation. These small-scaled entrepreneurs run business based upon sequent decision-making. They adopt several strategies to overcome existing obstacles.

Furthermore, the emergence of entrepreneurs has brought about many effects. Their market participation reinvigorates local economy and urbanization. Individuals are more anxious with their future and return possibility. Being hopeful is both motive and lubricant for the return project. In ethnoscares, voluntary return is a way to end the state of displacement, but the effort remains in a sense of unease. Movement, then, has never been completed, and rather becomes multi-transitional. The mobility dynamics challenge conventional categories under migration studies. These entrepreneurs are moving forward through possibility, living more in transnational social spaces.

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	i
บทคัดย่อภาษาไทย	iii
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	iv
สารบัญ	v
สารบัญภาพ	viii
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
สภาวะพลัดถิ่นและทางออก	5
ความเป็นผู้ประกอบการ	8
โครงสร้างพื้นฐานและระบบ	13
แนวทางการดำรงชีพ	15
วิธีการศึกษาและโครงสร้างรายงาน	18
บทที่ 2 โครงสร้างพื้นฐาน: การเมือง ความหมายและนัยสำคัญ	20
บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลง	20
โครงสร้างพื้นฐานของชายแดน	22
โครงสร้างพื้นฐานชายแดนใหม่ (หลัง ค.ศ.2011) ⁶	24
โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการลงทุน	30

	หน้า
ศักยภาพในการเคลื่อนย้าย	35
การเมืองของโครงสร้างพื้นฐาน	37
จินตภาพที่ล้นเกิน	40
ความหมายอื่นๆของโครงสร้างพื้นฐาน	41
 บทที่ 3 ความเป็นผู้ประกอบการและการเคลื่อนย้ายต่อเนื่อง	 45
ชีวิตที่กลับพม่า	45
ธุรกิจขนาดเล็กใหม่ๆในพม่า	47
ความเป็นผู้ประกอบการ	49
การตัดบรรจบกันกับพลังทางสังคม	52
การมีเสรีภาพและความปลอดภัย	54
การสั่งสมทุนจากอดีต	55
การพัวพันกับสังคมบ้านเกิด	57
สถานการณ์เฉพาะในพม่า	58
การเคลื่อนย้ายต่อเนื่อง	62
 บทที่ 4 ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของผู้ประกอบการ	 64
การแสวงหาความรู้และสร้างอาชีพใหม่	65
การใช้ทุนทางสังคมในสภาพทรัพยากรจำกัด	68
การใช้ความรู้เชิงบริหารจัดการ	71
การใช้แนวทางการดำรงชีพหลากหลาย	73
การพึ่งพาอำนาจทางการเมืองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์	77

	หน้า
บทที่ 5 ความเปลี่ยนแปลงและภูมิทัศน์ใหม่	82
ความเป็นไปในท้องถิ่น	82
การเติบโตของเมือง	85
อนาคตที่น่ากระวนกระวาย	86
การรู้สึกมีความหวัง	89
ชีวิตทางสังคมข้ามชาติ	93
การเปลี่ยนผ่านหลายด้านและไม่สิ้นสุด	96
 บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	99
สรุปประเด็นและอภิปรายผล	99
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	102
 บรรณานุกรม	104

สารบัญภาพ

	หน้า
รูปที่ 1-1 แผนที่แสดงพื้นที่การศึกษา	18
รูปที่ 2-1 สะพานมิตรภาพไทย-พม่าในสภาพชำรุดทรุดโทรม	23
รูปที่ 2-2 แผนที่แสดงที่ตั้งท่าข้ามสินค้าชายแดนแม่สอด-เมียวดี หน้า 23	25
รูปที่ 2-3 แผนที่แนวถนนเส้นเก่าและถนนตัดใหม่ระหว่างตีกานหยี่หนอง- กอกะเร็ก	28
รูปที่ 2-4 แผนที่นิคมอุตสาหกรรมและเขตการค้าเมียวดี	30
รูปที่ 2-5 โรงไฟฟ้าแห่งใหม่ในเมืองเมะล่ายที่อยู่ระหว่างการก่อสร้าง	32
รูปที่ 2-6 โรงงานเย็บผ้าในนิคมอุตสาหกรรมพะอัน	33
รูปที่ 3-1 อาหารไทยของร้าน "ทุมิตตะ"	46
รูปที่ 3-2 ธุรกิจต่างๆของคนกลับพม่าไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อย	49
รูปที่ 3-3 ร้านขายอุปกรณ์กีฬาของปีในเมืองพะอัน	52
รูปที่ 3-4 ร้านขายไก่ย่างใกล้เมืองมุตงของผู้หญิงมอญรายหนึ่ง	59
รูปที่ 3-5 รถมือสองจากญี่ปุ่นที่จอดอยู่ที่คลังสินค้าในอำเภอแม่สอด	61
รูปที่ 4-1 โรงเรือนเลี้ยงไก่ไข่หลังใหม่และการผสมอาหารเลี้ยงไก่ไข่ตัวเอง	66
รูปที่ 4-2 เครือข่ายอดีตเด็กวัด	70
รูปที่ 4-3 รถไถขนาดใหญ่รับจ้างปรับที่ดินและเจ้าของกิจการ	76
รูปที่ 4-4 การันหรือหนังสือรับรองการครอบครองที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย	78
รูปที่ 5-1 เจ้าของกิจการค้าส่งน้ำมันเชื้อเพลิงกับการใช้มือถือ	83
รูปที่ 5-2 ร้านซ่อมท่อไอเสียในเมืองเมียวดีของจ่อโฮและน้องชาย	91
รูปที่ 5-3 บ้านของผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งจากเมืองพะอัน	96

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

พื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่าในหลายทศวรรษที่ผ่านมาเต็มไปด้วยความเคลื่อนไหวข้ามเส้นเขตแดนทางกายภาพที่ถูกสมมติขึ้นให้เป็นขอบเขตอำนาจระหว่างรัฐทั้งสอง การเดินทางเคลื่อนย้ายข้ามแดนเกิดขึ้นทั้งในส่วนของผู้คน ข้าวของ เงินทอง ข้อมูลข่าวสาร สื่อและเทคโนโลยี และอุดมการณ์ความคิด สถานการณ์การสู้รบระหว่างรัฐบาลทหารของพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยได้ทำให้คนธรรมดาสามัญในภาคตะวันออกของพม่าหนีภัยสงครามและกดขี่ข่มเหงเข้ามาลี้ภัยอยู่ในประเทศไทยกว่าสามทศวรรษ กลุ่มคนอีกไม่น้อยที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำก็เดินทางเข้ามาหางานทำในประเทศไทยผ่านพื้นที่พรมแดนเหล่านี้ ในด้านของวัตถุสิ่งของ เกิดการส่งเงินกลับบ้านของคนอพยพไปทำงานใน

เส้นแบ่งระหว่างรัฐ ภูมิทัศน์ทางต่างประเทศ และการส่งออกและนำเข้าสินค้าระหว่างไทยและพม่า ทั้งที่ทำได้ถูกต้องตามกฎหมายผ่านขั้นตอนพิธีการทางศุลกากรและที่การค้าขายแบบหลบเลี่ยงภาษี การไหลเวียนเคลื่อนย้ายข้ามเส้นพรมแดนของรัฐชาติข้างต้นเกิดขึ้นทั่วโลก นักสังคมศาสตร์เสนอว่าเราควรมองและทำความเข้าใจกับพื้นที่รอยต่อระหว่างรัฐแบบ “อาณาบริเวณชายแดน” (Borderlands) อันเป็นพื้นที่เชื่อมต่อและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมากกว่าจะแยกตัดขาดออกจากกัน อาณาบริเวณชายแดนจึงเป็นพื้นที่ที่ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดขึ้นทะลุผ่านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของผู้คนเกิดขึ้นแบบข้ามพรมแดน และอำนาจการจัดการและควบคุมพื้นที่ชายแดนเหล่านี้เต็มไปด้วยต่อรองแข่งขันระหว่างตัวแสดงทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ (Wilson & Donnan, 1998)

ในสถานการณ์ดังกล่าว รัฐไทยประสบความสำเร็จอย่างมากในการใช้อำนาจบริหารจัดการการเคลื่อนไหวของผู้คน (Mobility) การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเชิงพื้นที่และโดยตัวแสดงระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ ดังแสดงให้เห็นมาแล้วว่ารัฐไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายเพื่อควบคุมผู้หนีภัยการสู้รบที่อาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงชั่วคราวของรัฐบาลไทย มีผู้หนีภัยการสู้รบที่หลบออกมาทำงานข้างนอกศูนย์จำนวนมาก ทั้งในพื้นที่ใกล้ๆ ศูนย์และเมืองเศรษฐกิจอื่นๆของไทย ขณะเดียวกัน ความ

พยายามในการบริหารจัดการแรงงานอพยพจากประเทศพม่าเข้าสู่ระบบการจ้างงานที่ถูกต้องตามกฎหมายก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเรื่องนี้มิใช่เรื่องระหว่างอำนาจรัฐส่วนกลางกับแรงงานเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้องกับผู้ประกอบการชาวไทยและข้าราชการในระดับพื้นที่ (Brees, 2008)

ข้อถกเถียงเชิงวิชาการนี้ทำให้เราสามารถศึกษาอาณาบริเวณชายแดนในฐานะพื้นที่ที่ไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวภายใต้อำนาจรัฐ ในกรณีชายแดนไทย-พม่า การเดินทางข้ามพรมแดนอาจมีความหมายที่แตกต่างกันระหว่างตัวแสดงต่างๆ การศึกษาการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนและความหมายของปรากฏการณ์นี้จึงต้องให้ความสนใจกับการปะทะประสานและการต่อรองระหว่างความหมายที่แตกต่างกันเหล่านั้น การศึกษาวิจัยควรมองการอพยพเคลื่อนย้ายในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมแบบมีพลวัต เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงโดยไม่ได้ถูกจำกัดอยู่ในกรอบอำนาจรัฐหรือในแนวนโยบายเชิงสถาบันเท่านั้น ดังเช่น การดำรงอยู่ของครัวเรือนและชุมชนผู้หนีภัยที่เลือกตั้งถิ่นฐานด้วยตนเองนอกศูนย์พักพิงที่รัฐจัดให้ หรือ Refugees' Self-Settlement

ในสถานการณ์พัฒนาทางการเมืองสู่ความเป็นประชาธิปไตยและการเปิดประเทศทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้นของประเทศพม่าที่เรียกว่า “ยุคปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจ” นับตั้งแต่ปี 2011 หลายฝ่ายคาดการณ์ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายอาทิ แรงงานพม่าจะกลับไปทำงานที่ประเทศพม่ามากขึ้น (มติชนออนไลน์, 2555) ขณะเดียวกันก็รัฐบาลไทยก็วางแผนการส่งกลับผู้หนีภัยการสู้รบจากประเทศพม่า ดังข่าวการเตรียมการรองรับพลเรือนพลัดถิ่นกลับประเทศพม่าที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเร่งรีบโดยไม่ได้ดูความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของการส่งผู้ลี้ภัยกลับไปพม่า “การส่งกลับประเทศ” ถูกกล่าวถึงในฐานะการแก้ไขปัญหาผู้ลี้ภัยและผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่นในแบบที่ควรจะเป็น

การถกเถียงในสังคมวงกว้างเรื่องอนาคตของผู้หนีภัยและแรงงานอพยพจากประเทศพม่าเฉพาะจากมุมมองของรัฐและองค์กรระหว่างประเทศในทางหนึ่งก็ทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับสภาพการณ์จริงของการอพยพเคลื่อนย้ายมีอยู่อย่างจำกัด โครงการวิจัยนี้เห็นว่า การให้ความสำคัญเฉพาะกับการกลับพม่าในรูปแบบของการบริหารจัดการอย่างเป็นทางการนั้นไม่อาจจับภาพและอธิบายความเป็นไปได้ของทางเลือกในแบบอื่นๆ ที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ อีกทั้งในปัจจุบันก็ยังไม่มีการศึกษาวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจกับความเคลื่อนไหวเพื่อการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากของคนพลัดถิ่นนอกภาคทางการที่ค่อยๆ ปรากฏตัวขึ้นในอาณาบริเวณชายแดนไทย-พมานี้ การทำความเข้าใจกับการกลับพม่าอย่างไม่เป็นทางการของบุคคลและครัวเรือนผู้

หนี้ภัยและแรงงานอพยพจากประเทศพม่ากลุ่มหนึ่งนี่จึงเป็นประเด็นสำคัญอย่างยิ่งทั้งในเชิงการถกเถียงทางวิชาการและเชิงการพัฒนานโยบายที่เหมาะสมต่อไป

งานศึกษานี้จึงมุ่งทำความเข้าใจกับ “การกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อย” ของอดีตผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่นกลุ่มหนึ่งในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า หรือบริเวณพื้นที่ตอนกลางของรัฐกะเหรี่ยงและรัฐมอญของพม่า (ในแนวเส้นทางเมียวดี-กอกะเร็ก-แองดะ-พะอัน-เมะล่าย) พวกเขาเคยหลบหนีภัยสงครามและความยากจนไปประเทศไทย และปัจจุบันเลือกกลับมาใช้ชีวิตในฝั่งพม่า กระแสความตื่นตัวของการตัดสินใจกลับพม่าด้วยตนเองมีความคึกคักมากขึ้นในยุคการปฏิรูปประเทศของพม่า สภาพทางการเมืองพม่าเปลี่ยนแปลงในทางบวก และการขยายตัวของโอกาสทางเศรษฐกิจเกี่ยวข้องหรือเป็นบริบทที่สำคัญสำหรับการกลับไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในพม่าหรือไม่ อย่างไร และพวกเขามองเรื่องอนาคตของชีวิตตนเองในพม่าอย่างไร

ปรากฏการณ์การกลับพม่าไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยนี้ท้าทายว่าเราจะทำความเข้าใจของการเปลี่ยนผ่านจาก “ผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่น” (Displaced Persons) สู่การเป็น “ผู้ประกอบการรายย่อย” (Small-Scaled Entrepreneurs) อย่างไร รายงานการวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาว่า “การกลับพม่า” ในต้นทศวรรษ 2010s ของอดีตผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่นเกิดขึ้นในบริบทและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศอะไร การปรากฏขึ้นของแนวทางการดำรงชีพแบบนี้มีข้อจำกัดอย่างไรและพวกเขามีวิธีการจัดการกับปัญหาอุปสรรคเหล่านั้นอย่างไร และ “การกลับพม่า” ในลักษณะนี้ช่วยสะท้อนบทเรียนอะไรบ้างกับนโยบายและแนวปฏิบัติของการบริหารจัดการการเคลื่อนย้ายของผู้คนระหว่างไทย-พม่าที่นับวันจะมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น

“ผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่น” ที่ใช้ในโครงการวิจัยนี้มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงบุคคลผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การสู้รบและการปกครองในระบบเผด็จการทหารและความตกต่ำของระบบเศรษฐกิจพมานับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 ถึงปี 2011 พวกเขาเผชิญหน้ากับความยากลำบากดังกล่าวด้วยการหลบหนี หรือถูกบีบบังคับในทางตรงหรือในทางอ้อมให้โยกย้ายออกจากถิ่นที่อยู่เดิม การพลัดถิ่นเป็นผลมาจากสภาพเชิงโครงสร้าง ผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่นจึงเป็นผู้คนที่หลบออกจากสภาวะที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพในถิ่นเดิม แล้วโยกย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นในประเทศพม่า หรือเดินทางข้ามมาในประเทศเพื่อนบ้านเช่นไทย เป็นคนที่ขอรับความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม หรือหาวิถีทางอยู่ด้วยตนเองโดยไม่ขอรับความช่วยเหลือใดๆเลยก็ได้ โดยนัยนี้

ผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่นจึงอาจครอบคลุมถึงบุคคลในการจัดประเภทต่างๆ ทั้งผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ ผู้ลี้ภัยข้ามพรมแดน และแรงงานอพยพระหว่างประเทศ

โครงการวิจัยนี้มุ่งเน้นทำความเข้าใจกับ “การพลัดถิ่น” (Displacement) ในลักษณะของ “สภาวะ” ที่ดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลงหรือสิ้นสุดลงได้ ดังที่ Oliver Bakewell (2011) ระบุว่า การพลัดถิ่นในฐานะสภาวะอาจดำรงอยู่นานข้ามรุ่น หรืออาจสิ้นสุดลงเมื่อคนรู้สึกได้ถึงการมีบ้านผ่านการกลับไปยังบ้านเกิดหรือสร้างความรู้สึกลึกซึ้งในถิ่นที่ใหม่ สภาวะการพลัดถิ่นจึงเป็นสภาพเชิงอัตวิสัยที่บุคคลมีความเข้าใจในชีวิตของตนเอง ใครจะเป็นผู้พลัดถิ่นจึงถูกกำหนดจากทั้งประวัติส่วนตัวของเขา และความรู้สึกภายในที่ดำรงอยู่ในตัวคนๆ นั้นด้วย ฉะนั้น “สภาวะหลังการพลัดถิ่น” (Post-Displacement) ที่ใช้ในเอกสารนี้จึงหมายถึง สภาวะเชิงอัตวิสัยที่ปัจเจกบุคคลรู้สึกว่าตัวเองได้ก้าวพ้นจากการถูกบีบบังคับให้ต้องไปอยู่ในที่ที่ไม่ได้อยากไปหรือให้มีชีวิตที่ถูกถอนรากถอนโคน มาสู่ความรู้สึกว่าตนมีถิ่นฐาน (being emplaced) รวมทั้งมีความสามารถเชิงสัมพัทธ์ในการจัดการกับชีวิตและความเป็นอยู่ของตนเอง

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาประวัติ ภูมิหลัง และเหตุผลของการตัดสินใจเดินทางกลับไปตั้งถิ่นฐานและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในพม่าของอดีตผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่น
- 2) เพื่อศึกษาโอกาสและข้อจำกัดทางเศรษฐกิจการเมืองของการกลับพม่าและเป็นผู้ประกอบการรายย่อย และยุทธศาสตร์การดำรงชีพ
- 3) เพื่อศึกษาผลกระทบและคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของการกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อย
- 4) เพื่อหาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของการเดินทางกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยต่อการจัดการผู้อพยพย้ายถิ่น

รายงานการศึกษาเรื่องการกลับบ้านและการกลายเป็นผู้ประกอบการ: แนวทางการดำรงชีพในช่วงหลังการพลัดถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า จัดทำขึ้นจากฐานความรู้สำคัญสี่เรื่อง คือ หนึ่ง สภาวะพลัดถิ่นและทางออก สอง ความเป็นผู้ประกอบการ สาม โครงสร้างพื้นฐานและระบบ และสี่ แนวทางการดำรงชีพ ประเด็นถกเถียงในองค์ความรู้ทั้งสี่เรื่องมีส่วนสำคัญต่อ

การพัฒนาความสำคัญ ที่มาและคำถามการวิจัยของโครงการวิจัยนี้ ตลอดจนแนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

สภาวะพลัดถิ่นและทางออก

รายงานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาคนพม่าที่ต้องหลบหนีภัยสงครามและความยากลำบากไปอยู่ประเทศอื่น ในฐานะคนที่ต้องประสบกับ สภาวะพลัดถิ่น (Displacement) ไม่ว่าเขาจะถูกเรียกว่า ผู้ลี้ภัย ผู้หนีภัยการสู้รบ แรงงานต่างด้าว หรือผู้อพยพด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ นักสังคมศาสตร์กลุ่มหนึ่งได้ทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ถิ่นที่ การพลัดถิ่นและอัตลักษณ์ และอธิบายภาพความเป็นไปได้ของชีวิตผู้ลี้ภัยที่พ้นไปจากภาพตัวแทนของเหยื่อสงครามผู้อ่อนแอและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ (Kibreab, 1999; Malkki, 1995) งานศึกษาของ Maja Korac ได้แสดงให้เห็นว่าชีวิตของผู้ลี้ภัยชาวเชิร์บจากอดีตประเทศยูโกสลาเวียที่อพยพลี้ภัยอยู่ในโรม (อิตาลี) และ อัมสเตอร์ดัม (เนเธอร์แลนด์) ได้ปรับตัวเข้ากับการรองรับของประเทศปลายทางและพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อต่อรองและสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในสังคมใหม่

Maja Korac เสนอว่าการกลายเป็นผู้ลี้ภัยคือประสบการณ์ของความเปลี่ยนแปลง เป็นชีวิตที่มีสองกระบวนการสำคัญดำเนินควบคู่กันไป คือ การพลัดถิ่นและการสร้างถิ่นที่ใหม่ ความสามารถในการสร้างบ้านหลังใหม่ของผู้ลี้ภัยชาวเชิร์บเป็นผลมาจากกลไกความสัมพันธ์ทางสังคมแบบไม่เป็นทางการและเกิดขึ้นในระดับระหว่างบุคคลระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาใหม่ มากกว่าจากระบบการดูแลผู้ลี้ภัยเชิงสถาบันที่เป็นทางการ Korac เสนอว่าการทำความเข้าใจผู้ลี้ภัยแบบเอารัฐเป็นศูนย์กลางนั้นมีข้อจำกัด เพราะยึดติดเรื่องพรมแดนและนโยบายของรัฐในการจัดการผู้ลี้ภัย การศึกษาผู้ลี้ภัยควรจะทำให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง ผู้กระทำการ ตำแหน่งแห่งที่เฉพาะ และปฏิบัติการในชีวิตประจำวันไปพร้อมๆกัน อันมีผลให้เกิดผลกระทบและผลพลอยได้ที่แตกต่างและมีพลวัต (Korac, 2009)

การศึกษาการสร้างถิ่นที่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ของผู้ลี้ภัยนี้มิได้เป็นการปฏิเสธประสบการณ์อันเจ็บปวดและมีความรุนแรง หากแต่เป็นการปฏิเสธการลดทอนภาพชีวิตผู้คนในวาทกรรมกระแสหลักของระบบการให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยสากล (International Humanitarian Assistance) และชี้ให้เห็นถึงกระบวนการปรับเข้าหาถิ่นที่ใหม่ที่พวกเขาย้ายเข้าอาศัยอยู่ งานศึกษาของ Sandra Dudley (2010) คือตัวอย่างของงานในลักษณะนี้ในบริบทของพรมแดนไทย-พม่า Dudley ศึกษาประสบการณ์ทางวัฒนธรรมของผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยง ในฐานะผู้ถูกบังคับให้

พลัดถิ่นโดยทหารพม่า และเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ศูนย์พักพิงชั่วคราวจังหวัดแม่ฮ่องสอน เธอพบว่าพวกเขาได้พยายามค้นหาและสร้างพื้นที่ของความรู้สึกอยู่บ้าน ด้วยการใช้ประโยชน์จากวัสดุทางวัฒนธรรมในชีวิตประจำวันในศูนย์อพยพที่จำกัดเสรีภาพของพวกเขา และประสบการณ์สุนทรียะทางร่างกายจากการประกอบพิธีกรรมทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน

การก้าวข้ามมโนทัศน์เรื่องผู้ลี้ภัยในฐานะเหยื่ออ่อนแอนั้นยังมีประโยชน์ในการเปิดโอกาสให้นักวิจัยทางสังคมศาสตร์สามารถมองเห็นการสร้างคามอยู่รอดของผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่น ซึ่งเปิดให้เห็นการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างหลากหลายและสัมพันธ์กับบริบทของพื้นที่ ดังเช่นงานศึกษาของ Prasert Rangkla (2012) ที่ชี้ให้เห็นถึงรูปแบบการหาที่อยู่อาศัยและความคุ้มครองแบบพื้นถิ่น (Vernacular Refugees) ของกลุ่มผู้ลี้ภัยกะเหรี่ยงในชายแดนจังหวัดตาก ผู้ลี้ภัยกลุ่มนี้เลือกจัดหาที่อยู่อาศัยให้กับตนเอง เมื่อพวกเขาเห็นว่าศูนย์พักพิงชั่วคราวถูกโยกย้ายไปอยู่ในพื้นที่ป่าเขา ไกลจากศูนย์กลางเศรษฐกิจ การหลบภัยแบบพื้นถิ่นจึงเกิดขึ้นผ่านการต่อรองผ่านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และสถาบันต่างๆ ในอาณาบริเวณชายแดนไทย-พม่า

ในงานศึกษาของ Keiko Tosa (2012) ก็ได้ให้ภาพของกลยุทธ์การอยู่รอดของครัวเรือนในรัฐกะเหรี่ยงของพม่า Tosa นำเสนอเรื่องของคนพลัดถิ่นภายในประเทศพม่านับหมื่นคนที่อพยพไปอาศัยอยู่ในที่ดินทางศาสนาของพระภิกษุชื่อ Thamanya ด้วยชื่อเสียงและอำนาจบารมีส่วนตัวของท่าน หมู่บ้านแห่งนี้จึงปลอดภัยจากการรบกวนหรือกดขี่จากทหารพม่า การย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่แห่งนี้จึงมีทั้งเหตุผลเรื่องความศรัทธาทางศาสนาและทางเลือกของการหลบภัย ผู้อยู่อาศัยที่นี่มียุทธวิธีที่หลากหลายเพื่อความอยู่รอด เช่น ให้สมาชิกบางส่วนไปทำงานหารายได้ในประเทศไทยและส่งเงินกลับมา การตกลงกันในครอบครัวให้มีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนอยู่บ้านดูแลพ่อแม่และเด็กๆ ขณะที่คนอื่นๆ กลับไปทำงานหลังการคลอดบุตร และเมื่อพระภิกษุรูปนี้มรณภาพวัดมีผู้มาแสวงบุญน้อยลง โอกาสการทำธุรกิจก็ลดลง คนบางส่วนจึงขายที่ดินแก่เพื่อนบ้าน เก็บเงินก้อนและกลับไปทำนาอยู่ในหมู่บ้านเดิมที่ไม่มีสถานการณ์สู้รบแล้ว

ความเป็นไปได้ในการแสวงหาแนวทางลี้ภัยที่หลากหลายและซับซ้อนยังส่งผลให้การคิดเรื่องการแก้ไขปัญหาผู้ลี้ภัยจะต้องก้าวไปจากความเข้าใจเรื่อง “การส่งกลับประเทศต้นทาง” หรือ Repatriation แบบเก่าซึ่งมักถือว่าเป็นทางออกตามธรรมชาติที่ดีที่สุด ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วเป็นทางออกที่แฝงประโยชน์ของระเบียบโลกที่เอารัฐชาติเป็นศูนย์กลาง มากกว่าจะคำนึงถึงการกลับที่ช่วยพัฒนาสิทธิและชีวิตของผู้คน เพราะรัฐชาติมองการหลั่งไหลของคนว่าเป็นปัญหา

ทางการเมืองที่จะมีผลกระทบกับทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด ความเข้าใจใหม่ต่อเรื่องนี้ คือการส่งกลับประเทศต้นทางไม่ใช่แค่การเดินทางกลับในทางกายภาพ แต่เป็นการกระทำหรือกระบวนการทางการเมืองในการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างพลเมืองและรัฐ ที่ให้เสรีภาพและการคุ้มครองในความเป็นคนพลเมืองแห่งรัฐ การส่งผู้ลี้ภัยกลับประเทศต้นทางจึงอาจไม่ได้เกี่ยวข้องกับการกลับไปอยู่ที่สังคมเดิมแบบถาวรเลยก็ได้ (K. Long, 2013)

ข้อเสนอของ Katy Long คือการคิดเรื่องทางออกของสถานะพลัดถิ่นที่ปฏิบัติได้จริง เธอเห็นว่าการอพยพและการเคลื่อนย้ายสามารถมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความเป็นไปได้ของกระบวนการส่งผู้ลี้ภัยกลับบ้านและฟื้นฟูสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ผู้ลี้ภัยจำนวนหนึ่งที่กลับไปยังประเทศต้นทางเมื่อความขัดแย้งสงบลงนั้นได้พัฒนาศาสตร์การดำรงชีพที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นหรือเคลื่อนย้ายในหลากหลายรูปแบบ พวกเขามีได้กลับไปใช้ชีวิตอยู่เฉพาะในหมู่บ้านเดิม หากแต่เคลื่อนย้ายไปที่อื่นเพื่อให้ตนเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานได้ดียิ่งขึ้น เพราะพวกเขายังมีทรัพยากรจำกัดในดินแดนที่กลับไป ในระยะยาว การเคลื่อนย้ายจึงเป็นยุทธศาสตร์ช่วยสร้างและรื้อฟื้นสังคมที่ถูกทำลายลงไปก่อนหน้านี้ให้กลับมาอยู่อาศัยได้ (K. Long, 2010, 2013)

ในสถานการณ์ที่สงครามสงบลงและผู้ลี้ภัยสามารถกลับไปอยู่ถิ่นเดิมได้ ทางเลือกของการจัดการชีวิตความเป็นอยู่ก็อาจมีความหลากหลายมากกว่าการกลับประเทศต้นทางในทางกายภาพ ดังกรณีศึกษาแนวทางการดำรงชีพผู้อพยพลี้ภัยในเขตเทือกเขาแอนดีสตอนกลางของเปรู การสู้รบในพื้นที่สูงและเมืองยุทธศาสตร์สำคัญทั่วประเทศเปรูระหว่างกองทัพของรัฐบาลเปรูกับขบวนการนักปฏิวัติลัทธิเหมา 15 ปี ในระหว่างทศวรรษ 1980s-1990s ทำให้คนชนบทในที่สูงกลายเป็นผู้พลัดถิ่นภายในประเทศ พวกเขาต้องหนีไปอยู่ตามชนเมืองใหญ่ Norman Long (2008) พบว่าเมื่อสงครามสงบลงในกลางทศวรรษต่อมา ผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่นจากชนบทที่สูงเทือกเขาแอนดีสจำนวนไม่น้อยไม่ได้กลับไปยังหมู่บ้านเดิม หากแต่เลือกที่จะเดินทางไปยังประเทศอื่นๆ เช่น สหรัฐอเมริกาหรือประเทศในยุโรป ในฐานะคนงานข้ามชาติหรือผู้ลี้ภัย โดยยังคงรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมกับบ้านเกิด ผ่านการส่งเงินกลับ

การไม่ยอมรับการเคลื่อนย้าย (Mobility) เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของความล้มเหลวของโครงการแก้ไขปัญหาผู้ลี้ภัยได้ งานศึกษาของ Ninna Nyberg Sorensen (2002) ศึกษาโครงการส่งคนกลับหมู่บ้านชนบทในเปรูของรัฐบาลภายหลังจากการสู้รบจบลง ช่วงต้นจะมีผู้พลัดถิ่นภายในประเทศจำนวนมากแสดงความสนใจเข้าร่วมโครงการ แต่ในท้ายที่สุดโครงการนี้ล้มเหลว เพราะความเข้าใจต่อการกลับชนบทแตกต่างกันระหว่างสองฝ่าย กล่าวคือ ชาวชนบท

ผู้ลี้ภัยเข้าเมืองเคยชินกับการมีแนวทางการดำรงชีพแบบอาศัยเครือข่ายหลายแห่ง คืออยู่ทั้งในเมืองและชนบทมาตั้งแต่ก่อนเกิดเหตุการณ์สู้รบ เมื่อรัฐบาลเปรูเสนอความช่วยเหลือ พวกเขาเข้าร่วมโครงการเพราะอยากได้ที่ดินและสัตว์เลี้ยง โดยหวังเอามาใช้เป็นทรัพยากรผลิตอาหารเพื่อเกื้อหนุนการดำรงชีพแบบเคลื่อนย้าย ไม่ได้คิดถึงการกลับไปใช้ชีวิตแบบถาวรอยู่ในหมู่บ้าน แต่โครงการส่งคนกลับบ้านของรัฐมองไม่เห็นลักษณะการดำรงชีพแบบนี้ และรัฐก็ไม่ได้ช่วยสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่เอื้อต่อลักษณะการดำรงชีพ ทั้งในเรื่องโรงเรียนและเส้นทางคมนาคม คนที่กลับไปชนบทพบว่าไม่สามารถใช้ชีวิตในแบบที่ต้องการ จึงย้ายกลับเข้ามาอยู่เมืองอีก

กรณีศึกษาข้างต้นบ่งชี้ให้เห็นถึงความสามารถในการตีความสถานการณ์และเลือกสร้างทางออกให้กับตนเองของอดีตผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่น โดยอาจไม่ได้เป็นไปตามแผนงานการแก้ไขปัญหาผู้ลี้ภัยของทางการเลย ข้อเท็จจริงนี้เชิญชวนให้เรากลับมามองปรากฏการณ์การกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการ (Returning and Becoming Entrepreneurship) คนสัญชาติพม่าที่มีภูมิหลังพลัดถิ่นจำนวนหนึ่งเดินทางกลับไปใช้ชีวิตในสังคมบ้านเกิด พวกเขาแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจและพัฒนากิจการขนาดเล็กขึ้นเพื่อการดำรงชีพ แม้ว่ากระบวนการเจรจาเพื่อสันติภาพระหว่างคู่ขัดแย้งในพม่าจะยังไม่ได้ข้อสรุป รัฐบาลพม่ายังไม่มีแผนปฏิบัติการนำคนพลัดถิ่นกลับสู่ประเทศ คำถามสำคัญคือคนกลุ่มนี้คือใคร ปรากฏการณ์นี้มีที่มาทางสังคมอย่างไร และการเลือกสร้างชีวิตหลังการพลัดถิ่นให้กลายเป็นผู้ประกอบการนั้นมีข้อจำกัดและก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

ความเป็นผู้ประกอบการ

ความเป็นผู้ประกอบการ หรือ Entrepreneurship เป็นแนวความคิดที่ปรากฏอยู่ในวิชาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ ผู้ประกอบการถือเป็นปัจจัยหนึ่งของการศึกษาการทำงานของระบบตลาดในวิชาเศรษฐศาสตร์จุลภาค ใน Longman Dictionary ผู้ประกอบการ หมายถึงบุคคลที่เริ่มต้นทำธุรกิจใหม่หรือจัดทำข้อตกลงทางเศรษฐกิจเพื่อหาเงิน ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงในการลงทุนทางการเงิน ความหมายนี้เป็นความหมายกว้างๆ ที่จำเป็นต้องค้นคว้ากันต่อไปว่าอะไรคือแก่นความคิดหลักของความเป็นผู้ประกอบการ ใครบ้างที่จะได้รับการพิจารณาว่าเป็นผู้ประกอบการ คุณลักษณะใดที่แยกแยะผู้ประกอบการออกจากตัวแสดงอื่นๆ ในระบบตลาด และเราจะสามารถปลูกสร้างนิสัยใจคอแบบผู้ประกอบการได้หรือไม่ อย่างไร

Frank Knight ([1921] 2009) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกันจากมหาวิทยาลัยชิคาโก แนะนำว่า ความเป็นผู้ประกอบการเกิดขึ้นในสภาพที่ข้อมูลไม่สมบูรณ์ มีความไม่แน่นอน (Uncertainty) ในอนาคตและความจำเป็นต้องคาดเดาอนาคต โอกาสในการทำกำไรเกิดขึ้นกับการกระทำใดก็ตามที่สามารถเปลี่ยนความไม่สมบูรณ์และความไม่แน่นอนนี้ ความเป็นผู้ประกอบการคือบุคลิกภาพและกระบวนการทางจิตวิทยาที่เป็นไปตามตามธรรมชาติและมองไปข้างหน้า ผู้ประกอบการทำความเข้าใจกับโลกตรงหน้า และมีปฏิกิริยาตอบกลับหลังอนุมานถึงสภาพการณ์ในอนาคต การคาดการณ์ไม่ใช่เพื่อยอมรับชะตากรรม แต่เพื่อสร้างภาพความจริงในอนาคตที่พอเป็นไปได้ รวมถึงวิธีการที่ต้องทำเพื่อไปถึงสภาพนั้น

Knight เสนอว่าควรทำความเข้าใจกับผู้ประกอบการในฐานะ “ผู้แบกรับความไม่แน่นอน” (A Bearer of Uncertainty) ความไม่แน่นอนแตกต่างจากความเสี่ยง (Risk) ตรงที่นอกจากจะไม่รู้ผลที่จะเกิดขึ้นแล้ว ยังไม่มีสูตรทางคณิตศาสตร์และไม่สามารถใช้ข้อมูลทางสถิติมาช่วยคำนวณความเป็นไปได้เหมือนกับการประเมินความเสี่ยง ความไม่แน่นอนในความเป็นผู้ประกอบการ ทำให้ต้องมีการใช้วิจารณญาณเชิงเหตุผลควบคู่ไปกับการคิดเชิงสัญชาตญาณ เพื่อสร้างภาพความเป็นไปได้ในอนาคตด้วย ผู้ประกอบการจึงคิดสองขั้นตอนคือ หนึ่ง คิดหาผลของสภาพการณ์ในอนาคตแบบต่าง และสอง ระบุชี้ความแน่นอน/ไม่แน่นอนในความเป็นไปได้แบบคาดเดาเอา เพราะไม่อาจทำได้ใช้ข้อมูลใดๆ ได้เลย

Joseph Schumpeter เป็นนักเศรษฐศาสตร์และนักรัฐศาสตร์เชื้อสายอเมริกัน-ออสเตรีย ที่มักได้รับการยกย่องว่าเป็นพัฒนาแนวคิดผู้ประกอบการคนแรกๆ เขามองผู้ประกอบการเป็นผู้คิดค้นนวัตกรรมใหม่ (Innovators) ในระบบการทำลายเชิงสร้างสรรค์ (Creative Destruction) อันหมายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงในอุตสาหกรรมที่ปฏิบัติโครงสร้างเศรษฐกิจจากภายในเป็นพลังที่ทำลายของเก่าและสร้างสิ่งใหม่อย่างไม่อาจหยุดยั้งได้ (Schumpeter, 2008) เขาเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจเกิดขึ้นจากนวัตกรรมใหม่ กิจกรรมเชิงประกอบการและพลังการตลาด ผู้ผลิตและตลาดที่ผลักดันโดยนวัตกรรมคือผู้สร้างความเปลี่ยนแปลงได้มากกว่าการแข่งขันเชิงราคาหรือความต้องการผู้บริโภค Schumpeter มีอิทธิพลอย่างสูงต่อทิศทางการศึกษาเรื่องความเป็นผู้ประกอบการที่มุ่งเน้นเรื่องนวัตกรรมใหม่ จนทำให้รู้สึกได้ว่าความเป็นผู้ประกอบการเป็นสิ่งที่ล้ำค่าและหายาก (Schumpeter, 1983)

แนวคิด “ความเป็นผู้ประกอบการ” (Entrepreneurship) ได้รับการพัฒนาอย่างกว้างขวางในกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์สำนักออสเตรีย (Austrian School of Economics)

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Isreal Kirzner นักเศรษฐศาสตร์อเมริกันในสกุลความคิดดังกล่าว Kirzner ผสานความคิดของ Ludwig von Mises ผู้ก่อตั้งวิชาเศรษฐศาสตร์สำนักออสเตรียในสหรัฐอเมริกา และ Friedrich August von Hayek นักเศรษฐศาสตร์ออสเตรียในอังกฤษ รวมถึงงานของนักเศรษฐศาสตร์สำนักความคิดเดียวกันคนอื่นๆ เช่น Randall Halcombe และ Ludwig Lachmann

งานของ Kirzner ได้รับอิทธิพลจากกรอบคิดพื้นฐานในการสร้างทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ของ Ludwig von Mises เรื่อง Praxeology ที่เห็นว่ามนุษย์ทำพฤติกรรมต่างๆ โดยมีจุดประสงค์ ไม่ใช่เพียงเพื่อตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นอย่างที่อธิบายกันในกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก ในทัศนะของ Mises การกระทำต่างๆของมนุษย์เป็นไปเพื่อขจัดความทุกข์ยากลำบากต่างๆ ความทุกข์ยากนี้ดำรงอยู่และกำจัดได้ เพราะมีเวลา อนาคต และความไม่แน่นอนในอนาคต การกระทำต่างๆจึงอยู่ภายใต้เงื่อนไขเรื่องความไม่แน่นอนและมีลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการอยู่

คำอธิบายเรื่องผู้ประกอบการของ Mises สอดคล้องกับ Knight เรื่อง “ความไม่แน่นอน” และทำไรที่เกิดจากความสามารถในการคาดเดาอนาคตที่ไม่แน่นอน ในทัศนะของ Mises ระบบตลาดเป็นกระบวนการที่ขับเคลื่อนโดยความเป็นผู้ประกอบการ (Market as Entrepreneurially Driven Process) การประกอบการต่างๆถูกขับเคลื่อนโดยผลประโยชน์หรือความเห็นแก่ตัว (Mises, 1996) ผู้ประกอบการอาจจ้างคนอื่นมาทำงานบริหารจัดการ แต่ตัวเขาเองต้องเป็นคนควบคุมปัจจัยการผลิตและขับเคลื่อนงานให้มีผลกำไร ในสังคมซึ่งมีความไม่เท่าเทียม ผู้ประกอบการคือคนที่มีความคิดริเริ่ม กล้าเสี่ยง หูตาไว คือผู้ที่นำอยู่ในการแข่งขัน และเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญของเศรษฐกิจระบบตลาด

อิทธิพลจาก F. A. Hayek ต่องานของ Kirzner คือ การยอมรับความสำคัญของความรู้ และการแข่งขันในระบบเศรษฐกิจเสรี อันเป็นกระบวนการที่มุ่งสู่ความสมดุลย์ และไม่สุดโต่งจนปฏิเสธแนวคิดความสมดุลย์ของระบบตลาด (Market Equilibrium) ระบบตลาดในความเห็นของ Hayek ระบบว่าด้วยการแข่งขันที่เกิดขึ้นเอง ตัวแสดงต่างๆปฏิสัมพันธ์ต่อกันด้วยความรู้ คุณค่า และเป้าหมายที่แตกต่างกัน คนที่อยากทดลองความเป็นไปได้คือสิ่งจำเป็นพื้นฐานของการแข่งขัน คุณลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปในคนส่วนใหญ่ของทุกสังคม ถ้ามันไม่ถูกกดทับปิดกั้นเอาไว้ ขั้นตอนการแข่งขันที่เป็นธรรมจึงเป็นประโยชน์โดยตรงต่อระบบ

ตลาดเสรี เพราะเป็นการบีบบังคับทางอ้อม ให้ปัจเจกบุคคลคิดว่าสิ่งใดขาดแคลนและขาดเดาถึงผลในอนาคต และลองเสี่ยงประกอบการเพื่อผลิตสิ่งนั้นเพื่อแสวงหากำไร (Hayek, 2002)

Kirzner พัฒนาทฤษฎีเศรษฐกิจระบบตลาดว่าเป็นกระบวนการแบบนักค้นหาและประกอบการ ผู้ประกอบการทำหน้าที่ประสานงานให้ตลาดที่ไม่สมดุลพัฒนาไปสู่ความมีสมดุล ความสามารถข้อสำคัญของผู้ประกอบการ คือ “ความตื่นตัว” ที่จะค้นพบโอกาสของการทำกำไรที่ไม่มีใครสังเกตเห็นมาก่อน (Alertness as entrepreneurial ability to discover hitherto unnoticed profit opportunity) ผู้ประกอบการต้องตื่นตัวต่อสถานการณ์ความเป็นไปในอนาคต และยินดีลงทุนในความเสี่ยงนั้นๆ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือลงมือทำการผลิตเอง องค์ประกอบของผู้ประกอบการในทัศนะของ Kirzner ก็คือการแสดงออกหรือการสร้างวิสัยทัศน์ที่ถูกกระตุ้นโดยโอกาสทำกำไร (Kirzner, 1997)

Kirzner นำแนวคิด “ความตื่นตัว” มาใช้อธิบายคุณลักษณะแบบผู้ประกอบการในการตัดสินใจทั่วไปของมนุษย์ เพราะระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่เป็นโลกที่ข้อมูลไม่สมบูรณ์ ความรู้ที่ผู้ประกอบการมีไม่ใช่ข้อมูลโดยตรงเกี่ยวกับตลาด แต่รู้ว่าจะหาข้อมูลของตลาดได้ที่ไหน พวกเขามีกำไรเป็นแรงจูงใจสำคัญ สิ่งที่พวกเขาทำคือการประสานงานเพื่อลดช่องว่างเรื่องราคาและสินค้าในระบบตลาด ในโลกที่ความรู้ไม่สมบูรณ์ มีโอกาสของการทำกำไรที่ยังไม่มีใครเห็น และนั่นทำให้ผู้ประกอบการมีบทบาทสำคัญในเศรษฐกิจที่ไม่เคยถูกมองมาก่อนหรือเคยเชื่อกันว่าไม่อาจสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ (Kirzner, 1978)

Kirzner เสนอว่าไม่ควรวิเคราะห์ผู้ประกอบการด้วยกรอบความคิดเรื่องอรรถประโยชน์สูงสุดหรือความมีประสิทธิภาพได้ เขาเห็นว่าระบบตลาดไม่ได้ทำงานด้วยผลรวมของปัจเจกบุคคลผู้มีเหตุมีผล ที่กระทำการสิ่งต่างๆภายใต้กรอบคิดเรื่องวิธีการ-เป้าหมาย (Mean-End Framework) ที่ทำงานขึ้นเดียวและเป็นกลไกอัตโนมัติ Kirzner □ ตอกย้ำแนวคิด Praxeology ว่ามนุษย์ทำสิ่งต่างๆเพื่อขจัดความยุ่งยากในแต่ละสถานการณ์ ไม่ได้ทำเพื่อให้บรรลุผลหรือเป้าหมายบางอย่าง เพราะมนุษย์ไม่สามารถรับรู้เรื่องราวทั้งหมดได้สมบูรณ์แล้วคำนวณสร้างการกระทำของตนในครั้งเดียว การประเมินเป็นเรื่องที่ค่อยๆทำไปตามการรับรู้สถานการณ์

งานเรื่องผู้ประกอบการของ Kirzner เน้นทำความเข้าใจตลาดในเชิงกระบวนการมากกว่าสิ่งที่มีความสมดุล เขาเห็นว่าลักษณะเชิงผู้ประกอบการในการกระทำทั่วไปของมนุษย์เกิดขึ้นเป็นส่วนๆ ปัจเจกบุคคลอาจเรียนรู้จากประสบการณ์และความผิดพลาด การเปลี่ยนความคาดหวังหรือแผนงานเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการตัดสินใจครั้งก่อนหน้า ประสบการณ์จึง

นำมาสู่การปรับเปลี่ยนที่ไม่จำเป็นต้องได้ผลดีที่สุดเสมอไป ปัจเจกบุคคลเป็นคนที่ไม่มีเหตุผลแต่ไม่ได้คงเส้นคงวา เขาอาจตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งหลายครั้งเป็นลำดับที่ต่อเนื่อง (Sequence) การเปลี่ยนการตัดสินใจใหม่จึงไม่ใช่การหยุดชะงักหรือกลายเป็นผู้ไม่มีเหตุผลทางเศรษฐกิจไป

งานของ Randall Holcombe (2003) นักเศรษฐศาสตร์ในสกุลความคิดออสเตรียช่วยขยายทฤษฎีผู้ประกอบการของ Kirzner ได้เป็นอย่างดี เขาเห็นว่าโอกาสการประกอบการอาจเกิดได้จากการตลาดที่มีการเปลี่ยนสมดุลย์ เช่น การเปลี่ยนรสนิยมหรือเทคโนโลยี จากปัจจัยทางเศรษฐกิจใหม่ๆ เช่น การขยายตลาดหรือรายได้ที่เพิ่มขึ้น แต่แหล่งโอกาสการประกอบการที่สำคัญที่สุด คือความเป็นผู้ประกอบการเอง ที่ช่วยขยายคลังโอกาสการประกอบการในอนาคต ถ้าผู้ประกอบการรายหนึ่งค้นพบกระบวนการผลิตสินค้าชนิดหนึ่งที่ดีกว่าเดิม มันจะสร้างโอกาสให้กับผู้ป้อนปัจจัยการผลิตที่เกี่ยวข้องด้วย ฉะนั้น ไม่มีคลังโอกาสการประกอบการชนิดที่ใช้แล้วหมดไปเมื่อผู้ประกอบการใช้มัน สิ่งที่เป็นคือเมื่อผู้ประกอบการใช้โอกาสอันหนึ่ง มันยังสร้างโอกาสการประกอบการเพิ่มเข้ามา

โอกาสทำกำไรเป็นกิจกรรมที่ใช้เวลา เราจึงอาจถือว่า “เวลา” เป็นทรัพยากรสำคัญอันหนึ่งของการประกอบการ Kirzner เองก็นำเอา “เวลา” มาช่วยขยายความเรื่อง “ความตื่นตัว” เพราะผู้ประกอบการต้องตอบสนองต่อความไม่แน่นอนของอนาคตและกำหนดวิสัยทัศน์ที่กระตุ้นให้คนทำตามความคิดนั้น ความคิดเรื่องเวลาทำให้มองเห็นการกระทำต่างๆ ของมนุษย์เป็น Multi-Period Case มากกว่า Single-Period Case การให้ความสำคัญกับเรื่อง “เวลา” คือความคิดร่วมสำคัญของนักเศรษฐศาสตร์สกุลออสเตรียที่ต่อต้านวิธีวิทยาเรื่องความสมดุลย์ของนักเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก

G. L. S. Shackle ได้วิจารณ์ว่าทฤษฎีการตัดสินใจเลือกอย่างมีเหตุผลมีผลศึกษาความสมดุลย์ของระบบตลาดโดยละเลยมิติเรื่องเวลาและมองโลกแบบมีความรู้สมบูรณ์ที่เวลาถูกแช่แข็งไว้ สำนักนีโอคลาสสิกมองการกระทำอย่างมีเหตุผลเพราะสันนิษฐานว่าตัวแสดงสามารถรู้อนาคต หรือรู้ว่าตัวแสดงอื่นจะทำอะไรได้ล่วงหน้า การศึกษาระบบเศรษฐกิจสำนักนีโอคลาสสิกจึงไม่ได้บนฐานสภาพทางวัตถุจริง (Shackle, 1992) Ludwig Lachmann ชี้ให้เห็นว่าความคิดของ Shackle มีความสำคัญต่อการศึกษาเรื่องผู้ประกอบการ โดยเฉพาะเรื่องบทบาทและความรู้สึกนึกคิดเชิงอัตวิสัย (Subjectivity) ในระบบเศรษฐกิจที่มีความรู้ไม่สมบูรณ์ (imperfection of knowledge) (Lachmann, 1976)

แนวคิด Kaleidic Society ของ Shackle อันหมายถึงระบบเศรษฐกิจที่มีรูปร่างหรือสถานะเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา หรือมีความไม่แน่นอนเป็นปัจจัยสำคัญนั้นมิใช่ประโยชน์ ประเมินเวลาในเชิงกลไกทำได้เฉพาะการศึกษาอดีต แต่ไม่อาจชี้วัดแน่นอนสภาพปัจจุบันได้ “ปัจจุบัน” ไม่ใช่แค่เส้นแบ่งเวลาระหว่างอดีตกับอนาคต การกระทำในปัจจุบันเกิดขึ้นและมีผลต่อความเป็นจริง สภาพการณ์ในอนาคตจึงเป็นเรื่องไม่แน่นอน ความรู้อาจเปลี่ยนได้เหนือการคาดเดา การศึกษาเรื่องความเป็นผู้ประกอบการจึงจำเป็นต้องให้ความสนใจศึกษาการคาดหมายถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตของบุคคลต่าง ๆ เพราะโลกนี้เป็นโลกที่มีข้อมูลไม่สมบูรณ์ ตัวแสดงต่าง ๆ มีคุณค่าหรือความคิดที่แตกต่างกัน จนเกินกว่าที่หยั่งรู้ถึงอนาคตได้อย่างแน่นอนล่วงหน้า

แนวคิดเรื่องความเป็นผู้ประกอบการให้กรอบความคิดสำคัญหลายประการในการตั้งคำถามและทำความเข้าใจกับการกระทำทางเศรษฐกิจของอดีตคนพลัดถิ่นในพม่า โดยเชิญชวนให้เราตั้งคำถามว่า คนกลับพม่าไปเริ่มต้นกิจการอาจมีคุณลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการได้หรือไม่ แม้ว่าพวกเขาจะไม่ใช่มือคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ๆ หรือมีทรัพยากรจำนวนมากสำหรับการลงทุนที่สร้างผลกระทบกับสังคมวงกว้าง และหากเป็นที่ยอมรับได้ว่าพวกเขาคือผู้ประกอบการ รายย่อยหน้าใหม่ในภูมิภาคนั้น ก็มีคำถามให้ต้องค้นคว้าต่อว่าพวกเขามีที่มาทางสังคมอย่างไร พวกเขามองเห็นหรืออ่านสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงในพม่ายุคการปฏิรูปประเทศอย่างไร และตัวพวกเขาสร้างความเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นบ้าง

โครงสร้างพื้นฐานและระบบ

ชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันมีลักษณะตัดข้ามเขตแดนทางภูมิศาสตร์และเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายมากขึ้น ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของนักท่องเที่ยว คนทำงาน ผู้ก่อการร้าย นักเรียน ผู้อพยพ ผู้ลี้ภัย นักวิชาการ สมาชิกในครอบครัว ทหาร คนงานต่างชาติ ทุกคน สิ่งของ และความคิดต่างอยู่ในภาวะเคลื่อนย้ายข้ามหรือหลุดออกจากกรอบพื้นที่หรือท้องถิ่นแห่งใดแห่งหนึ่ง การเคลื่อนย้าย (Mobilities) กลายเป็นมิติสำคัญในการจัดระเบียบสถาบันทางสังคม และสร้างความเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบทางสังคมที่ซับซ้อน มีภูมิฐานที่หลากหลายและเกี่ยวข้องกับหลายระดับ (Complex, Polymorphism and Multiscalar) ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นผลมาจากระบบการเคลื่อนย้ายอันซับซ้อนที่รื้อปรับโครงสร้างเชิงพื้นที่และเวลาใหม่ การศึกษา “ระบบการเคลื่อนย้าย” (Mobility System) จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาสิ่งที่นั่งอยู่กับที่ (Mooring) โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ (Infrastructures) ที่มีส่วนก่อรูปหรือส่งเสริมการ

เคลื่อนย้ายกรณีต่างๆด้วย(Hannam, Sheller, & Urry, 2006) การเคลื่อนย้ายพึงพาอาศัยวัตถุที่ไม่เคลื่อนย้าย (Immobile) เป็นเวทีหรือสนามที่มีส่วนช่วยสนับสนุนการเคลื่อนย้ายข้ามถิ่นและการจัดความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ใหม่

Brian Larkin (2013) ให้นิยามของ Infrastructure หรือโครงสร้างพื้นฐานว่าเป็นเครือข่ายของสิ่งก่อสร้างที่เกื้อหนุนการไหลเวียนของสิ่งของ คนหรือความคิด และทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้ามพื้นที่ โครงสร้างพื้นฐานจึงมีความสำคัญในการกำหนดลักษณะของเครือข่ายความเร็วและทิศทางของการเคลื่อนไหว มิติเชิงเวลาและความอ่อนไหวของการเชื่อมต่อที่ซับซ้อน โครงสร้างพื้นฐานแตกต่างจากเทคโนโลยีอื่นๆ ตรงที่เป็นวัตถุที่ดำรงสถานะเป็นพื้นฐานให้วัตถุอื่นๆทำงานได้ ฉะนั้น โครงสร้างพื้นฐานจึงมีสองคุณลักษณะอยู่ด้วยกัน คือ เป็นทั้งวัตถุสิ่งของ และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆด้วย ลักษณะประการหลังทำให้การศึกษาทางสังคมศาสตร์ต้องทำความเข้าใจการทำงานของโครงสร้างพื้นฐานเชิง “ระบบ” ด้วย

เช่น กระแสไฟฟ้าคือโครงสร้างพื้นฐานหนึ่งที่ช่วยให้คอมพิวเตอร์ทำงานได้ แต่ในขณะเดียวกัน คอมพิวเตอร์ก็เป็นโครงสร้างพื้นฐานของระบบการจ่ายกระแสไฟฟ้าด้วย นอกจากนั้นกระแสไฟฟ้ายังต้องพึ่งพาโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆเป็นองค์ประกอบ เช่น การผลิตน้ำมัน โรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า กลไกการจำหน่าย และเครือข่ายแรงงานเพื่อการผลิตและการส่งกระแสไฟฟ้า โครงสร้างพื้นฐานหนึ่งจึงอาจมีเครือข่ายเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นๆ ที่ขยายออกไปอย่างไม่จำกัด พื้นฐานความสัมพันธ์เชิงเดี่ยวของวัตถุที่เห็นอยู่จึงมีลักษณะย้อนกลับไปที่กลับมาและกระจัดกระจายออกไป โครงสร้างพื้นฐานจึงไม่ใช่เพียงวัตถุที่ดำรงอยู่อย่างนั้นโดยตัวของมันเองตามวิธีคิดแบบปฏิฐานนิยม คุณลักษณะนี้บ่งบอกว่า การจะเรียกหรือนิยามสิ่งใดว่าเป็นโครงสร้างพื้นฐานจึงเป็นการกระทำการจัดหมวดหมู่ (Categorical Act) ที่จะนับรวมหรือละเว้นสิ่งใดในเครือข่ายองค์ประกอบจำนวนมากมายี่รายล้อมการเป็นโครงสร้างพื้นฐานของวัตถุหนึ่งๆอยู่

โครงสร้างพื้นฐานเป็นความทันสมัยที่มีความน่าดึงดูดใจ เพราะสื่อถึงโลกที่เคลื่อนไหวก้าวข้ามข้อจำกัดและเปิดให้มีการเปลี่ยนแปลง บทบาทในการส่งเสริมการเคลื่อนย้ายไหลเวียนทำให้เกิดความเชื่อตามกันว่า โครงสร้างพื้นฐานเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สร้างความก้าวหน้าและการมีอิสรภาพ ในฐานะวัตถุ โครงสร้างพื้นฐานจึงกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกเชิงลึกที่ผู้คนมีความเชื่อมั่นว่าโครงสร้างพื้นฐานได้แฝงคำสัญญาที่จะสามารถนำอนาคตที่ดีกว่ามาให้ หรือหยุดยั้งโอกาสที่จะต้องดิ้นไปสู่ความตกต่ำ ดังที่ Rudolf Mrazek นักวิชาการสาขาประวัติศาสตร์อธิบายการมีประสบการณ์กับโครงสร้างพื้นฐานว่าเป็น “ความกระตือรือร้นของ

จินตนาการ” (Enthusiasm of Imagination) (Mrazek, 2002, p. 165) สภาพนี้เกิดขึ้นได้ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา โครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนหรือทางรถไฟ จึงไม่ได้เป็นเพียงเทคโนโลยีเชิงวัตถุ หากแต่กลับทำงานลึกถึงระดับความฝันและความปรารถนาของปัจเจกบุคคลและสังคมด้วย อีกทั้งยังเป็นสื่อกลางที่ทำให้เชื่อมั่นว่าความคาดหวังนั้นจะกลายเป็นจริงขึ้นมา โครงสร้างพื้นฐานจึงเข้ามามีบทบาทในระดับจิตใต้สำนึก มีอิทธิพลต่อจินตนาการ และก่อร่างความเป็นองค์ประธานผ่านการเคลื่อนไหวเชิงอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งอาจกลายเป็นประเด็นทางการเมืองต่อไปได้

การศึกษาเรื่องโครงสร้างพื้นฐานมีความสลับซับซ้อนขึ้นไปอีก เมื่อโครงสร้างพื้นฐานอาจเป็นกระบวนการสร้างความหมายที่มีมากกว่าหนึ่งแบบ กล่าวคือ ระบบและการปฏิบัติการจริงของโครงสร้างพื้นฐานหนึ่ง ๆ อาจมีความแตกต่างจากวัตถุประสงค์ที่วางแผนเอาไว้ เพราะมีการทำงานในหลายระดับไปพร้อมกัน ในด้านหนึ่ง ระบบโครงสร้างพื้นฐานหนึ่งทำหน้าที่ตามบทบาทเชิงเทคนิค คือทำให้คนและสิ่งของสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนและเกิดการแลกเปลี่ยนข้ามระยะทางได้ แต่ในอีกด้านมันก็ทำงานในฐานะรูปที่แฝงความหมายหรือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่แยกต่างหากจากบทบาทเชิงเทคนิค วัตถุที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานจึงสามารถสร้างประสบการณ์ต่อบรรยากาศที่อยู่รายรอบตัว ไม่ได้มีความหมายหรือภาพสะท้อนความเป็นจริงแบบใดแบบหนึ่งเพียงแบบเดียว เพราะวิถีทางที่โครงสร้างพื้นฐานสร้างเงื่อนไขเชิงบรรยากาศในชีวิตประจำวัน สร้างความรู้หรือประสบการณ์บางอย่างผ่านประสาทสัมผัสในร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นระดับอุณหภูมิ ความเร็ว หรือการก่อเกิดใหม่

แนวทางการดำรงชีพ

รายงานวิจัยนี้ศึกษาปรากฏการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายและการกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า โดยเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดเรื่อง “แนวทางการดำรงชีพ” (Livelihoods) โดยทั่วไป วิธีการดำรงชีพหมายถึงการเลี้ยงชีพหรือรองรับการดำเนินชีวิตหรือในทางหนึ่งก็คือการหา ผลิต สร้าง และเข้าถึงวัตถุในทางด้านเศรษฐกิจ แต่ผู้ศึกษาสนใจแนวคิด “แนวทางการดำรงชีพ” ในมุมมองทางมานุษยวิทยาเศรษฐกิจ ที่ให้ความหมายคำดังกล่าวกว้างกว่านั้น กล่าวคือ “การดำรงชีพ” เป็นเรื่องการจัดหาปัจจัยเชิงวัตถุเพื่อการดำรงชีพที่มีอาจแยกขาดจากมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่รองรับและสนับสนุน(หรือเป็นอุปสรรคขัดขวาง) การได้มา เข้าถึงและครอบครองปัจจัยหรือทรัพยากรแห่งการเลี้ยงชีพนั้น (Gudeman,

1986) การดำรงชีพจึงสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมอย่าง ครอบครัว เครือญาติ หมู่บ้าน ความสัมพันธ์ทางเพศสภาพ ระบบกรรมสิทธิ์ กลุ่มอุปถัมภ์ กฎหมาย ความสัมพันธ์ทางการเมือง และรัฐชาติ

Karen Fog Olwig และ Ninna Nyberg Sorensen เสนอว่า “แนวทางการดำรงชีพ” เป็นแนวคิดที่มีประโยชน์อย่างมากในการศึกษาวิเคราะห์ว่าผู้คนมีวิธีการอย่างไรในการรับมือกับความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างสลับซับซ้อนระหว่างโลกภายนอกกับท้องถิ่น อันเป็นบริบทแวดล้อมชีวิตมนุษย์ในทุกวันนี้ (Olwig & Sorensen, 2002) ในทางเดียวกัน แนวทางการดำรงชีพก็สนใจโลกของประสบการณ์จริงที่แสดงให้เห็นถึงความคิดของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้อยู่รอด การหาให้ได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นพื้นฐานและสิ่งบริโภค การตอบสนองกับโอกาสใหม่ การแก้ไขปัญหาความไม่แน่นอนต่างๆ และการเลือกใช้คุณค่าและยุทธวิธีการที่แตกต่างกันออกไป การใช้แนวคิดนี้เป็นกรอบวิเคราะห์ให้ความสำคัญกับความสามารถในการปรับตัวและประยุกต์ใช้ทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดภายใต้สถาบันทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งนั่นคือการศึกษปฏิบัติการณ์แนวทางการดำรงชีพ (Livelihood Practices) ที่ให้รายละเอียดและเรื่องเล่าในการดิ้นรนเพื่อเลี้ยงชีพของปัจเจกบุคคลและครัวเรือน

“แนวทางการดำรงชีพ” เพื่อวิเคราะห์การปรับตัวและรับมือกับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางสังคมยังได้ขยายไปสู่การสร้างแนวคิดสำคัญอื่นๆ เช่น ยุทธศาสตร์การดำรงชีพ (Livelihood Strategies) ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) ให้ความหมายของยุทธศาสตร์การดำรงชีพว่า หมายถึง ชุดของกิจกรรมและทางเลือกหลากหลายรูปแบบที่ผสมผสานกัน ที่คนใช้ในการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพ ซึ่งอาจเป็นไปทั้งในแนวทางที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า และทั้งทางเลือกที่ปรับใช้ในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมีอาจคาดเดาได้ การเลือกใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพถูกคิดค้นขึ้นในความแตกต่างหลากหลายทางบริบททางสังคม ซึ่งล้วนส่งผลต่อความต่อเนื่องหรือความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้น ยุทธศาสตร์ที่ปรากฏจึงเกิดขึ้นข้ามพรมแดนทางภูมิศาสตร์และระยะห่างทางสังคมได้ ดังเช่น กรณีการอพยพแรงงาน เพื่อหารายได้เสริมนอกฤดูกาลการผลิตภาคเกษตรกรรมในท้องถิ่น หรือเพื่อส่งเงินกลับบ้านมาเป็นทุนสนับสนุนการดำรงชีพของคนที่ยังอยู่ใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านเดิม

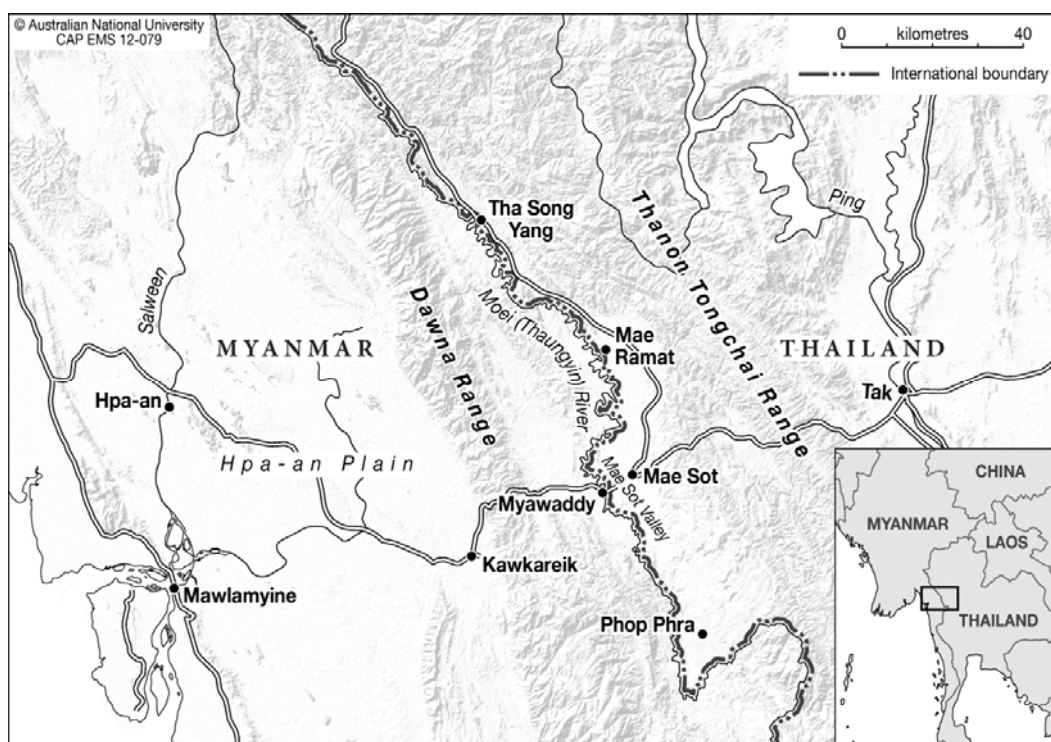
ปัจเจกบุคคลหรือครัวเรือนหนึ่งๆอาจใช้วิธีการหลายอย่างไปพร้อมๆกันในการดำรงชีพ หรือที่ Frank Ellis เรียกว่า การสร้างความหลากหลายของการดำรงชีพ (Livelihood Diversification) เขาให้นิยามคำนี้ว่าหมายถึง กระบวนการที่ครัวเรือนในชนบทสร้างชุดกิจกรรม

และศักยภาพในการสนับสนุนทางสังคมอันหลากหลาย เพื่อความอยู่รอดและปรับปรุงมาตรฐานในการใช้ชีวิต (Ellis, 1998) การดำรงชีพเป็นกระบวนการที่มีการสร้างอย่างต่อเนื่อง เพราะความสามารถหรือความเปราะบางในการครอบครองทรัพยากร และยุทธศาสตร์การดำรงชีพล้วนถูกกำหนดโดยสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ปัจเจกบุคคลหรือครัวเรือนมีศักยภาพการดำรงชีพในระยะยาว หากพวกเขาสามารถสร้างความหลากหลายในการทำมาหาเลี้ยงตนเอง

ความหลากหลายของการดำรงชีพที่มีความสำคัญในบริบททางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงเร็ว ดังตัวอย่างเช่น งานศึกษาของ Sarah Turner เรื่อง การค้าผ้าเก่าของผู้หญิงชาวฮม้งในภาคเหนือของเวียดนาม งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงจากหมู่บ้านม้งจำนวนหนึ่งได้ทำธุรกิจค้าผ้าเก่า ท่ามกลางการขยายตัวของนักท่องเที่ยวจากภายนอกในพื้นที่สูงตอนเหนือของเวียดนาม พวกเขาทำการซื้อขายผ้าเก่าทั้งในท้องถิ่น ในระหว่างหมู่บ้านม้งทั้งเขตแดนของเวียดนามและจีน และการส่งออกไปขายที่อื่นของโลก ซึ่งล้วนสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว การค้าผ้าเก่าจึงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ยืดหยุ่นและใช้เวลาว่างจากงานเกษตรมาทำ โดยมีได้ทั้งการผลิตภาคเกษตรไปเสียเลย Turner เรียกลักษณะเช่นนี้ว่าเป็น “การสร้าง ความหลากหลายในการดำรงชีพภาคชนบทของชุมชนม้งแบบจงใจเลือก” (Selective Diversification of Hmong Rural Livelihoods) (Turner, 2007)

แนวทางการดำรงชีพเป็นแนวคิดที่มีประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจอดีตกลุ่มผู้พลัดถิ่นที่กลายเป็นผู้ประกอบการ แนวคิดนี้เสนอว่าการทำมาหากินของคนเหล่านี้เป็นพื้นที่เชื่อมโยงปะทะประสาน เจริญและต่อรองกับเงื่อนไขทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรม แนวทางการดำรงชีพแบบกว้างเช่นนี้จะช่วยให้เราเข้าใจกับประสบการณ์ชีวิตของผู้คนที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ในสังคมที่ยังมีความไม่แน่นอน หรืออยู่ในระหว่างการฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจและสังคมอย่างเช่นในกรณีของประเทศพม่า และประสบการณ์ชีวิตของผู้คนนี้จะช่วยแสดงถึงความพยายามแก้ไขปัญหาของตน รวมถึงความสามารถในการปรับตัวและประยุกต์ใช้ทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดอาจเกิดขึ้นและมีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาไปในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ก้าวข้ามรัฐชาติ

วิธีการศึกษาและโครงสร้างรายงาน

รูปที่ 1-1 แผนที่แสดงพื้นที่การศึกษา

รายงานการวิจัยฉบับนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดำเนินงานศึกษาในระยะเวลา 12 เดือน (ระหว่างมิถุนายน 2014 – พฤษภาคม 2015) โดยการสำรวจสภาพทางกายภาพ และสภาพเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ด้านอำเภอแม่สอด (ของไทย) และเมืองเมียวดี (ของพม่า) และพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า ในบริเวณพื้นที่ตอนกลางของรัฐกะเหรี่ยงและรัฐมอญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน 3 เมืองสำคัญ คือ เมืองเมียวดี เมืองพะอั่น เขตปกครองรัฐกะเหรี่ยง และเมืองมาละลำโย เขตปกครองรัฐมอญ (ดูแผนที่) และหลังจากนั้นคณะวิจัยเดินทางไปเก็บข้อมูลในภูมิภาคดังกล่าวของประเทศพม่ารวม 3 ครั้ง (ธันวาคม 2014 มีนาคม 2015 และ พฤษภาคม 2015) เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูล และสังเกตกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้ให้ข้อมูลและความเคลื่อนไหวต่างๆของพื้นที่

คณะวิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มหลัก คือ คนกลับพม่าและเริ่มต้นทำธุรกิจขนาดเล็กประมาณ 40 ราย ทุกคนคืออดีตผู้ถูกบังคับพลัดถิ่น (Displaced Persons) ที่เคยเดินทางมายังพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ภูมิหลังเป็นแรงงานข้ามชาติ หรือผู้หลบหนีภัยแบบข้ามพรมแดนเข้ามาในประเทศไทย พวกเขามีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งในด้านชนิดธุรกิจการประกอบการ ประวัติการใช้ชีวิตในประเทศไทย เหตุผลของการเดินทางกลับพม่า ระดับ

ความสำเร็จของการดำรงชีพหลังการกลับพมá สองในสามของผู้ให้ข้อมูลเป็นชาย และอีกหนึ่งสามเป็นหญิง ในด้านชาติพันธุ์ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มหลักคือ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและมอญ เนื่องจากเป็นประชากรกลุ่มหลักในพื้นที่ แต่ก็ยังมีคนจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น พม่า ปะโอ และยะไข่ด้วย

โครงสร้างของรายงานฉบับนี้ประกอบด้วยเนื้อหาทั้งหมด 6 บท บทที่หนึ่งคือ บทนำ บทที่สอง เป็นการสำรวจการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ศึกษา และความเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นจากการพัฒนานั้น บทที่สาม อธิบายถึงที่มาทางสังคมของการกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการ บทที่สี่ นำเสนอการใช้อยุทธศาสตร์การดำรงชีพต่างๆเพื่อการดำเนินกิจการให้อยู่รอดได้ท่ามกลางข้อจำกัดและเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง บทที่ห้าถกเถียงถึงคุณค่าและผลกระทบของการปรากฏขึ้นของผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ในสังคมพม่า ทั้งในเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการใช้ชีวิตและความรู้สึกนึกคิดระดับปัจเจกบุคคล อนึ่งการใช้ตัวเลขพูดถึงปีในรายงานฉบับนี้ใช้ระบบคริสตศักราช (ค.ศ.) เป็นหลัก เนื่องจากเป็นระบบที่ใช้กันในพื้นที่ศึกษา จะใช้ระบบพุทธศักราช (พ.ศ.) บ้างในกรณีเอกสารที่ระบุการใช้ระบบดังกล่าว

บทที่ 2

โครงสร้างพื้นฐาน: การเมือง ความหมายและนัยสำคัญ

เนื้อหาในบทที่ 2 ศึกษาการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพม่า และบทบาทของโครงสร้างพื้นฐานในการสร้างความหมายเฉพาะขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า รัฐบาลพม่าได้วางแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลายโครงการ ภายใต้แนวทางปฏิรูปและเปิดประเทศในทางเศรษฐกิจ อันสร้างความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมให้แก่ในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยของรัฐบาลประธานาธิบดีอูเต่งแสงที่ดำรงตำแหน่งมาตั้งแต่ปี 2011 บทนี้สำรวจโครงการพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ด้านอำเภอแม่สอดและเมืองเมียวดีที่มีก่อนและหลังปี 2011 ในบริบทของความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพม่า ตลอดจนโครงการพัฒนาในระดับภูมิภาค โดยมุ่งตอบคำถามว่า การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานได้สร้างความคิดหรือความคาดหวังอะไร อย่างไรแก่ประชาชนในพื้นที่ รวมถึงในการดำเนินการก่อสร้างและใช้งานจริง โครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้สื่อความหมายหรือสร้างบรรยากาศอย่างไร เพื่อเข้าใจในพลังการสร้าง ความเปลี่ยนแปลงและการเมืองของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพม่า ตลอดจนบทบาทของโครงสร้างพื้นฐานต่อการก่อรูปของจินตภาพเกี่ยวกับความเป็นไปและอนาคตของสังคมพม่า

บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลง

ภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าเผชิญเหตุการณ์ทางการเมืองหลายต่อหลายครั้ง ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1970 พื้นที่นี้ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งทางการเมืองภายในพม่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสู้รบด้วยอาวุธหนักเกิดขึ้นระหว่างกองทัพพม่ากับกองกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยสองกลุ่ม คือ กลุ่มสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union - KNU) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า กลุ่มกะเหรี่ยงเคเอ็นยู และพรรครัฐมอญใหม่ (New Mon State Party – NMSP) การต่อสู้ที่รุนแรงในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ถึงกลางทศวรรษ 1990 ได้สร้างความเสียหายในชีวิตและทรัพย์สินเป็นอย่างมาก ผู้คนจำนวนหนึ่งจากรัฐกะเหรี่ยงและรัฐมอญ กลายเป็นคนถูกบังคับให้พลัดถิ่น (Displaced Persons) ทั้งการพลัดถิ่นภายในประเทศพม่าเอง และการหลบหนีไปยังประเทศเพื่อนบ้านเช่นประเทศไทย

การสำรวจพื้นที่ในปี 2014-2015 พบว่า ผู้คนจำนวนมากยังมีความทรงจำเรื่องภาวะทุกข์ยากในอดีต ทั้งการถูกบังคับใช้แรงงานทั่วไป การจับชายฉกรรจ์ไปเป็นคนแบกอาวุธให้กองทัพ หรือที่เรียกกันโดยยืมคำจากภาษาอังกฤษว่า พอตท่า (Porters) ญาติหรือคนใกล้ชิดตัวถูกซ้อมหรือสังหารอันเนื่องจากการสันนิษฐานว่าเป็นคนของฝ่ายศัตรู การเฝ้าระวังระเบิดลูกหลงจากการต่อสู้ระหว่างกลุ่มกองกำลัง จนไม่เป็นอันทำมาหากิน ในยามค่ำคืนเมื่อได้ยินเสียงสู้รบเกิดขึ้น ก็ต้องวิ่งไปลงหลุมหลบภัย สถานการณ์การสู้รบในช่วงนั้นได้ผลักดันให้พลเรือนจำนวนมากหนีภัยข้ามพรมแดนมาสู่ประเทศไทย บ้างเป็นผู้หลบหนีภัยการสู้รบที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิงชั่วคราวตามแนวชายแดนของประเทศไทย และบางส่วนก็เลือกเป็นแรงงานต่างด้าว ทำงานในภาคการผลิตและการบริการของไทย

สถานการณ์ความขัดแย้งในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่ามีพลวัตสูงมากนับจากกลางทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา กองทัพพม่าได้ปฏิบัติการยึดและทำลายฐานที่มั่นของกลุ่มกะเหรี่ยงเคเอ็นยูอย่างหนักในระหว่างปี 1994-1996 โดยได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มทหารกะเหรี่ยงที่แยกตัวออกมาจากกลุ่มเคเอ็นยูและหันมาร่วมมือกับกองทัพพม่า ที่เรียกตัวเองว่า กลุ่มกะเหรี่ยงดีเคบีเอ(Democratic Karen Buddhist Army - DKBA) ส่วนพรรครัฐมอญใหม่ (NMSP) บรรลุข้อตกลงหยุดยิงกับรัฐบาลพม่าในปี 1995 กองกำลังหลายกลุ่มที่บรรลุข้อตกลงหยุดยิงยังคงมีฐานที่มั่นในหลายพื้นที่ของภูมิภาคนี้ (Gravers, 2007; Smith, 2007; South, 2008; Thawngmung, 2008) ในปลายทศวรรษ 1990 ภูมิภาคนี้มีความสงบในระดับหนึ่ง นั่นคือไม่มีการสู้รบรุนแรงและต่อเนื่องที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนเป็นวงกว้าง โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนหน้านั้น

ความสงบปราศจากการสู้รบรุนแรงทำให้การค้าขายข้ามแดนบริเวณเมืองแม่สอดของไทยและเมืองเมียวดีของพม่ามีการค้าคึกคักอย่างยิ่ง ในอดีต ทั้งแม่สอดและเมียวดีเป็นเพียงชุมชนเล็กๆ แม่สอดเริ่มขยายตัวเป็นเมืองใหญ่ขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1970 เมื่อเกิดการค้าขายชายแดนกับพม่า ผ่านพื้นที่การควบคุมของกองกำลังกลุ่มกะเหรี่ยงเคเอ็นยู โอกาสทางเศรษฐกิจดึงดูดพ่อค้าคนไทยเชื้อสายจีนจากกรุงเทพฯและหาดใหญ่มาลงทุนทำธุรกิจค้าขายชายแดน ในลักษณะ “ตลาดมืด” หรือการค้าที่หลบเลี่ยงภาษีและไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจรัฐ (อนุรักษ์, 2541) สืบเนื่องรัฐบาลทหารพม่าดำเนินนโยบายปิดประเทศทางเศรษฐกิจนานตั้งแต่ปี 1962 จนทำให้เกิดภาวะขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภค ต่อมา ในต้นทศวรรษ 1990 รัฐบาลทหารพม่าปรับเปลี่ยนมาใช้นโยบายชายแดนแบบผ่อนปรน โดยเปิดให้เมียวดีเป็นเมือง

หน้าด้านการค้าขายกับไทยแบบถูกต้องตามกฎหมาย การผ่อนปรนนี้มีเป้าหมายแฝงเพื่อลดบทบาทของท่าข้ามสินค้าเดิมที่อยู่ในการควบคุมของกลุ่มกะเหรี่ยงเคเอ็นยู อันเป็นการตัดรายได้ไม่ให้กลุ่มนี้มีกำลังทรัพย์ซื้ออาวุธมาใช้ต่อสู้กับกองทัพพม่า ผลของแนวนโยบายนี้ทำให้เมียวดีกลายเป็นเมืองชายแดนที่มีเศรษฐกิจคึกคักและมีผู้อพยพมาอยู่ใหม่จำนวนมาก

นับจากนั้นมา การค้าข้ามแดนผ่านชายแดนแม่สอด-เมียวดีเติบโต และขยายตัวมากหลังมีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งและการประกาศใช้นโยบายปฏิรูปประเทศในปี 2011 ความสนใจค้าขายและลงทุนระหว่างประเทศสะท้อนให้เห็นผ่านมูลค่าการค้าชายแดนของพื้นที่ การส่งออกของไทยผ่านพื้นที่ชายแดนนี้เดิมมีมูลค่าเฉลี่ยราว 10,000-20,000 ล้านบาทต่อปี ต่อมาในปีงบประมาณ 2013 การส่งออกผ่านชายแดนนี้เพิ่มเป็น 41,000 ล้านบาท และเติบโตสูงขึ้นในปีงบประมาณ 2014 เป็น 55,000 ล้านบาท ในส่วนสินค้านำเข้าจากพม่าก็มีมูลค่าการค้าสูงขึ้นเช่นกัน จากที่เคยอยู่ระดับ 1,000 กว่าล้านบาท เพิ่มขึ้นเป็น 2,500 ล้านบาทในปีงบประมาณ 2013 และ 3,400 ล้านบาทในปีงบประมาณ 2014

การค้าระหว่างประเทศไทย-พม่าที่มีมูลค่าสูงมากนี้เป็นเพราะความจำเป็นต้องพึ่งพาสินค้าอุปโภคบริโภคจากไทย ในประเทศพม่ายังมีผู้ประกอบการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคอยู่น้อย นายสมศักดิ์ คะวีรัตน์ ประธานหอการค้าจังหวัดตาก คาดการณ์ว่าสินค้าอุปโภคบริโภคในพม่าประมาณร้อยละ 80 เป็นสินค้านำเข้าจากไทย(เอเอสทีวีผู้จัดการออนไลน์, 2557) ในปีงบประมาณ 2014 สินค้าส่งออกอันดับต้นๆของไทยผ่านพื้นที่ชายแดนนี้ ประกอบด้วย เบียร์ ไทรศัพทพร้อมอุปกรณ์ น้ำมันเบนซิน น้ำมันดีเซล ผ้าพิมพ์ฝ้าย ไทรทัศน์ น้ำมันพืช รองเท้าตะกาแฟชั่นดีไซน์สำเร็จรูป และอาหารปรุงแต่งกลิ่นรส เป็นต้น ส่วนสินค้านำเข้าจากพม่ามีมูลค่าต่ำกว่าสินค้าส่งออกหลายเท่าตัว ส่วนใหญ่เป็นสินค้าการเกษตร เช่น โค-กระบือ ถั่วลิสง ถั่วเขียว พริกแห้ง ปลาเบญจพรรณ หอมหัวใหญ่และเมล็ดยาง แร่ธาตุบางชนิด และสิ่งประดิษฐ์ทำจากไม้ (ด้านศุลกากรแม่สอด, 2558)

โครงสร้างพื้นฐานของชายแดน

ภายหลังสถานการณ์สู้รบสงบ การค้าขายข้ามแดนเติบโต ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะการพัฒนาในด้านการคมนาคมที่เอื้ออำนวยต่อการขนส่งสินค้า กลุ่มทุนของไทยและพม่าเป็นผู้ผลักดันสำคัญการลงทุนนี้ อันประกอบไปด้วย การ

ก่อสร้างสะพาน ถนนและท่าเรือได้ อันทำให้ภูมิทัศน์การเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้าเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่จะมีความเข้มข้นและรวดเร็วมากขึ้น การศึกษาความเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคนี้จึงต้องพิจารณาบทบาทของสาธารณูปโภคพื้นฐานในฐานะปัจจัยสำคัญของการเดินทางเคลื่อนย้าย

โครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมโครงการแรกที่เกิดขึ้น คือ การก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-พม่า ข้ามแม่น้ำเมย (หรือตาวยินมิต ในภาษาพม่า) ที่เป็นพรมแดนระหว่างประเทศไทยและพม่า รัฐบาลไทยสนับสนุนงบประมาณการก่อสร้าง 79.2 ล้านบาท และมีกรมทางหลวง กระทรวงคมนาคมของไทยเป็นผู้ก่อสร้างสะพาน ยาว 420 เมตร กว้าง 8 เมตร แบ่งเป็น 2 ช่องจราจร และเปิดใช้เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 1997 ต่อมา สะพานแห่งนี้ชำรุด เนื่องจากมีรถบรรทุกขนาดใหญ่วิ่งข้ามไปมาจำนวนมาก แม้มีการซ่อมแซมโครงสร้างสะพานไปครั้งหนึ่งแล้ว ก็ยังไม่สามารถใช้งานได้เต็มที่ อีกทั้งยังมีสภาพการจราจรแออัด

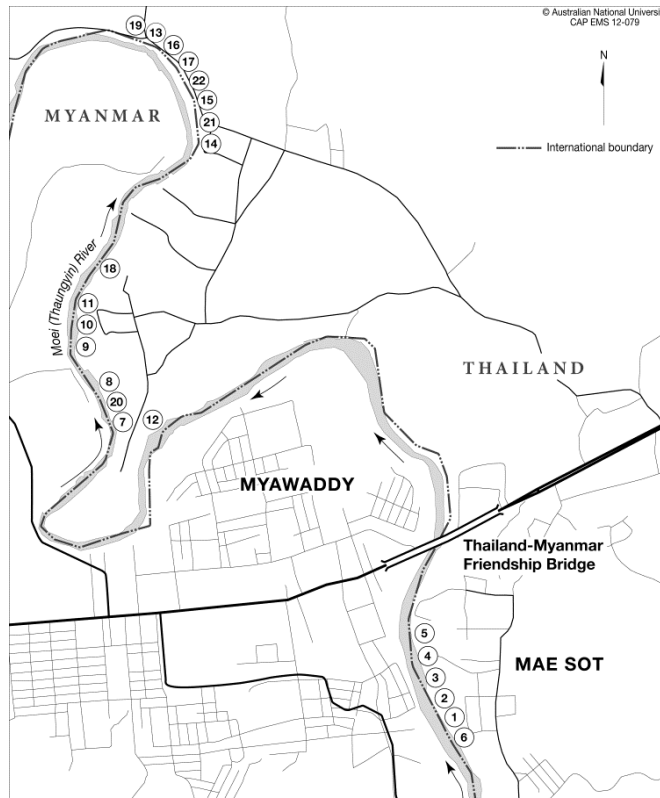

รูปที่ 2-1 สะพานมิตรภาพไทย-พม่าในสภาพชำรุดทรุดโทรม

สองฝั่งของสะพานมิตรภาพไทย-พม่า คือที่ตั้งอาคารด่านพรมแดนแม่สอดและเมียวดี อันเป็นจุดผ่านแดนถาวรไทย-พม่า อาคารทั้งสองเป็นพื้นที่ที่ทั้งรัฐไทยและรัฐพม่าใช้ควบคุมและตรวจสอบการเคลื่อนย้ายต่าง ๆ มีเจ้าหน้าที่ที่ทำงานในเรื่องด้านศุลกากร ด้านตรวจคนเข้าเมือง ด้านควบคุมโรค และด่านกักกันพืชและสัตว์ บุคคลทั่วไป สามารถเดินทางข้ามพรมแดนโดยใช้บัตรผ่านแดนชั่วคราว ซึ่งมีข้อกำหนดว่าต้องเดินทางออกไปไม่เกินกว่าเมืองเมียวดี(สำหรับคนไทย) และไม่เกินเขตอำเภอแม่สอด (สำหรับคนพม่า) และต้องเดินทางกลับก่อนด่านพรมแดนปิดในเวลา 20.30 น. หากต้องการเดินทางไปไกลกว่านั้น จะต้องหนังสือขออนุญาตเข้าเมืองหรือวีซ่า ที่สามารถตรวจลงตราวีซ่าได้ที่ที่ด่านพรมแดน

การก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานโครงการที่สอง คือ การก่อสร้างถนนระหว่างเมืองเมียวดีถึงเชิงเขาตะนาวศรี(หมู่บ้านดิงกานหยี่หน่อง) ระยะทางรวม 17.350 กิโลเมตร โครงการนี้เป็นความช่วยเหลือแบบให้เปล่าของรัฐบาลไทย โดยใช้งบประมาณราว 122 ล้านบาท จากกองทุนให้ความช่วยเหลือพัฒนาเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2004 การก่อสร้างแล้วเสร็จและเปิดใช้เมื่อปี 2007 ถนนเส้นนี้ได้ทำให้การเดินทางในพื้นที่ราบระหว่างเมืองเมียวดีถึงเชิงเขาตะนาวศรีสะดวกสบาย คล่องตัวและรวดเร็วมากขึ้น จากเดิมที่เป็นเพียงถนนดิน ที่มีสภาพเป็นหลุมเป็นบ่อและมีน้ำขังในฤดูฝน

โครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดน คือ คลังสินค้าและท่าข้ามสินค้าริมแม่น้ำเมย ทั้งในฝั่งเมืองแม่สอดและฝั่งเมืองเมียวดี คลังสินค้าและท่าข้ามสินค้าเหล่านี้เป็นจุดช่วยระบายสินค้าในการค้าพื้นที่ชายแดนแม่สอด-เมียวดี ในฝั่งประเทศไทยมีคลังสินค้าจำนวน 12 แห่ง และท่าข้ามสินค้าจำนวน 20 แห่ง เอกชนผู้เป็นเจ้าของคลังสินค้าและท่าข้ามสินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชนหรือผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ ที่ขออนุญาตตั้งคลังสินค้ากับกรมศุลกากร และขออนุญาตตั้งท่าข้ามสินค้ากับเรื่องของกรมเจ้าท่า

รูปที่ 2-2 แผนที่แสดงที่ตั้งท่าข้ามสินค้าชายแดนแม่สอด-เมียวดี (บางจุดเป็นคลังสินค้าด้วย)

การบริหารจัดการท่าข้ามในเมียวดีของพม่ามีความซับซ้อนมากกว่าฝั่งไทย ท่าข้ามส่วนใหญ่มีเจ้าของเป็นนายพลกลุ่มกะเหรี่ยงดีเคบีเอ (ที่แยกเป็นหลายกลุ่มย่อยในปัจจุบัน) ไม่ได้อยู่ในการควบคุมของทางการพม่า รัฐบาลพม่ายินยอมให้กองกำลังกลุ่มนี้ควบคุมดูแลท่าข้าม ในลักษณะต่างตอบแทนที่ครั้งหนึ่งพวกเขาช่วยกองทัพพม่ารบกับกองกำลังของกลุ่มกะเหรี่ยงเคเอ็นยู จนทำให้ฝ่ายหลังสูญเสียพื้นที่ควบคุมในพม่าไปในกลางทศวรรษ 1990 ท่าข้ามฯจึงเป็นแหล่งผลประโยชน์ของผู้นำกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงดีเคบีเอ พวกเขาหารายได้จากการเก็บค่าธรรมเนียมการใช้ท่าข้ามฯและภาษีสินค้านำเข้าผ่านท่าข้ามฯ หรือบางครั้งก็เป็นผู้ค่านำเข้าหรือส่งออกสินค้าบางชนิดเองด้วย รัฐบาลกลางของพม่าจัดเก็บภาษีได้น้อยมาก จนบางครั้งเจ้าหน้าที่พม่าสั่งปิดพรมแดนชั่วคราว ไม่อนุญาตให้มีการค้าขาย เพราะต้องการจัดระเบียบและต่อรองเพื่อให้ได้รายได้จากการจัดเก็บภาษีมากขึ้น

การบริหารท่าข้ามฯของกลุ่มกะเหรี่ยงดีเคบีเอเหล่านี้มีชื่อเสียงค่อนข้างดีในหมู่นักทำธุรกิจชายแดนจากฝั่งไทย ผู้ค้าชายแดนชาวไทยรายหนึ่งเล่าว่า โดยปกติ การค้าในพื้นที่ชายแดนแม่สอด-เมียวดีเต็มไปด้วยเรื่องราวของการใช้เล่ห์เหลี่ยมมากมาย ทั้งการฉ้อโกงและ

เบียร์วนี้ “การค้าขายกับพม่า” ต้องทำอย่างระมัดระวังและอาศัยความไว้วางใจสูง นาย เทวฤทธิ์ บุญปั้น เจ้าของท่าข้ามสินค้า 2 คลังสินค้า 4 เล้าถึงธุรกิจของเขาที่ทำข้ามพรมแดน อ้อย” ของกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงดีเคบีเอ ว่า

“คลังนี้ส่วนใหญ่เก็บวัสดุก่อสร้าง ไว้ค้าขายกับฝั่งตรงข้ามที่เป็นที่ตั้งของกลุ่มกะเหรี่ยง พวกเขาค้าขายเป็น ค้าขายกับพวกกะเหรี่ยงแล้วสบายใจ ค้าขายกันมานาน จนไว้วางใจกันได้ เขา สั่งปูนสั่งของก่อสร้างไปไว้ที่ร้าน พอขายได้ก็นำเงินมาให้เดือนต่อเดือน ที่ผ่านมามีทำกับคนอื่น แล้วถูกโกงบ่อย”

ท่าข้ามสินค้าและคลังสินค้าเหล่านี้คือโครงสร้างพื้นฐานสำคัญที่มักถูกมองข้ามไม่ถูกพูดถึง ทั้งที่มีความสำคัญมากสำหรับการเคลื่อนย้ายของสินค้า สะพานมิตรภาพไทย-พม่ามีการจราจรแออัดและชำรุดทรุดโทรมจนรถบรรทุกใหญ่วิ่งผ่านไม่ได้ การส่งสินค้าข้ามแดนต้องใช้วิธีการขนสินค้าลงเรือข้ามแม่น้ำเมยที่ทำข้ามสินค้า ก่อนนำขึ้นรถบรรทุกอีกครั้งที่ทำข้ามสินค้า ฝั่งพม่า สินค้าที่มีน้ำหนักมาก เช่น เหล็ก ปูนซีเมนต์ ล้วนถูกขนถ่ายผ่านท่าข้ามมากกว่าจะใช้ สะพานมิตรภาพไทย-พม่า นอกจากนี้ ท่าข้ามสินค้าบางแห่งยังเป็นจุดข้ามไปมาอย่างไม่เป็นทางการของแรงงานพม่า ทั้งที่ข้ามมาทำงานตามโรงงานในอำเภอแม่สอดแบบมาเข้าเย็นกลับ และข้ามมาพำนักอยู่ยาวกว่านั้น การข้ามตามท่าข้ามสินค้าเหล่านี้ค่อนข้างสะดวก ไม่ต้องใช้เอกสารหรือไม่ผ่านพิธีการตรวจคนเข้าเมือง คนพม่าจึงนิยมเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยด้วยวิธีนี้ มากกว่าวิธีอื่นๆ แม้ถือเป็นการเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายของไทยก็ตาม

โครงสร้างพื้นฐานชายแดนใหม่ (หลัง ค.ศ.2011)

โครงสร้างพื้นฐานใหม่อีกหลายโครงการกำลังอยู่ในขั้นตอนการวางแผน เตรียมดำเนินการหรืออยู่ระหว่างการก่อสร้าง ยิ่งเมื่อการค้าชายแดนไทย-พม่าโตแบบก้าวกระโดดหลัง รัฐบาลเปิดต้อนรับนักลงทุนต่างชาติ โครงสร้างพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ค่อนข้างชำรุดทรุดโทรมและไม่เพียงพอ การเติมโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆยิ่งสร้างความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆให้เกิดขึ้นกับการเคลื่อนย้ายในภูมิภาคนี้มากขึ้น ทั้งโครงการก่อสร้างถนนสายใหม่ข้ามเทือกเขาตะนาวศรี การสร้างสะพานมิตรภาพไทย-พม่าแห่งที่สอง การจัดตั้งเขตการค้าเมียวดี การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเมียวดีและนิคมอุตสาหกรรมพะอัน และการสร้างศูนย์ราชการใหม่ของรัฐกะเหรี่ยง

ถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรีเส้นเดิม คือส่วนหนึ่งของทางหลวงหมายเลข 85 และทางหลวงเอเชียหมายเลข 1 แนวถนนเส้นนี้คือเส้นทางเดิมที่บุกเบิกมาตั้งแต่สมัยพม่าเมื่อครั้งยังเป็น

ดินแดนอาณานิคมของอังกฤษ ถนนเส้นนี้มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์เพราะเป็นเส้นทางเดินรถเพียงเส้นเดียวที่เชื่อมต่อเมืองเมียวดีกับเมืองอื่นๆของพม่าที่อยู่ทางซีกตะวันตกของเทือกเขาตะนาวศรี (หรือที่เรียกในภาษาพม่าว่าเทือกเขาดอนะ) ที่ทอดตัวกันเป็นแนวยาวในทิศเหนือ-ใต้ อย่างไรก็ตาม ถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรี ระหว่างบ้านดิงกานหยี่หน่องและเมืองกอกะเร็กนี้มีปัญหาติดขัดมากมาย เพราะเป็นถนนขนาดเล็กและอยู่ในสภาพชำรุดเสียหายมาก พื้นผิวถนนขรุขระและเป็นหลุมเป็นบ่อ บางช่วงเป็นถนนได้ขึ้นภูเขาสูงชันและคดเคี้ยวมาก จนทำให้รถยนต์บนถนนสายนี้ไม่สามารถทำความเร็วได้ อีกทั้งยังเป็นถนนที่มีการจราจรคับคั่ง มีรถบรรทุกขนส่งสินค้าขนาดใหญ่จากชายแดนไทยเข้าไปขายในเมืองต่างๆของพม่าวิ่งจำนวนมาก นอกจากนั้น ถนนเส้นนี้มีขนาดเพียงหนึ่งช่องจราจรเท่านั้น รัฐบาลพม่าจึงตั้งกฎการวิ่งรถเป็นแบบเดินรถทางเดียวสลับกันเป็นวันคี่วันคู่ ในระยะทาง 47 กิโลเมตร รถต้องใช้เวลาเดินทางตั้งแต่ 2 ถึง 4 ชั่วโมง ผู้เดินทางอาจต้องใช้เวลามากกว่านั้นอีก หากมีรถบรรทุกขนาดใหญ่จอดเสียระหว่างทางหรือเกิดอุบัติเหตุขวางเส้นทางไว้ จนทำให้รถติดเป็นแนวยาว ขาวอุบัติเหตุรถตกภูเขาและมีผู้โดยสารเสียชีวิตก็เป็นเรื่องที่ได้ยินอยู่บ่อยครั้งในพื้นที่

การก่อสร้างถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรีใหม่จึงเกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาการคมนาคมข้ามต้น โครงการนี้ไม่ได้เป็นการปรับปรุงถนนในแนวเดิม กล่าวคือมีการสำรวจและตัดเป็นถนนเส้นใหม่อยู่ทางทิศใต้ของถนนเส้นเดิม ถนนใหม่มีความลาดชันน้อยลงกว่าถนนเส้นเก่า รถยนต์สามารถเดินทางได้ด้วยความเร็วมากขึ้น โครงการก่อสร้างถนนเส้นนี้เป็นโครงการให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าจากรัฐบาลไทย ทั้งในขั้นตอนการศึกษาความเป็นไปได้และการออกแบบ และในขั้นตอนการก่อสร้างตัวถนน รัฐบาลไทยได้อนุมัติงบประมาณเพื่อการก่อสร้างในโครงการนี้ไปจำนวน 1,140 ล้านบาท โดยอยู่ในความรับผิดชอบของกรมทางหลวง กระทรวงคมนาคมของไทย ซึ่งได้ทำสัญญาว่าจ้าง บริษัท สี่แสงการโยธา จำกัด เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างตลอดโครงการ ถนนลาดยางแอสฟัลติกคอนกรีต ทำให้แข็งแรงรับน้ำหนักบรรทุกขนาดใหญ่ได้ ถนนมีขนาดกว้าง 10 เมตร ช่องจราจร 2 ช่องรวมกว้าง 7 เมตรและไหล่ทางอีกข้างละ 1.5 เมตร ทำให้รถน่าจะสามารถใช้ความเร็วได้มากขึ้น การก่อสร้างเริ่มต้นมาตั้งแต่ปี 2012 แล้วเสร็จในกลางปี 2015 และมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการร่วมกันระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลพม่า เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2015

ถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรีเส้นทางใหม่นี้สร้างความรู้สึกใหม่ให้กับผู้เดินทาง ถนนเส้นนี้มีระยะทางที่สั้นกว่าถนนเส้นเดิม คือ 27 กิโลเมตร (จากเดิม 47 กิโลเมตร) ผู้ใช้ถนนสามารถขับรถในอัตราความเร็วมากขึ้น เพราะสภาพพื้นผิวถนนดีกว่า ถนนกว้างกว่าและมีความคดเคี้ยวลาดชันน้อยกว่าถนนเส้นเดิมมาก อีกทั้งช่วยย่นระยะเวลาการเดินทางระหว่างเชิงเขาปากหนึ่ง

ไปยังเชิงเขาอีกฟากหนึ่งลงเหลือเพียง 30-40 นาที และเมื่อมองถนนเส้นใหม่นี้ต่อเชื่อมกับถนนเมืองเมียวดี-บ้านดิงกานหยี่หน่องที่ได้รับการปรับปรุงไปก่อนหน้านี้แล้วในปี 2007 รถที่เดินทางจากเมียวดีไปสู่เมืองใหญ่อื่นๆของอีกฟากภูเขา เช่น เมืองพะอัน (เมืองหลวงรัฐกะเหรี่ยง) และเมืองเมะล่าย (เมืองหลวงรัฐมอญ) จะใช้เวลาเพียงครึ่งหนึ่งของเวลาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน และยังจะทำให้การเดินทางจากชายแดนไทย-พม่า (ด่านอำเภอแม่สอด-เมืองเมียวดี) ไปสู่เมืองใหญ่อื่น เช่น ย่างกุ้งหรือมณฑลเฉิงเต๋ยมีความสะดวกสบายและรวดเร็วมากขึ้นด้วย

รูปที่ 2-3 แผนที่แนวถนนเส้นเก่าและถนนตัดใหม่ระหว่างดิงกานหยี่หน่อง-กอกะเร็ก

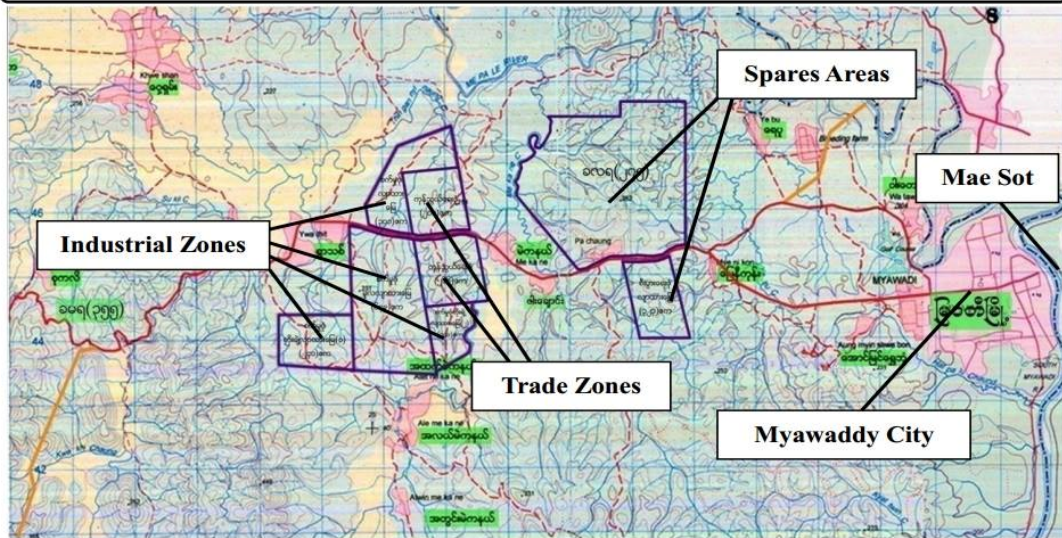
การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ก็ช่วยสร้างบรรยากาศที่คึกคักให้กับเมืองเมียวดี เมืองหน้าด่านการค้ากับไทย โครงการสำคัญอีกสองโครงการ คือ การจัดตั้งเขตการค้าเมียวดีและนิคมอุตสาหกรรมเมียวดี ทั้งสองโครงการตั้งอยู่บนทางหลวงหมายเลข 85 ของพม่า ห่างจากสะพานมิตรภาพไทย-พม่าประมาณ 11 กิโลเมตร เขตการค้าเมียวดีมีเนื้อที่กว่า 1,500 ไร่ สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางการนำเข้า-ส่งออกสินค้าระหว่างไทย-พม่า ประกอบไปด้วยอาคารพาณิชย์ คลังสินค้านำเข้า-ส่งออก อาคารที่อยู่อาศัย ศูนย์แสดงสินค้า ส่วนนิคม

อุตสาหกรรมเมียวดีเนื้อที่รวมประมาณ 2,000 ไร่ มีวัตถุประสงค์เพื่อดึงดูดการลงทุนภาคอุตสาหกรรม เน้นอุตสาหกรรมใช้แรงงานเข้มข้น เช่น อุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าและสิ่งทอ อุตสาหกรรมเกษตรและแปรรูป

อาคารพาณิชย์จำนวนมากในเขตการค้าเมียวดีถูกจับจองหมดแล้ว บางส่วนถูกใช้เป็นโกดังสินค้า แต่บรรยากาศส่วนใหญ่ยังค่อนข้างเงียบเหงา บริเวณนิคมอุตสาหกรรมเมียวดีที่อยู่ใกล้เคียง ในพื้นที่โซนเหนือของทางหลวงหมายเลข 85 มีการจัดเตรียมพื้นที่ ทำถนนและวางระบบไฟฟ้าและระบบระบายน้ำแล้ว แต่ยังไม่มีการก่อสร้างโรงงานใดๆ เพราะนิคมฯแห่งนี้ยังไม่สามารถจัดหาไฟฟ้าเข้าสู่ที่ตั้งนิคมอุตสาหกรรมได้ แผนการที่รัฐบาลวางไว้ คือ การวางระบบสายส่งกระแสไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าของผู้ผลิตกระแสไฟฟ้าอิสระ (IPP – Independent Power Producer) ในเมืองเมะล่ายไย ที่อยู่ห่างออกไป 160 กิโลเมตร

นักธุรกิจนักลงทุนจำนวนหนึ่งได้ซื้อที่ดินในเขตนิคมอุตสาหกรรมเมียวดีและพื้นที่ใกล้เคียงไว้ ส่วนหนึ่งคือนักธุรกิจในอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าและสิ่งทอจากอำเภอแม่สอดของไทย ที่คาดหวังว่าจะได้ประโยชน์จากการตั้งฐานการผลิตที่นั่นโดยมีจุดแข็งคือ มีแรงงานราคาถูก ในกระบวนการผลิต ที่ดินสองฝั่งทางหลวงหมายเลข 85 นอกเขตนิคมฯก็เป็นที่น่าสนใจของนักลงทุนไม่แพ้กัน ที่ดินติดถนนใหญ่สองข้างทางล้วนถูกแบ่งแปลงและล้อมรั้วไว้ ที่ดินเหล่านี้ซื้อขายกันในราคาสูงมาก ที่ดินบางแปลงติดป้ายแสดงเจ้าของไว้ ซึ่งเป็นทั้งของนักลงทุนและกลุ่มทหารกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ บางแปลงยังเป็นที่ดินว่างเปล่า และบางแปลงก็มีการปรับหน้าดินและก่อสร้างอาคารแล้ว

- Trade zone: open in 2008, 11 km away from the border, 200 ha
- Industrial zone: completed by 2015, 527 ha, north-local, south-investors, labor-intensive industries, Thai electricity, not SEZ area

Source: Myawaddy District General Administration Department

รูปที่ 2-4 แผนที่นิคมอุตสาหกรรมและเขตการค้าเมียวดี

โครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆ เหล่านี้สร้างภูมิทัศน์ใหม่ให้กับเมืองชายแดนอย่างเช่นเมียวดีอย่างยิ่ง ก่อนปี 2011 ย่านธุรกิจของเมืองกระจุกอยู่ในระยะรัศมีไม่กี่กิโลจากสะพานมิตรภาพไทย-พม่าเท่านั้น ย่านธุรกิจของเมืองในปัจจุบันขยายตัวออกไปมาก ตลอดแนวทางหลวงหมายเลข 85 มีกิจกรรมการค้าการลงทุนคึกคัก ในสายตาของคนพม่า เมืองนี้คือเมืองชายแดนที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจ คนพม่าจากหลายแหล่งและหลายชนชั้นอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองนี้ เพราะเล็งเห็นประโยชน์เรื่องช่องทางการทำมาหากิน คนที่มีทุนรอนลงทุนซื้อหรือเช่าที่ดินเพื่อประกอบธุรกิจต่างๆ คนที่ไร้ทุนทรัพย์ก็ทำงานเป็นกรรมกรหรือลูกจ้าง มีรายได้เพียงพอเลี้ยงดูครอบครัว ความเป็นอยู่ที่ดีกว่าการใช้ชีวิตในชนบทหรือเมืองอื่นๆ ของพม่า ที่มึงงานทำเฉพาะในฤดูกาลผลิตทางการเกษตร และแทบไม่มีรายได้เป็นเงินสด

โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการลงทุน

ความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างพื้นฐานของภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะที่เมืองชายแดนอย่างเมียวดีเท่านั้น เมืองใหญ่อีกสองเมืองที่กำลังมีการพัฒนาโครงสร้าง

พื้นฐานใหม่ ๆ คือเมืองพะอานและเมืองเมะล่าย ตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจระยะกลาง (2025) เมียวดี พะอานและเมะล่าย คือเมืองที่ถูกจัดวางให้เป็นสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ (Economy Triangle) (Japan Development Institute Ltd., 2014) มีการดำเนินโครงการพัฒนาจากภาครัฐ และภาคเอกชนหลายโครงการ การพัฒนาเชิงโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้สร้างบริบทใหม่ให้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจและชีวิตทางสังคมในพม่ายุคปฏิรูปประเทศ

เมะล่าย เมืองหลวงของรัฐมอญและเมืองใหญ่อันดับสี่ของประเทศพม่า มีประชากรราวสองแสนกว่าคน ภายหลังรัฐบาลทหารเปิดประตูทางเศรษฐกิจอีกครั้งในปี 1989 เมะล่ายกลายเป็นศูนย์กลางการค้าและการกระจายสินค้าที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า เมะล่ายมีเส้นทางรถไฟเชื่อมต่อกับย่างกุ้ง มีสนามบินและท่าเรือที่ยังคงมีความสำคัญในการขนส่งสินค้า เมะล่ายยังมีความสำคัญเป็นปลายทางทางทิศตะวันตกของการเชื่อมต่อทางเศรษฐกิจที่เรียกกันว่า “ระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก” (East-West Economic Corridor – EWEC) ที่สร้างโครงข่ายเชื่อมต่อระหว่างทะเลอันดามันและทะเลจีนใต้

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่น่าสนใจในเมะล่าย คือ การก่อสร้างโรงไฟฟ้าแห่งใหม่ รัฐบาลพม่าได้อนุมัติให้ระบบผู้ผลิตไฟฟ้าอิสระ (IPP-Independent Power Producer) โดยเซ็นต์สัญญา กับบริษัท Myanmar Lighting IPP Co. Ltd (MLC) ในปี 2013 ให้เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง โรงไฟฟ้าแห่งใหม่ในเมะล่าย และว่าจ้างบริษัทเอเชียเทค เอนเนอร์ยีจากประเทศสิงคโปร์เป็นผู้ก่อสร้าง การก่อสร้างโรงไฟฟ้าแห่งนี้ก่อสร้างแล้วเสร็จและมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อ กุมภาพันธ์ 2516 และสามารถผลิตกระแสไฟฟ้าจากก๊าซธรรมชาติเหลวได้ 230 เมกะวัตต์ ทำให้คนพม่าในรัฐมอญและรัฐกะเหรี่ยงมีไฟฟ้าใช้ได้ 5 ล้านคน (United Overseas Bank Ltd., 2515) นอกจากนั้นยังมีการปรับปรุงโรงไฟฟ้าพลังงานแก๊สเดิม หรือโรงไฟฟ้างานเท ที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากโรงไฟฟ้าแห่งใหม่ โดยให้บริษัทเอกชนเข้ามาร่วมบริหารงาน เพื่อให้โรงไฟฟ้าแห่งนี้ผลิตไฟฟ้าได้เต็มประสิทธิภาพ

รูปที่ 2-5 โรงไฟฟ้าแห่งใหม่ในเมืองเมะล่ายที่อยู่ในระหว่างการก่อสร้าง

สำหรับพะอัน เมืองหลวงของรัฐกะเหรี่ยง ตั้งอยู่ห่างจากกรุงย่างกุ้ง 289 กิโลเมตร เป็นเมืองขนาดเล็ก มีประชากรประมาณ 50,000 คนเศษ (UNHCR South-East Myanmar Information Management Unit, 2014) และมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่คึกคักนักเมื่อเปรียบเทียบกับเมะล่าย ภายหลังการบรรลุข้อตกลงหยุดยิงในปี 2012 ระหว่างรัฐบาลพม่ากับกลุ่มกะเหรี่ยงเคเอ็นยู ความขัดแย้งและความตึงเครียดก็ดูคลี่คลายลงไปมาก เมืองพะอันมีแนวโน้มขยายตัวใหญ่ขึ้นเป็นเท่าตัวในรอบไม่กี่ปีที่ผ่านมา (I.S., 2013) เศรษฐกิจของเมืองมีชีวิตชีวามากขึ้น ส่วนหนึ่งก็เพราะการดำเนินการสร้างโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆ ในเมือง ทั้งการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมพะอัน และศูนย์ราชการแห่งใหม่ทางทิศตะวันออกของศูนย์กลางเมืองเดิม อันสร้างความหวังว่าชีวิตความเป็นอยู่และเศรษฐกิจของเมืองนี้จะเจริญเติบโตมากขึ้นในอนาคต นับเป็นการประกาศศักราชใหม่ของรัฐกะเหรี่ยงหลังมีการสู้รบยาวนานกว่า 60 ปี

โครงการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมพะอัน คือส่วนหนึ่งของงานตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจระยะกลาง (2025) ซึ่งวางแผนให้การพัฒนาเกิดขึ้นในพื้นที่สามเหลี่ยมเศรษฐกิจ (Economic Triangle) (Japan Development Institute Ltd., 2014) หรือเมืองสำคัญสามแห่ง คือ

เมียวดี พะอ้นและเมะล่ำไย รัฐบาลพม่าได้ดำเนินการพัฒนาต่างๆหลายโครงการในเชิงโครงสร้างพื้นฐาน โดยหวังให้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ดึงดูดการค้าและการลงทุนใหม่ๆ เข้าสู่พม่านิคมอุตสาหกรรมพะอ้นตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองพะอ้นไปทางทิศตะวันออกราว 10 กิโลเมตร เมืองพะอ้นเองเป็นเมืองขนาดเล็ก มีประชากรประมาณ 50,000 คน และเป็นเมืองหลวงของเขตปกครองรัฐกะเหรี่ยง (UNHCR South-East Myanmar Information Management Unit, 2014) ภายหลังการบรรลุนโยบายหยุดยิงระหว่างทหารพม่ากับทหารกะเหรี่ยง ความตึงเครียดก็ดูคลี่คลายลงไปมาก เมืองพะอ้นขยายตัวใหญ่ขึ้นเป็นเท่าตัวในรอบไม่กี่ปีที่ผ่านมา (I.S., 2013) เศรษฐกิจของเมืองมีชีวิตชีวามากขึ้น มีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆในเมือง นับเป็นศักราชใหม่ของรัฐกะเหรี่ยงภายหลังมีการสู้รบยาวนาน

รูปที่ 2-6 โรงงานเย็บผ้าในนิคมอุตสาหกรรมพะอ้น

รัฐบาลพม่าและรัฐกะเหรี่ยงจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมพะอ้นขึ้นเพื่อเชิญชวนให้นักธุรกิจและบริษัทภาคเอกชนเข้าลงทุนมากขึ้น มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการในปี 2011 รัฐบาลพม่าได้ว่าจ้างให้บริษัท Thalwin Ayar เป็นผู้พัฒนาพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมพะอ้น โดยมีพื้นที่รวมประมาณ 1,000 เอเคอร์ หรือประมาณ 2,500 ไร่ มีการแบ่งพื้นที่ให้เอกชนเช่าซื้อที่ดินออกเป็นสี่โซน แต่ละโซนมีราคาที่ดินไม่เท่ากัน โซนที่สำคัญคือโซนที่หนึ่ง ที่จัดให้กับนักลงทุนจาก

ต่างประเทศ มีที่ดินจำนวน 59 แปลง ที่ดินอยู่ในท่าเลดี ติดถนนใหญ่และมีราคาแพงกว่าที่ดินใน
โซนอื่นๆ โรงงานที่บุกเบิกเปิดทำการในนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้ คือ โรงงานเย็บเสื้อผ้า UMH-3
(ชื่อย่อของเจ้าของกิจการคือ U Myint Htay) ซึ่งเคยมีฐานการผลิตอยู่ที่ย่างกุ้งแล้ว 2 โรงงาน
ปัจจุบันโรงงานแห่งนี้จ้างคนงานประมาณ 200 คน รับจ้างผลิตชุดเครื่องแบบพนักงาน
โรงพยาบาลและร้านอาหาร เพื่อส่งออกไปประเทศญี่ปุ่น โดยขนส่งสินค้าผ่านทางถนนเข้าสู่
ประเทศไทย แล้วนำสินค้าลงเรือไปสู่ญี่ปุ่นที่ท่าเรือในภาคตะวันออกของไทย

อู ซอ มิน มุขมนตรีของรัฐกะเหรี่ยง (Chief Ministry of Karen State – ตำแหน่งแต่งตั้ง
จากรัฐบาลพม่าส่วนกลาง) หัวหน้าผู้บริหารรัฐกะเหรี่ยงเป็นผู้ดูแลโครงการพัฒนานิคม
อุตสาหกรรมพะอัน เขามีความคาดหวังว่า นิคมพะอันจะช่วยสร้างงานให้กับคนในท้องถิ่นโดย
ไม่ต้องอพยพไปทำงานที่ประเทศอื่นอีกต่อไป (Myat May Zin, 2013) ทั้งนี้ รัฐกะเหรี่ยงได้รับทุน
ช่วยเหลือจัดตั้งโรงเรียนฝึกอบรบอาชีพพะอันใกล้กับที่ตั้งนิคมพะอัน เพื่อพัฒนาแรงงานรองรับ
นิคมอุตสาหกรรมต่อไป โรงเรียนแห่งนี้ฝึกอบรบอาชีพช่างซ่อมมอเตอร์ไซด์และช่างตัดเย็บ
เสื้อผ้าโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ กับผู้เข้ารับการฝึกอบรบที่คัดเลือกจากทั่วรัฐกะเหรี่ยง เพื่อ
ช่วยเหลือให้ประชาชนที่ยากจนในพื้นที่มีอาชีพ มีรายได้ การฝึกอาชีพนี้เป็นโครงการความ
ช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชนญี่ปุ่นชื่อ Bridge Asia Japan

อย่างไรก็ตาม บรรยากาศการลงทุนและการผลิตภายในนิคมอุตสาหกรรมพะอันยัง
ค่อนข้างเงียบเหงา หลังนิคมพะอันเปิดดำเนินงานมาระยะหนึ่ง ความสนใจเข้ามาลงทุนในนิคม
แห่งนี้ยังมีไม่มาก อุปสรรคสำคัญคือยังขาดแคลนกระแสไฟฟ้าสำหรับการผลิต โรงงานที่เปิด
แล้วต้องอาศัยใช้เครื่องปั่นไฟของตนเอง ปัญหานี้ส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจลงทุนนิคมแห่งนี้
นักลงทุนชาวไทย จีน ญี่ปุ่นและเกาหลีที่เข้ามาเยี่ยมชมก็มักหายหน้าไปเมื่อพบว่านิคม
อุตสาหกรรมแห่งนี้ยังมีปัญหาขาดแคลนไฟฟ้า โรงงานบางแห่งที่มีการก่อสร้างตัวอาคารเสร็จ
แล้วก็ปิดเงียบ ยังไม่การดำเนินการผลิตใดๆ และเป็นที่คาดเดากันว่า นิคมอุตสาหกรรมพะอันจะ
ได้รับกระแสไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าแห่งใหม่ในเมะล่าย (โรงไฟฟ้าแห่งใหม่นี้ก่อสร้างเสร็จและเพิ่ง
จะมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2016)

ในอีกด้านหนึ่ง มุขมนตรี (Chief Ministry) และคณะมนตรีผู้บริหารประจำรัฐกะเหรี่ยงได้
วางแผนสร้างศูนย์ราชการแห่งใหม่ของรัฐกะเหรี่ยง ใกล้กับหมู่บ้านหล่ากะมยีน หรือที่เรียกกัน
ทั่วไปว่า ศูนย์ราชการหล่ากะมยีน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากนิคมอุตสาหกรรมพะอันมากนัก ศูนย์
ราชการใหม่นี้ประกอบไปด้วยพื้นที่สำนักงานราชการ โรงเรียน สวนสาธารณะ สถานีโทรทัศน์
ตลาดและสนามกีฬา และพื้นที่ว่างเปล่าเพื่อพัฒนาชุมชนใหม่ และที่ดินว่างเปล่านี้ ที่แบ่งขาย
เป็นแปลงขนาดต่างๆแก่ประชาชนผู้สนใจ ที่ดินเหล่านี้ได้รับความสนใจซื้อขายเปลี่ยนมือกันมาก

ทั้งโดยคนในพื้นที่เองและคนจากภายนอก เพราะต่างมีความคาดหวังว่าพื้นที่ดังกล่าวจะเติบโต เป็นเมืองใหม่ของพะอัน และมีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงในอนาคต

ศักยภาพในการเคลื่อนย้าย

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ที่กล่าวไปข้างต้นมีพลังในการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่พื้นที่และผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า นิคมอุตสาหกรรมพะอันสร้างความรู้สึกใหม่ว่า พะอันจะไม่ใช่เป็นเพียงเมืองทางผ่านของการขนส่งสินค้าระหว่างชายแดนไทย-พม่ากับศูนย์กลางธุรกิจอย่างเมืองย่างกุ้งเท่านั้น แต่จะกลายเป็นแหล่งการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมด้วย ถนนเส้นใหม่ก็ทำให้การเดินทางสะดวกสบายและรวดเร็วมากขึ้น เดิมการเดินทางระหว่างเมืองเมียวดีที่ตั้งทางทิศตะวันออกของเทือกเขาตะนาวศรีกับเมืองพะอันหรือเมืองเมะล่ายทางทิศตะวันตกของเทือกเขาต้องใช้เวลาเดินทางนาน 7-9 ชั่วโมง ถนนเส้นใหม่จะย่นย่อเวลาการเดินทางในเส้นทางเดียวกันลงเหลือแค่ 3-4 ชั่วโมงเท่านั้น ความรวดเร็วนี้สร้างความน่าตื่นตาตื่นใจแก่ประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะคนพม่าที่เคยมีประสบการณ์เดินทางในเส้นทางนี้เมื่อประเทศพม่ายังปิดประเทศทางเศรษฐกิจ คนพม่าจากพะอันและเมะล่ายที่เดินทางไปทำงานในประเทศไทยอย่างผิดกฎหมายในต้นทศวรรษ 1990 เล่าว่า พวกเขาต้องใช้เวลาเดินเท้าข้ามป่าและเทือกเขาตะนาวศรีเป็นเวลานานหลายวันกว่าจะถึงชายแดนไทย แต่เมื่อถนนเส้นใหม่สร้างเสร็จ พวกเขาสามารถเดินทางไปยังชายแดนไทยได้โดยใช้เวลาเพียงครึ่งวันเท่านั้น

ถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรีที่ก่อสร้างขึ้นใหม่นี้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่แผ่ความคิดเรื่องความก้าวหน้าหรืออนาคตที่ดีกว่าไว้ด้วย เทือกเขาตะนาวศรีที่สูงชันไม่ใช่ปัญหาอุปสรรคที่เป็นข้อจำกัดการเคลื่อนย้ายทางกายภาพและทางสังคมเหมือนเช่นในอดีต ถนนไม่ได้เป็นเพียงวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างทางกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นระบบของสิ่งตั้งต้น (System of Substrates) ที่เป็นฐานของการพัฒนาสิ่งสร้างอื่นๆ (Star, 1999) ถนนเส้นนี้มีบทบาทในระดับจิตสำนึก สร้างความคาดหวังและจินตนาการที่มีส่วนสร้างอัตลักษณ์และการกระทำของปัจเจกบุคคล ดังปรากฏในเรื่องราวของกลุ่มคนขับรถจำนวนหนึ่งที่เข้าไปใช้ถนนนี้ตั้งแต่ปลายปี 2014 เมื่อการก่อสร้างคืบหน้าไประดับหนึ่ง (มีการปรับพื้นผิวถนนและลาดยางถนนในช่วงผ่านภูเขาสูงเสร็จแล้ว) คนกลุ่มนี้คือคนขับรถรับจ้างขนาดเล็กวิ่งรับส่งคนและสินค้าระหว่างเมือง ทั้งแบบประจำทางและแบบเหมา คนขับรถเหล่านี้มักเป็นเจ้าของรถที่ขับเอง พวกเขาซื้อรถยนต์มือสองมาใช้ทำธุรกิจนี้เพื่อเป็นแนวทางใหม่ๆในการเลี้ยงชีพตนเอง

คนขับรถรับจ้างหน้าใหม่เหล่านี้ส่วนใหญ่คือคนที่เพิ่งกลับจากการไปทำงานในประเทศไทย พวกเขากลับมาด้วยความรู้สึกที่สังคมบ้านเกิดเริ่มมีอะไรบางอย่างเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกอย่างน้อยที่สุดก็คือ มีถนนหนทางที่ให้ความรู้สึกและประสบการณ์เชิงพื้นที่แบบใหม่ การติดต่อระหว่างที่ตั้งทางกายภาพที่ห่างกันทำได้ง่ายขึ้น และถนนยังแผ่ประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วย ดังเช่น คนขับรถรับจ้างรายหนึ่งระหว่างเมืองพะอานและเมียวดีรายหนึ่งที่ถูกสัมภาษณ์ในต้นปี 2015 เล่าว่า เขากลับมาจากการทำงานในโรงงานเหล็กย่านจังหวัดสมุทรปราการแล้วหนึ่งปีเศษ และซื้อรถยนต์นั่งส่วนบุคคลยี่ห้อฮอนด้าฟิต (ซื้อรถยนต์ฮอนด้าแจ๊สรุ่นที่ผลิตและขายในประเทศญี่ปุ่น) มาทำงานขับรถรับจ้าง เขาพบว่างานนี้มีรายได้ดีและมีต้นทุนต่ำ ภรรยาของเขาก็กลับมาเลี้ยงลูกอยู่ที่บ้าน เขาเป็นกำลังหลักในการหาเงินเลี้ยงครอบครัว และเมื่อยังมีถนนเส้นใหม่ งานของเขาก็ยิ่งสะดวกสบายมากขึ้น ไม่ต้องเจอปัญหาการติดบนภูเขาสูงในถนนเส้นเก่า และบางวันเขาก็โชคดีได้เงินมาก ขับรถไปและกลับได้ในวันเดียว ดังที่เขาเล่าว่า

“เมื่อขับรถไปถึงเมียวดี ถ้าโชคดีได้ลูกค้าพอคุ้มค่าน้ำมันและมีกำไรอีกนิดหน่อย ก็วิ่งกลับในวันเดียวกันเลย... งานนี้พออยู่ได้ รถใช้น้ำมันอยู่ที่ 15,000 จิตต่อเที่ยว¹ ถ้ามีคนเหมาแบบรู้จักกัน ก็คิดราคา 35,000 จิต ได้กำไร 20,000 จิต ถ้าไม่มีใครเหมา ไปรอรับคนทั่วไปที่ท่ารถ คิดคนละ 10,000 จิต ได้ 4-5 คนก็วิ่งได้ เสียตรงที่บางครั้งต้องรอนาน”

รถยนต์รับจ้างจำนวนหนึ่งรับจ้างบรรทุกสินค้าด้วย เพื่อเป็นรายได้เสริม โดยเฉพาะในฤดูฝนที่มีคนเดินทางน้อย สินค้าเหล่านี้วางได้ทั้งในห้องโดยสาร และบนตะแกรงเหนือหลังการถรถที่ออกจากชายแดนแม่สอด-เมียวดีขนส่งสินค้าอุปโภคบริโภคที่นำเข้าจากไทยไปส่งเมืองใหญ่ขึ้นในของพม่า และในเที่ยวกลับก็อาจซื้อสินค้าการเกษตรจากตลาดในพม่ามาขายที่ชายแดน ทั้งนี้เพราะสินค้าเกษตรในพม่ามีราคาถูกกว่า เมื่อนำมาขายบริเวณชายแดนจะได้กำไรดี สินค้าเหล่านี้มีทั้ง แตงโม มะเขือเทศ หอมใหญ่ มันฝรั่ง และถั่วชนิดต่างๆ พวกเขาคาดว่าอนาคตเมื่อถนนข้ามภูเขาตะนาวศรีเส้นใหม่เปิดใช้อย่างเป็นทางการ การขนส่งคนและสินค้าจะยิ่งคึกคักมากขึ้น เพราะการขับรถส่งสินค้าจะได้สะดวกและใช้เวลาน้อยลงกว่าเดิมมาก

เรื่องราวของคนขับรถรับจ้างเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ถนนเส้นใหม่ไม่ใช่แค่การสร้างความปลอดภัยเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่และเวลาเท่านั้น หากแต่มีผลกระทบในระดับปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดง โครงสร้างและบริบทด้วย เพราะถนนเส้นใหม่เสริมสร้าง “ศักยภาพ” (Potential) ในการเคลื่อนย้าย (Mobility) ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต หรือที่ Vincent Kaufmann et al. (Kaufmann, Bergman, & Joye, 2004) เรียกว่า Motility ถนนเส้นใหม่ได้ช่วยสร้าง

¹ ณ พฤษภาคม 2015 อัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทไทยต่อเงินจัต คือ 1 บาทมีค่าประมาณ 32 จัต หรือ 1,000 จัตมีค่าประมาณ 31 บาท

“ความสามารถของบุคคล” ทั้งในด้านการเคลื่อนย้ายทางสังคมและทางพื้นที่ภูมิศาสตร์ และในด้านช่องทางการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ด้วยศักยภาพของการเคลื่อนย้าย ดังนั้น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานใหม่ ๆ ในพม่าได้มีอิทธิพลต่อจินตนาการและความคิดเกี่ยวกับชีวิตของคนขับรถรับจ้างข้างต้น พวกเขาตัดสินใจสิ้นสุดการเป็นแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย และเดินทางกลับมาทำงานอยู่ที่สังคมบ้านเกิด เพราะเห็นเงื่อนไขที่ทำให้เขาเข้าถึงรูปแบบและระดับการเคลื่อนย้ายที่เขาพอใจ และตัดสินใจเลือกใช้การเข้าถึงและใช้โครงสร้างพื้นฐานให้มีประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐานจึงเป็นหนึ่งในเงื่อนไขของความสามารถและศักยภาพในการเคลื่อนย้ายของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า

การเมืองของโครงสร้างพื้นฐาน

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมและนิคมอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าตั้งอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่า โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อให้เกิดการเคลื่อนย้ายหมุนเวียนจะผลักดันพม่าไปสู่ความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ไม่ว่าความก้าวหน้าและการมีอิสรภาพ ความเชื่อเช่นนี้ถูกระบุไว้ในเอกสารแผนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของแหล่งทุนผู้ผลักดันโครงการ แหล่งทุนจากต่างประเทศนำเสนอว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจในพม่ายุคปฏิรูปประเทศต้องเริ่มจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ให้รองรับการค้าขายและการลงทุนใหม่ๆ ของภาคเอกชน ทิศทางการพัฒนานี้จะนำอนาคตที่ดีกว่ามาสู่สังคมพม่าโดยรวมในที่สุด ความเข้าใจเช่นนี้คือการเลือกจัดหมวดหมู่ ณ ขณะเวลาหนึ่งๆ หรือที่ Brian Larkin เรียกว่า Categorizing Moment ที่ การนิยามความหมายใดๆ ของโครงสร้างพื้นฐานเป็นการเลือกพูดถึงความสำคัญของเฉพาะบางองค์ประกอบ และบางองค์ประกอบถูกละเลยไป

นิยามของโครงสร้างพื้นฐานเพื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเลือกย้ำความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ให้ภาคธุรกิจเอกชน (ในประเทศและจากต่างประเทศ) มีบทบาทนำหรือเป็นกลไกหลักของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพม่าในยุคปฏิรูปประเทศ โดยให้รัฐเป็นเพียงผู้เอื้ออำนวยโครงสร้างพื้นฐานทั้งในเชิงกฎหมายและสาธารณูปโภคสำคัญๆ ที่ส่งเสริมการทำงานของบริษัทธุรกิจเอกชน ตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) การให้เอกชนมีบทบาทนำในการค้าการลงทุนนี้ถูกคาดหวังว่าจะสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงบวกต่อคนส่วนใหญ่โดยรวม และนำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาสู่สังคมพม่าในยุคปฏิรูปประเทศ ราวกับเป็นกลไกการกระจายความมั่งคั่งและความเป็นอยู่ที่ดีได้อย่างอัตโนมัติ รายงานการศึกษาของหน่วยงานให้ความช่วยเหลือจากรัฐบาลญี่ปุ่นคือตัวอย่างที่ดีของความคิดดังกล่าว

ในรายงานการศึกษาแนวทางการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zones – SEZs) ในเมืองพะอานและเมืองเมียวดี รัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่า ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะกับรัฐบาลพม่าว่าควรให้สิทธิพิเศษด้านการลงทุนในนิคมอุตสาหกรรมแก่นักลงทุนต่างประเทศ เช่น การยกเว้นภาษีเงินได้ธุรกิจ 3 ปี การยกเว้นภาษีศุลกากรสำหรับการนำเข้าเครื่องจักร อุปกรณ์ และวัตถุดิบ การให้คนต่างชาติเสียภาษีเงินได้ส่วนบุคคลในอัตราเดียวกับคนพม่า ฯลฯ และหากทางการพม่าสามารถเอื้อประโยชน์ให้กับนักลงทุนและบริษัทเอกชนได้ดังนี้ รัฐกะเหรี่ยงจะสามารถสร้างชนชั้นกลางใหม่และสร้างงานได้ 100,000 คน ภายในปี 2030 (Japan Development Institute Ltd., 2014) แม้ในปัจจุบัน รัฐบาลพม่ายังไม่ได้ทำตามข้อเสนอแนะเพิ่มเติมรูปแบบ การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมยังไม่ได้พัฒนาไปสู่ระดับการเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ที่มีเงื่อนไขเชิงกฎหมายส่งเสริมการลงทุน แต่รัฐบาลพม่าก็ดำเนินการปฏิรูปและพัฒนาเศรษฐกิจในทิศทางที่ให้เอกชนมีบทบาทนำ โดยไม่ปรากฏแน่ชัดว่าภาคส่วนอื่น ๆ จะเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างไร ไม่ว่าประชาชนทั่วไป หรือกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่ยังคงมีอิทธิพลระดับสูงในพื้นที่

โครงการก่อสร้างถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรีเส้นใหม่ถูกผลักดันจากกลุ่มการค้าชายแดนไทย-พม่าและรัฐบาลไทยเป็นสำคัญ กลุ่มพ่อค้าชายแดนด้านอำเภอแม่สอดจังหวัดตากของไทยและเมืองเมียวดีของพม่าทำงานส่งออกและนำเข้าสินค้าขนานานาชนิดระหว่างสองประเทศ มูลค่าการค้าเพิ่มสูงขึ้นอย่างมากหลังประเทศพม่าเปิดประเทศทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการส่งออกสินค้าไทย ข้อมูลของด่านศุลกากรแม่สอดพบว่าการส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนมีมูลค่ารวมมากกว่า 55,957 ล้านบาทในปีงบประมาณ 2557 แต่ที่ผ่านมา สภาพถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรีในพม่า (ถนนสายเการะยะทาง 47 กิโลเมตร) คืออุปสรรคใหญ่ในการขนส่งลำเลียงสินค้าจากชายแดนเข้าสู่ตลาดพม่า (Sakaorat, 2014) พ่อค้าเหล่านี้คือผู้ผลักดันให้รัฐบาลไทยเข้าร่วมปรับปรุงเส้นทางดังกล่าว เพื่อให้การค้าชายแดนระหว่างพม่าไทยและพม่าพม่าเติบโตขึ้นไปได้

รัฐบาลไทยมองเห็นประโยชน์ของโครงการนี้ต่อประเทศไทยด้วย การลงทุนในโครงการนี้ถูกมองว่ามีความคุ้มค่า เพราะจะทำให้การค้าระหว่างประเทศมีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น อันจะช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยเอง (Office of Transport and Traffic Policy and Planning, 2015) โดยเฉพาะในยามที่ภาวะเศรษฐกิจไทยถดถอย เนื่องจากปัญหาการส่งออกสินค้าไปต่างประเทศที่ลดน้อยลง การให้เงินช่วยเหลือแบบให้เปล่าสร้างถนนแก่พม่าจึงเป็นการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าการส่งออกให้กับไทย หน่วยงานของรัฐบาลคาดหวังว่า “ทางหลวงอาเซียน” คือการเพิ่มศักยภาพระบบการขนส่งที่จะส่งเสริมการค้าการลงทุนที่

ท้ายที่สุดจะทำให้ประชาชนไทยมีความสุขและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Jitprasitsiri, 2014) การพัฒนาระบบการขนส่งในประเทศเพื่อนบ้านเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศเกิดขึ้นไปพร้อมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆในฝั่งไทย ทั้งการปรับปรุงและขยายถนนจากจังหวัดตากสู่อำเภอแม่สอด และการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษที่อำเภอแม่สอด ถนนเส้นใหม่ในพม่าจะช่วยให้สินค้าไทยเข้าสู่ตลาดพม่า ไม่ว่าสินค้านั้นจะผลิตจากแหล่งอื่นแล้วขนส่งมาส่งออกผ่านแดนที่นั่น หรือที่สามารถผลิตได้ในเขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอดเองในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ถนนเส้นใหม่อาจทำงานอยู่ในหลายระดับในเวลาเดียวกันและมีสถานะที่หลากหลายเกินกว่าจะถูกผูกขาดไว้โดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังกรณีแกนนำของกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงหลายกลุ่มย่อยที่อยู่ระหว่างการเจรจาสันติภาพกับรัฐบาลพม่า คนกลุ่มนี้กลับใช้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นตัวกลางเพื่อเสริมอำนาจส่วนบุคคลและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของพวกเขา โดยเฉพาะในเรื่องการครอบครองที่ดินทำเลที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจดี อย่างเช่นที่ดินชานเมืองเมียวดีและที่ดินใกล้นครมอญอุตสาหกรรมพะอัน ก่อนปี 2012 ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของเมืองเมียวดีกระจุกอยู่ในรัศมีไม่กี่กิโลจากสะพานมิตรภาพไทย-พม่า (ที่รัฐบาลไทยก่อสร้างเมื่อปี 1997) แต่เมื่อถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรีเส้นใหม่เริ่มลงมือก่อสร้าง ที่ดินนอกเมืองเมียวดีจนถึงเชิงเขาตะนาวศรีกลายเป็นทำเลการลงทุนใหม่ โดยเฉพาะที่ดินติดถนนใหญ่ที่มีการแบ่งแปลงและล้อมรั้ว ปรับหน้าดินและก่อสร้างอาคารร้านค้า ที่ดินบริเวณนี้ซื้อขายกันในราคาสูงมาก และส่วนใหญ่เป็นที่ดินของกองกำลังชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆ

โครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าจึงกลับกลายเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับกลุ่มกองกำลังชนกลุ่มน้อย ที่ดินจำนวนหนึ่งมีป้ายชื่อกองกำลังติดแสดงความเป็นเจ้าของ การได้ครอบครองที่ดินของคนเหล่านี้ถูกพูดถึงในพื้นที่ว่าเป็นการตอบแทนที่ยินยอมเข้าสู่กระบวนการเจรจาสันติภาพกับรัฐบาลพม่า ที่ดินบางแปลงถูกขายต่อให้กับนักธุรกิจที่สนใจจะลงทุนไปแล้ว นายทหารบางรายก็คิดจะเก็บที่ดินบางแปลงไว้ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์เอง ถนนเส้นใหม่จึงถูกใช้ให้เป็นประโยชน์โดยเชื่อมโยงกับที่ดินสองข้างทางที่มีมูลค่าเพิ่ม เพราะกลายเป็นที่ดินที่เหมาะสมแก่การค้าการลงทุนในอนาคต มีการซื้อขายที่ดินรอบๆเมืองเมียวดีและรอบๆนครมอญอุตสาหกรรมพะอันกันอย่างคึกคัก จนที่ดินมีราคาเพิ่มสูงขึ้นกว่าในอดีตมาก ในสภาพข้อเท็จจริงข้างต้น กลุ่มกองกำลังต่างๆยังดำรงอยู่และผู้นำกลุ่มต่างๆก็กลายเป็นขุนศึกผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจแข็งแกร่งมากขึ้น อันอาจกลายเป็นอุปสรรคสำคัญในกระบวนการเจรจาสันติภาพในระยะยาว

จินตภาพที่ล้นเกิน

จินตภาพเรื่องอนาคตของสังคมพม่ายุคปฏิรูปที่จะมีความเปลี่ยนแปลงในทางดีขึ้นยังเป็นประเด็นที่ทำนายและมีความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย จากการสังเกตการณ์ คงปฏิเสธไม่ได้ว่าในช่วง 4 ปีที่ผ่านมา ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่ามีความเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะความสงบและสันติภาพที่เกิดขึ้นจากการบรรลุข้อตกลงหยุดยิงเบื้องต้นระหว่างรัฐบาลพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยกะเหรี่ยง อันนำไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ ขณะเดียวกันก็ยังมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่าการปฏิรูปในปัจจุบันยังไม่คำนึงถึงเรื่องความเป็นธรรมทางสังคมหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ อำนาจยังคงกระจุกอยู่กับรัฐบาลและกองทัพพม่า (Lall, 2014)

จินตภาพเชิงบวกต่ออนาคตของสังคมพม่าได้ทำให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมกับกระแสความเปลี่ยนแปลง ดังเห็นได้ชัดจากภาวะการซื้อขายที่ดินที่คึกคักอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทำเลที่เห็นว่ามีความศักยภาพในการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ ความตื่นตัวนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่นักธุรกิจหรือนักลงทุนขนาดใหญ่เท่านั้น ประชาชนทั่วไปจำนวนหนึ่งที่มีเงินเก็บ ก็หันมาซื้อที่ดินจำนวนหนึ่งเก็บไว้ ทั้งเพื่อใช้ลงทุนด้วยตนเองหรือขายต่อเพื่อเอากำไร คนที่ไปทำงานต่างประเทศก็หันมาซื้อที่ดินแทนการเก็บเงินรูปทองคำดังเช่นในอดีต หากไม่ได้กลับมาซื้อด้วยตนเอง ก็ให้พ่อแม่ช่วยซื้อเก็บไว้ หวังว่าวันหนึ่งในอนาคตจะได้กลับไปใช้ประโยชน์

บรรยากาศที่เกิดขึ้นคือ ผู้คนแสวงหาที่จะเป็นเจ้าของที่ดินในทำเลดีๆ ดังเช่น แม่ค้าร้านน้ำชาเล็กๆ ในเมืองเมียวดีรายหนึ่งไปซื้อที่ดินใกล้กับนิคมอุตสาหกรรมพะอันเอาไว้ เพราะน้องสาวของเธอแนะนำว่าทำเลนี้มีอนาคตดี ความต้องการซื้อหาที่ดินทำเลดีได้ทำให้มีการซื้อขายเปลี่ยนมือที่ดินกันสูง และราคาที่ดินก็พุ่งทะยาน ราคาที่ดินที่มีความศักยภาพทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นในระหว่าง 10 ถึง 50 เท่าของราคาที่ดินก่อนปี 2011 ในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยรู้สึกได้ว่า การซื้อขายที่ดินเป็นหัวข้อสำคัญที่ผู้คนพูดคุยกัน ราคาการซื้อขายสูงลิ่วที่เพิ่งมีการตกลงซื้อขายกันได้ในละแวกบ้านเป็นชาวใหญ่ที่ต้องเล่าสู่กันฟัง ไม่ว่าจะเป็นการพูดถึงความรู้สึกอิจฉาเจ้าของที่ดินที่ได้เงินก้อนโต หรือแปลกใจกับความกล้าสู้ราคาของเจ้าของที่ดินรายใหม่ หรือการบ่นว่าทำงานอย่างหนักยังไม่มีทางที่จะมีฐานะดีขึ้นได้ เมื่อเปรียบเทียบกับความเสี่ยงโชคจากการเก็งกำไรซื้อขายที่ดิน ผู้ให้ข้อมูลบางรายมีฐานะดีขึ้นด้วยการแบ่งขายที่ดินที่เคยซื้อมาในราคาถูก และใช้เงินที่ได้ลงทุนเก็งกำไรซื้อที่ดินทำเลอื่นๆ เพิ่มเติมไป

อย่างไรก็ตาม การซื้อขายที่ดินในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าก็ดูร้อนแรงเกินกว่าความเป็นจริง ที่ดินมีราคาสูงขึ้นจากการเก็งกำไร แต่ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เหมาะสมกับมูลค่าที่ซื้อขายกัน ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือที่ดินรอบ ๆ นิคมอุตสาหกรรมพะอัน นิคมฯแห่งนี้เปิดมาตั้งแต่ปี 2011 แต่ยังมีปัญหากระแสไฟฟ้าไม่เพียงพอ มีแค่ 1-2 โรงงานที่เปิดดำเนินการแล้ว โรงงานหลายแห่งที่สร้างตัวอาคารเสร็จแล้วและปิดเอาไว้เฉยๆ การซื้อที่ดินรอบ ๆ นิคมเอาไว้จึงไม่ได้ให้ดอกผลดังที่คิดว่าจะเป็น ความคาดหวังเรื่องนิคมฯพะอันที่เติบโตจากการลงทุนของนักธุรกิจพม่าและต่างชาติรวมถึงการจ้างงานจึงเป็นจินตภาพที่ล้นเกิน บรรยากาศโดยรวมรอบ ๆ นิคมฯพะอันยังเงียบเหงา ที่ดินรอบ ๆ นิคมที่ซื้อขายกันราคาแพงไม่ได้มีประโยชน์ในสถานการณ์จริง แม้ค้ำร้านน้ำชาแห่งเมียวดีข้างต้นกับเรื่องราวที่ดินที่เธอซื้อหลายปีแล้ว แต่ดูยังจะไม่มีแววเรื่องใช้ประโยชน์หรือขายต่อได้ราคาดี

จินตภาพที่ล้นเกินชี้ชวนให้ศึกษาโครงสร้างพื้นฐานในฐานะของระบบที่เชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์ร่วมอยู่กับระบบอื่นๆด้วย ไม่ใช่วัตถุที่มีประโยชน์เชิงเทคนิคหน้าที่หรือทำงานอย่างมั่นคงได้โดยตัวเอง (Collier & Lakoff, 2008) โครงสร้างพื้นฐานที่เรียกว่า “นิคมอุตสาหกรรม” หนึ่งแห่งจะสามารถดำเนินการได้นั้นเกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆอีกมากมาย ทั้งระบบกระแสไฟฟ้า การจัดหาและส่งน้ำ การกำจัดน้ำเสียและขยะ ระบบลอจิสติกส์ส่งและกระจายสินค้า การคมนาคมที่ขนส่งวัตถุดิบ รวมไปถึงนโยบายและกฎหมายส่งเสริมการลงทุน และกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบาย เป็นต้น นิคมอุตสาหกรรมพะอันไม่ใช่โครงสร้างพื้นฐานที่ดำรงอยู่และทำงานได้ลำพังในตัวเอง การขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆที่มาทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบยังเป็นอุปสรรคที่ทำให้ยังไม่สามารถทำหน้าที่ดึงดูดการลงทุนใหม่ สร้างงานสร้างรายได้ หรือพัฒนาเศรษฐกิจอย่างที่ตั้งใจไว้ได้

ความหมายอื่นๆของโครงสร้างพื้นฐาน

การพัฒนานิคมอุตสาหกรรมพะอันในปี 2011 ยังแสดงให้เห็นว่า โครงสร้างพื้นฐานนี้สัมพันธ์กับโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การกระจุกตัวของอำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะกลุ่มนายพลทหารพม่าและพรรคพวก การพัฒนานิคมอุตสาหกรรมพะอันเป็นโครงการที่วางแผนและตัดสินใจโดยรัฐบาลส่วนกลาง และดำเนินการโดยรัฐบาลในระดับรัฐกะเหรี่ยง ซึ่งมีมุขมนตรีเป็นคนที่ส่งมาจากรัฐบาลกลาง (และมักเป็นอดีตนายทหารระดับสูงของกองทัพพม่า) ในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมพะอันที่หมู่บ้าน See Hpa Raw กองกำลังทหารพม่าในพื้นที่ยึดที่นาและที่ดินเพาะปลูกบางส่วนของคนในหมู่บ้านดังกล่าวมาเป็นที่ดินของนิคมฯ

โดยไม่มีการจ่ายค่าชดเชยให้กับเจ้าของที่ดิน โดยอ้างกฎหมายว่าที่ดินดังกล่าวเป็นที่ดินของรัฐ หรือที่ดินดังกล่าวไม่มีการครอบครองใช้ประโยชน์ แนวเขตทั้งหมดของนิคมและการจัดรูปที่ดิน วางแปลนขายให้นักลงทุนจึงใช้อำนาจการเมืองที่อยู่ในมือทหารพม่า

บทบาทของกองทัพในการจัดหาที่ดินเพื่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมพะอันยังพุ่งไปด้วยการ จ้องมองของผู้มีอิทธิพลที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับทหาร ทหารได้ยึดที่ดินเกินกว่าพื้นที่ของการประกาศ เป็นเขตนิคมฯ และขึ้นทะเบียนที่ดินนอกเขตนิคมฯเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล ผู้มีอิทธิพลกลุ่มนี้ ครอบครองที่ดินใกล้กับที่ตั้งนิคมฯรวมเป็นพื้นที่กว่า 1,500 เอเคอร์ ที่ดินส่วนนี้มีแนวโน้มจะมี มูลค่าทางเศรษฐกิจสูง เพราะเป็นพื้นที่ที่ถูกวางแผนให้มีการสร้างถนนเส้นใหม่ ที่เชื่อมต่อนิคมฯ กับแม่น้ำสาละวินและเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าลงเรือในอนาคต กรณีนี้ทำให้ครัวเรือนจำนวนหนึ่ง จากสี่หมู่บ้านทางทิศตะวันตกของที่ตั้งนิคมฯสูญเสียที่นา สวนยางพารา หรือที่ดินรกร้าง (ที่ถูก ปลดปล่อยไว้เพราะขาดแคลนแรงงาน คนวัยแรงงานล้วนอพยพไปทำงานที่อื่น) ที่ดินดังกล่าวถูก ล้อมรั้วลวดหนาม ห้ามเจ้าของเดิมเข้าใช้ประโยชน์ ผู้เดือดร้อนรายหนึ่งเล่าว่าที่ดินผืนหนึ่งที่เป็น ที่ดินมรดกของภรรยาถูกยึด ทั้งที่เขาลงทุนลงแรงปลูกยางพารามาแล้ว 4 ปี และเสียค่าใช้จ่ายใน การเดินทางไปร้องเรียนในระบบราชการ เขาแสดงความรู้สึกวิตกกังวลและไม่ค่อยมีความหวัง นัก เพราะ “ผมไปปรึกษาคนใหญ่คนโตหลายคน เขาบอกว่าเรื่องนี้ยาก เขาคงช่วยไม่ได้”

นิคมอุตสาหกรรมพะอันยังมีปัญหาเชิงปฏิบัติการหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ขาดแคลน “ระบบโครงสร้างพื้นฐาน” อื่นๆที่ช่วยทำให้การลงทุนในนิคมฯดังกล่าวมีความ น่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดแคลนกระแสไฟฟ้าสำหรับการเดินเครื่องจักรในการผลิต และยังไม่มีระบบการคมนาคมขนส่งเพื่อนำสินค้าส่งต่อไปยังตลาดหรือลูกค้าได้ นิคม อุตสาหกรรมพะอันจึงไม่สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสร้างการลงทุนและส่งเสริมการเติบโตทาง เศรษฐกิจได้จริงตามแผน ภาคปฏิบัติการจริงของนิคมฯที่อยู่ในสภาพง่อยเปลี้ยทำให้ผู้คนตั้ง คำถามกับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่วางไว้ เพราะโครงสร้างพื้นฐานนี้ไม่ใช่ “ระบบของสิ่งตั้ง ต้น” (Star, 1999) เพื่อการพัฒนาด้านอื่นๆของประเทศพม่าได้ตั้งคาดหวัง ท่ามกลางความ คึกคักทางเศรษฐกิจในภาพภายนอก ประชาชนในภูมิภาคนี้จึงยังเชื่อกันอยู่ว่า พวกเขายังไม่ อาจมั่นใจกับนโยบายและการผลักดันการปฏิรูปทางเศรษฐกิจของรัฐบาล (ในที่นี้หมายถึงรัฐบาล ชุดที่มีพลเอกเต็งเส่งเป็นประธานาธิบดี ในระหว่างต้นปี 2011 ถึงต้นปี 2016)

ปัญหาผู้มีอิทธิพลยึดที่ดินชาวบ้านใกล้นิคมอุตสาหกรรมพะอันข้างต้นก็ได้สร้าง ความหมายและความรู้สึกในส่วนลึกของประชาชนพม่าในภูมิภาคนี้ว่า สังคมพม่ายังเป็นสังคมที่ ยังมีความไม่เป็นธรรมและความอยุติธรรม ผู้มีอำนาจและคนใกล้ชิดยังสามารถยึดที่ดิน

ประชาชนได้ตามอำเภอใจ โดยกลุ่มผู้เดือดร้อน(สูญเสียที่ดิน)ไม่มีกลไกในการอุทธรณ์ร้องทุกข์ เพื่อขอให้ปัญหาได้รับการแก้ไข นี่คือสถานการณ์ที่ Brian Larkin กล่าวไว้ว่า โครงสร้างพื้นฐานทำงานในหลายระดับพร้อมๆกัน และสามารถจะสร้างความหมายหรืออารมณ์ความรู้สึกบางอย่างได้นอกเหนือจากความหมายเชิงการหน้าที่และเทคนิคที่มีในตัวเอง (Larkin, 2013) การพัฒนานิคมอุตสาหกรรมในฐานะโครงสร้างพื้นฐานกลับกลายเป็นเครื่องเตือนให้ผู้คนในรัฐกะเหรี่ยงของพม่ายังต้องตระหนักในบทบาทของกองทัพพม่าและนักการเมืองที่ใกล้ชิดกับกองทัพพม่า อำนาจการเมืองแบบรวมศูนย์ที่กองทัพพม่าและพรรคพวกกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานอีกประการที่ทรงอิทธิพล และเป็นพลังกำหนดทิศทางความเป็นไปในสังคมแบบผูกขาด แม้การกระทำบางอย่างจะไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรมและเอื้อประโยชน์แก่พวกพ้อง ประชาชนทั่วไปไม่อาจท้าทายหรือต่อต้านกับโครงสร้างการเมืองแบบนี้ได้

ความหมายและความรู้สึกจากโครงสร้างพื้นฐานยังปรากฏในกรณีการสร้างทางหลวงข้ามภูเขาตะนาวศรีในแนวถนนเส้นใหม่ที่กล่าวไปข้างต้น โครงการนี้เป็นการให้ความช่วยเหลือทางการเงินแบบให้เปล่าจากรัฐบาลไทย และกรมทางหลวงก็ใช้บริษัทผู้รับเหมาไทยเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง ถนนจะทำให้การเดินทางสะดวกรวดเร็วและการค้าขายน่าจะเติบโตมากขึ้น แต่คนขับรถรับจ้างประจำเส้นทางหลายรายกลับแสดงความเห็นว่าพวกเขาไม่ได้มีความคาดหวังเรื่องความเปลี่ยนแปลงจากรัฐบาลพม่าชุดปัจจุบัน เพราะแค่ถนนหนึ่งเส้นที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและตั้งอยู่ในประเทศพม่าเอง รัฐบาลพม่ายังไม่สนใจพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น ต้องให้รัฐบาลไทยเป็นผู้มาก่อสร้างให้ คนขับรถรายหนึ่งกล่าวว่า “ถนนเส้นใหม่ที่ไทยทำให้นั้นผิวถนนเรียบดีมาก หากให้พม่าทำก็คงไม่ได้ถนนดีเท่านี้ คงโกงงบประมาณจนเหลือเงินทำโครงการจริงไม่มาก” คนขับรถอีกรายประชดประชันทหารพม่าว่า “นอกจากไม่ทำอะไรให้ประชาชนแล้ว (ทหาร- ผู้เขียน)พม่ายังเอาแต่ตั้งด่านเก็บเงินพวกเรา” ถนนข้ามเทือกเขาตะนาวศรีเส้นใหม่จึงมีความหมายหลายชุดดำรงอยู่ร่วมกัน ทั้งเป็นสิ่งที่สร้างความสะดวกสบาย และเป็นสื่อถึงอำนาจและความทรงอิทธิพลของกองทัพพม่าที่จากอดีตถึงปัจจุบัน แม้การเมืองของประเทศพม่ากำลังพัฒนาสู่ความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น

การศึกษาการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าทำให้เข้าใจพลังหรือบทบาทที่สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ช่วยสร้างศักยภาพในการเคลื่อนย้ายให้แก่ปัจเจกบุคคล การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆในพม่ามีอิทธิพลต่อรูปแบบความคิดเกี่ยวกับชีวิตอนาคตในหมู่คนที่เข้าถึงและสามารถใช้ประโยชน์ทรัพยากรเศรษฐกิจนี้ได้ โครงการเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นใน

สูญญากาศ แต่เกิดขึ้นท่ามกลางการเมืองของการนิยามความหมายที่เลือกเน้นย้ำความสำคัญของการพัฒนาที่ให้ภาคธุรกิจเอกชนเป็นกลไกหลักของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยละเลยบทบาทของประชาชนทั่วไป การศึกษาโครงสร้างพื้นฐาน 2 โครงการในบทความนี้ยังชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างพื้นฐานทำงานในหลายระดับและมีความหมายได้หลายชุดไปพร้อมๆกัน ขณะที่โครงการทั้งสองมีความหมายตามหน้าที่และบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แตกต่างกัน (ถนนช่วยให้เกิดทางสะดวกรวดเร็วขึ้น ในขณะที่การพัฒนานิคมอุตสาหกรรมเต็มไปด้วยอุปสรรคปัญหา) โครงสร้างพื้นฐานนี้ก็มีความหมายแบบอื่นๆเกิดขึ้นด้วย ดังพบว่า การก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมและใช้งานถนนตัดใหม่กลับสื่อถึงความรู้สึกไม่มั่นใจต่อความเปลี่ยนแปลงในอนาคตของสังคมพม่า สิ่งก่อสร้างทางกายภาพเหล่านี้ยังแฝงคำถามเรื่องความเชื่อมั่นต่อรัฐบาลพม่าในยุคปฏิรูปประเทศ และย้ำเตือนถึงการคงอยู่ของปัญหาอำนาจทางการเมืองที่สืบเนื่องมาจากอดีต

บทที่ 3

ความเป็นผู้ประกอบการและการเคลื่อนย้ายต่อเนื่อง

เนื้อหาในบทที่สองได้นำเสนอภาพสถานการณ์ทั่วไปและทางกายภาพที่เกิดขึ้นในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ สามเมืองใหญ่ (เมียวดี พะอัน และ เมะล่าย) ของรัฐกะเหรี่ยงและรัฐมอญของพม่า ความเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องจากการดำเนินการปฏิรูปประเทศนับตั้งแต่ปี 2011 นั้นทำให้เกิดคำถามสืบเนื่องต่อถึงความรู้ของผู้คนในภูมิภาคและการดำรงชีวิตอยู่กับสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่นั้น ปรากฏการณ์ใหม่ที่น่าสนใจในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา คือ คนพลัดถิ่นกลุ่มหนึ่งที่เคยไปอยู่ที่อื่นกลับมาอยู่ในประเทศถิ่นกำเนิดเดิม และทำธุรกิจขนาดเล็กจำนวนมาก เนื้อหาของบทนี้มุ่งอธิบายว่าผู้ค้าขายรายย่อยเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไรในบริบทสังคมพม่ายุคปฏิรูป พวกเขาคือใครและมีที่มาที่ไปอย่างไรก่อนปรากฏตัวเป็นคนพม่าที่ตัดสินใจกลับจากต่างประเทศและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่

ชีวิตที่กลับพม่า

นับตั้งแต่หลังปี ค.ศ. 2011 อดีตคนพม่าพลัดถิ่นจำนวนหนึ่งตัดสินใจเดินทางกลับไปประเทศพม่าและดำรงชีพด้วยการประกอบธุรกิจขนาดเล็ก ตัวอย่างหนึ่งคือ เจ้าของร้านอาหารทุมิตตะ ร้านแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้ไน้ตคอกกะต่อง สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งชานเมืองพะอัน เมืองหลวงเขตการปกครองรัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่า ลักษณะร้านภายนอกไม่มีอะไรโดดเด่น ร้านหน้ากว้าง 8 เมตร มุงหลังคาด้วยตับจาก มีโต๊ะไม้สี่เหลี่ยมขนาดสี่ที่นั่งรวมเก้าตัวพร้อมเก้าอี้พลาสติก หน้าจั่วร้านมีรูปธงชาติกะเหรี่ยงบอกกลุ่มชาติพันธุ์ของเจ้าของร้าน ป้ายชื่อร้านเขียนด้วยภาษาพม่า พร้อมบอกว่าร้านนี้ขายอาหารไทย และลงท้ายด้วยภาษาอังกฤษว่า Thailand Food การพบเจอร้านอาหารไทยไม่ใช่เรื่องน่าตื่นเต้นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า ที่นั่นอาหารไทยได้รับความนิยม กว๊ายเตี้ยต้มยำและข้าวราดผัดกะเพราเป็นที่รู้จักทั่วไป เมื่อเริ่มสั่งอาหาร พบว่าทุมิตตาไม่ใช่ร้านอาหารไทยตามสั่งทั่วไป รายการอาหารบ่งชี้ว่าร้านนี้ขายอาหารไทยระดับภัตตาคาร ที่อาหารมีขั้นตอนการปรุงซับซ้อนและใช้ส่วนผสมหลากหลาย ด้วยเมนู

ประเภทปลาหนึ่งชีอิ้วหรือกุ้งทอดยำสมุนไพร มีการตกแต่งจานด้วยผักกาดและผักแกะสลักรสชาติและกลิ่นโดดเด่นด้วยพืชสมุนไพรไทยนานาชนิด

รูปที่ 3-1 อาหารไทยของร้าน "ภูมิตตะ"

เจ้าของร้านอาหารภูมิตตะเป็นหนุ่มร่างเล็กที่แนะนำตัวเองว่าชื่อ “นิต” ในปี 2015 นิต อายุ 36 ปี เขาจากบ้านเกิดไปตั้งแต่วัยเด็ก ด้วยการบวชเป็นเณรเพื่อให้ได้เรียนหนังสือและไม่ต้องถูกบังคับไปทำงานแบกหามให้ทหารพม่า เขาลาสิกขาออกจากวัดเมื่ออายุ 15 ปี และเดินทางไปทำงานที่ประเทศไทย เขาทำงานหลากหลายชนิด งานที่เขาชอบและทำอยู่นานที่สุดคืองานทำอาหาร เปลี่ยนงานทำมาหลายร้าน และค่อยพัฒนาฝีมือจากเป็นลูกมือ เป็นผู้ช่วย จนเป็นก๊วกใหญ่ประจำร้าน เขาทำได้ทั้งอาหารไทย-จีน-ฝรั่ง ขณะที่เขาเป็นหัวหน้าก๊วกประจำร้านอาหารมีชื่อแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ พี่สาวผู้อยู่เฝ้าบ้านโทรศัพท์คุยกับนิต และชักชวนให้เขาลองกลับเปิดร้านอาหารของตนเองที่บ้าน เมื่อร้านอาหารที่ทำงานอยู่หมดสัญญาเช่าที่ดินและต้องย้ายไปตั้งร้านใหม่ที่อยู่ไกลขึ้น นิตก็ตัดสินใจกลับมาอยู่บ้านเกิด การทดลองเริ่มด้วยการสร้างร้านขึ้นด้วยเงินทุนประมาณ 200,000 บาท

การทำร้านอาหารทำให้นิตมีทัศนคติที่เปลี่ยนไปเกี่ยวกับอนาคตของตนเอง เมื่อกลับมาเปิดร้านใหม่ๆในปลายปี 2013 เขารู้สึกหวั่นใจเรื่องความอยู่รอดของร้าน จึงไม่กล้าลงเม็ดเงินทั้งหมดที่สะสมไว้ เมื่อแรกเปิดร้าน ร้านก็เงียบไม่มีลูกค้า หลังจากนั้นสี่เดือน ร้านก็เริ่มเป็นที่รู้จัก

คนบอกกันปากต่อปาก ร้านมียอดขายดีขึ้นมาก ลูกค้าประจำส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ติดใจในรสฝีมือของนิต ลูกค้าจะมีมากพิเศษในหน้าแล้งที่มีงานบุญตามท้องไร่ต่างๆ เขาขายได้มากถึง 70,000-80,000 จ๊ิตต่อวัน (หรือประมาณ 2,100-2,400 บาท) เมื่อนิตเริ่มมั่นใจกับแนวทางที่เริ่มเดินมาหนึ่งปีครึ่ง เขาก็มีแผนจะเปิดร้านใหม่โดยลงทุนร่วมกับพี่ชายของภรรยา ผู้เป็นเจ้าของที่ดินทำเลดีแปลงหนึ่งที่อยู่ใกล้แหล่งชุมชนและถนนสายหลัก ต้นปี 2015 ร้านใหม่ของนิตเริ่มก่อสร้างแล้ว นิตและหุ้นส่วนอยู่ระหว่างกำลังคิดว่าจะตกแต่งร้านออกมาแบบใด นิตแสดงแสดงความมุ่งมั่นกับงานร้านอาหารในปัจจุบันและอนาคตของเขาว่า

“ผมจะทำภัตตาคาร ขายอาหารดีๆอย่างในเมืองไทย ผมคิดว่าในพะอันนี้ เรื่องฝีมือผมไม่กลัวหรือเป็นรองใคร อดีตลูกน้องที่เคยทำงานกับผมที่กรุงเทพฯกลับมาเปิดร้าน เขายังอยู่ได้ ผมเป็นคนสอนเขา ตอนนี้มีทุนและกำลังจะมีร้านในทำเลที่ดี เราก็น่าจะทำได้... หากไปได้ดีจริงและทำต่อคนเดียวไม่ไหว ผมจะเรียกพี่ชายอีกสองคนที่ตอนนี้เป็นกูกอยู่ภัตตาคารหูลามที่สุรวงศ์กลับมาช่วยด้วย”

เรื่องราวของนิตเป็นตัวอย่างหนึ่งของการเดินทางกลับประเทศพม่าของอดีตผู้พลัดถิ่น ผู้ที่ต้องหลบหนีภัยการสู้รบและความยากลำบากทางเศรษฐกิจในพม่าไปอยู่ประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศไทย หลังปี ค.ศ.2011 พวกเขาเดินทางกลับไปพม่าและดำรงชีพด้วยการประกอบธุรกิจขนาดเล็กในกิจการต่างๆ บทความนี้สำรวจความเป็นมาทางสังคมของการกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการ และตอบคำถามที่ว่า ทำไมอดีตคนพลัดถิ่นจำนวนหนึ่งจึงตัดสินใจกลับพม่า และพวกเขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับการทำธุรกิจขนาดเล็กได้อย่างไร และกลุ่มคนงานชั้นนี้ที่เรียกว่า “ผู้ประกอบการรายย่อย” นี้สัมพันธ์กับบริบทความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมพม่าในปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร

ธุรกิจขนาดเล็กใหม่ ๆ ในพม่า

ปรากฏการณ์คนพม่ากลับบ้านแสดงถึงแนวทางการดำรงชีพที่ประเทศบ้านเกิดภายหลังความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการเลือกสิ้นสุดสถานะการพลัดถิ่นไปอยู่ต่างแดน คนกลุ่มนี้เป็นเจ้าของธุรกิจขนาดเล็กที่เริ่มมีจำนวนมากขึ้นจากที่เคยเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่น่าทำในอดีต ที่ผ่านมา การพลัดถิ่นออกไปต่างประเทศ (ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ และเกาหลีใต้) และการกลับบ้านมีลักษณะหมุนเวียนเป็นวงจร คนกลับบ้านและมีเงินก้อนหนึ่งเก็บกลับมาทำอยู่

พม่าได้ไม่นานก็ต้องกลับไปหางานทำต่างประเทศอีก เพราะแทบจะไม่สามารถสร้างแนวทางการดำรงชีพใดๆให้อยู่รอดได้ต่อเนื่อง เงินที่ได้มาถูกใช้เพื่อการกินอยู่ประจำวันหรือปรับปรุงบ้านเรือน เมื่อมีแต่รายจ่ายไม่มีรายได้ใหม่ เงินก็หมดต้องดิ้นรนหาทางอพยพอีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนหนุ่มสาวในวัยแรงงาน แต่ในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา คนจำนวนหนึ่งเริ่มสามารถหาวิถีทางเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ด้วยการทำธุรกิจเล็กๆ

วงจรการเคลื่อนย้ายไปต่างประเทศและกลับพม่าที่กล่าวข้างต้นยังคงเป็นสภาพปัจจุบันของชุมชนในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า โดยไม่ได้เจือจางหายไป และยังคงเป็นลมหายใจสำคัญแก่ความเป็นอยู่ของครัวเรือนและสภาพเศรษฐกิจของท้องถิ่น คนทำธุรกิจขนาดเล็กเหล่านี้ยังมีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมด ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งว่า “คนที่กลับมาแล้วอยู่ได้มีน้อยมาก สมมติคนกลับมา 10 คน จะอยู่บ้านได้ยาวจริงๆ เพียง 1-2 คน คนที่เหลืออยู่ไม่ได้ อยู่แล้วไม่มีงานทำ ไม่มีเงินใช้” การกลายเป็นผู้ประกอบการจึงไม่ใช่ทางแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากที่สามารถนำไปปรับใช้เป็นวงกว้างได้ แต่คำถามที่ต้องถามต่อก็คือ การเริ่มปรากฏตัวของคนเหล่านี้มีความเป็นมาที่สัมพันธ์กับบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคมพม่าหรือไม่ อย่างไร

ในด้านภาพรวมของคนพม่ากลับบ้านและดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการทำธุรกิจขนาดเล็กนั้น พวกเขาทำงานกันในกลุ่มธุรกิจสามหมวดหมู่ใหญ่ คือ

(ก) ธุรกิจที่เกี่ยวกับการเดินทาง ยานพาหนะและการขนส่ง ธุรกิจกลุ่มนี้คือการจัดหายานพาหนะ การให้บริการขนส่งคนและสิ่งของในพื้นที่เมือง ระหว่างเมือง หรือในบริเวณชายแดนระหว่างประเทศ โดยเฉพาะระหว่างเมืองใหญ่อย่างพะอานและเมะล่ายกับเมืองติดชายแดนของไทยเช่นเมียวดี อุปสงค์หลักต่อธุรกิจกลุ่มนี้เกิดจากความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับประเทศไทย ทั้งในแง่ของแหล่งที่การเดินทางไปหางานหารายได้ และการขนส่งนำเข้าสินค้าเพื่อการบริโภคอุปโภค รวมถึงการซ่อมแซมบำรุงรักษารถยนต์ งานกลุ่มนี้ประกอบด้วยการค้ารถยนต์มือสอง การขับรถโดยสารประจำทางและรถแบบจ้างเหมา ร้านซ่อมแซมเครื่องยนต์ ร้านซ่อมปะผุตัวถังและท่อไอเสีย ร้านซ่อม/ขายยางรถยนต์ ร้านขายอะไหล่ ร้านขายน้ำมัน ร้านคาร์แคร์ล้างรถ สามล้อหรือมอเตอร์ไซด์รับจ้าง

(ข) ธุรกิจเกี่ยวกับการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ อาชีพกลุ่มนี้เกิดขึ้นเพื่อรองรับการใช้เงินที่หาได้เพื่อการเก็บออมไว้ใช้ระยะยาว และการปรับปรุงหรือสร้างบ้านเรือน ธุรกิจเหล่านี้ครอบคลุมตั้งแต่นายหน้าซื้อขายที่ดิน ช่างรับเหมาสถาปัตยกรรม ร้านผลิตเสาปูน ท่อปูน

และอิฐ ร้านทำอลูมิเนียม ในปัจจุบัน คนบางส่วนเปลี่ยนการเก็บออมเงินจากเดิมซื้อทองคำมาเป็นการซื้อที่ดินในทำเลที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจ เมื่อซื้อที่ดินหรือมีที่ดินเดิมอยู่แล้ว คนบางส่วนก็นิยมซ่อมแซมหรือสร้างบ้านใหม่ ซึ่งสร้างความต้องการวัสดุก่อสร้าง

(ค) ธุรกิจเกี่ยวกับการผลิตอาหารและการให้บริการต่าง ๆ ธุรกิจกลุ่มนี้มีความหลากหลายมาก นับตั้งแต่การทำฟาร์มไก่ไข่ การเปิดร้านน้ำชากาแฟ ร้านขายหมาก ร้านอาหารตามสั่ง ร้านอาหารปิ้งย่างและเครื่องดื่ม ร้านของชำ ร้านขายเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ร้านขายเสื้อผ้านักกีฬา การรับจ้างถ่ายวิดีโอ ร้านเสริมความงาม รถพุ่มพวงขายอาหาร การรับส่งเงินและสิ่งของกลับบ้าน สิ่งที่ผู้ผลิตและร้านค้าเหล่านี้เสนอขายมีทั้งสินค้าเพื่อการบริโภคพื้นฐาน เช่น ไข่ไก่ อาหารจานเดียว น้ำมันและเครื่องปรุงอาหาร ไปจนถึงสินค้าที่มีลักษณะทันสมัย เช่น เสื้อผ้าแฟชั่น ชุดนักกีฬา เครื่องสำอาง และบริการถ่ายวิดีโอบันทึกงานพิธีต่าง ๆ

รูปที่ 3-2 ธุรกิจต่างๆของคนกลับมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อย

ความเป็นผู้ประกอบการ

ความสามารถในการเริ่มทำธุรกิจขนาดเล็กที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นเรื่องที่มีอยู่อย่างจำกัด ไม่ใช่ทุกคนที่มาที่เดินทางกลับบ้านทุกคนจะทำได้ การริเริ่มทำแต่ละอาชีพนั้นมีที่มาที่ไปและ

เงื่อนไขเฉพาะตัว ไม่ใช่สิ่งที่ลอกเลียนกันหรือมีสูตรสำเร็จให้เดินตามได้ ความรู้สึกประหลาดใจของนิดเมื่อรับรู้ว่าคุณณัฏฐ์น้องที่เคยเรียนรู้งานทำอาหารไทยกับตนที่กรุงเทพฯ กำลังมีกิจการร้านอาหารในพม่าที่กำลังไปได้ดี เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญให้เขาเปลี่ยนเส้นทางชีวิตจากเซฟใหญ่ของภัตตาคารในกรุงเทพฯ มาเป็นเจ้าของร้านอาหารเล็กๆ ที่บ้านเกิด อารมณ์ความรู้สึกแบบของนิดยังเกิดขึ้นกับกรณีศึกษาอื่นๆ สิ่งที่น่าค้นคว้าต่อไปก็คือ อดีตคนพลัดถิ่นเหล่านี้รับรู้และคิดอะไรทำไมพวกเขาจึงตัดสินใจเดินทางกลับไปใช้ชีวิตที่พม่าและเริ่มต้นชีวิตผู้ประกอบการ การทำความเข้าใจเรื่องเหล่านี้จะชัดเจนขึ้นหากใช้กรณีศึกษาอื่นๆ มาร่วมประกอบการอภิปรายด้วย ในที่นี้ ขอยกกรณีศึกษาที่น่าสนใจอื่นๆ มาประกอบ อีก 2 กรณี คือ เรื่องของอ้วนและเรื่องของปี

อ้วน ชายกะเหรี่ยงร่างท้วมท่าทางใจดีวัย 47 ปี ทำงานจิปาตะกับเจ้าแม่ร้านขาย/ซ่อมยางรถยนต์แห่งหนึ่งในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก มาร่วม 30 ปีโดยไม่เคยเปลี่ยนนายจ้างเลย เขาภรรยาและลูกอีกสองคนเป็นที่เอ็นดูของนายจ้าง มีที่อยู่อาศัยและอาหารฟรี นายจ้างส่งเสียลูกทั้งสองคนให้ได้เรียนหนังสือ (ลูกชายคนโตจบระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งของไทยเมื่อปี 2013) อ้วนเคยซื้อที่ดินผืนหนึ่งชานเมืองเมียวดีเอาไว้ในปี 2007 ต่อมา เขาลงทุนเปิดเป็นร้านขายของชำ โดยให้พี่สาวมาอยู่ดูแลร้านให้ เขาพบว่าร้านค้าของพี่สาวนับตั้งแต่ปี 2011 มียอดขายดีขึ้นมาก เพราะมีคนมาปลูกบ้านอยู่อาศัยใกล้ๆ มากขึ้น แต่ยังมีร้านค้าน้อย อ้วนคิดว่าเขายังทำการค้าขายเพิ่มได้อีก เขาและภรรยาตัดสินใจลาออกจากบ้านเจ้าแม่มาอยู่ที่เมืองเมียวดีในปลายปี 2013 ภรรยาของอ้วนเปิดขายอาหารไทยซึ่งมียอดขายดีมาก ร้านอ้วนและภรรยาขายของได้เงินอย่างน้อยวันละ 50,000-70,000 จีต (ประมาณ 1,500-2,100 บาท) วันที่ขายดีก็ได้เงินมากกว่า 100,000 จีต (ประมาณ 3,000 บาท) ครอบครัวนี้มีความเป็นอยู่ดีขึ้นมาก เพราะมีรายได้มากขึ้นกว่าเดิมมาก (เงินเดือนเดือนสุดท้ายของการทำงานเป็นลูกจ้างของอ้วนคือ 5,000 บาท)

ปี สาวกะเหรี่ยงวัย 27 ปี เติบโตขึ้นมาในชุมชนยากจนด้านทิศเหนือของเมืองพะอาน เธอเป็นลูกคนที่ 2 ในพี่น้องทั้งหมด 8 คน ปีไปทำงานเป็นแม่บ้านอยู่ที่กรุงเทพฯ เหมือนหญิงสาวคนอื่นๆ ในรัฐกะเหรี่ยง เธอไม่เล่าการทำงานแม่บ้านในช่วงแรกมากนัก แต่บอกว่างานแม่บ้านในฟิตเนส (งานสุดท้ายที่ทำก่อนกลับพม่า) แห่งหนึ่งมีรายได้ 12,000-16,000 บาทต่อเดือน ต้นปี 2014 น้องชายของเธอ(ผู้กลับมามีพม่าก่อน) ติดต่อเธอให้ร่วมลงทุนเปิดร้านขายชุดนักฟุตบอล เธอส่งเงินให้น้องชาย (ประมาณ 120,000 บาท) หลังเปิดร้านเพียง 3 เดือน ร้านดังกล่าวมียอดขายดี โดยเฉพาะเสื้อฟุตบอล เธอบอกว่าคนพมามีนิยมเล่นฟุตบอลไม่ว่าในฤดูไหน น้องชาย

ของเธอก็เล่นฟุตบอล จึงชวนเพื่อนๆ มาซื้อของที่ร้าน ยังมีการจัดแข่งขัน ลูกค้าก็จะสั่งเสื้อฟุตบอลครั้งละจำนวนมากๆ ปีตัดสินใจออกจากงานแม่บ้านที่ฟิตเนสและกลับมาทำร้านค้าดังกล่าวกับน้อง พร้อมขยายสินค้าอุปกรณ์กีฬาให้มีหลากหลายมากขึ้น อาทิ รองเท้าฟุตบอล ลูกฟุตบอล ไม้แบดมินตันและลูกขนไก่ รวมทั้งขายเสื้อผ้าเด็กด้วย

ลักษณะร่วมของนิต อ้วนและปี คือ การเข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพม่าด้วยการใช้ทักษะ “ความเป็นผู้ประกอบการ” (Entrepreneurship) พวกเขาทั้งสามคนมีคุณลักษณะตามที่ Isreal Kirzner เรียกว่า ความตื่นตัวในฐานะความสามารถในการค้นพบโอกาสทำกำไรที่คนอื่นมองไม่เห็น (Alertness as ability to discover profit opportunities hitherto unnoticed) (Kirzner, 1997) เมื่อมองความรู้สึกของนิตเปรียบเทียบกับความคิดของปีและลุงอ้วน เราจะพบว่านั่นคือความรู้ใหม่กับสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมประเทศบ้านเกิด เรื่องราวเกี่ยวกับความก้าวหน้าของลูกน้องเก่านิต ร้านชาของพี่สาวลุงอ้วน และร้านเสื้อฟุตบอลของน้องชายปี กระตุ้นให้คนทั้งสามหันมาสนใจและมองเห็น “โอกาสของชีวิตทางสังคม” ที่คนอื่นมองไม่เห็น ในเบื้องต้น อาจสรุปได้ว่า คนเหล่านี้มีวิธีการมองโลกรอบตัวในแบบ “ผู้ประกอบการรายย่อย” (Small-scaled entrepreneurs)

ตลาดในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าหลังการดำเนินนโยบายปฏิรูปของรัฐบาลสมัยประธานาธิบดีอูเตงแสงขยายตัวสูงมาก หลังการปิดประเทศเป็นเวลาหลายปีติดต่อกัน สินค้าและบริการหลายชนิดยังหาซื้อไม่ได้ในสังคมพม่า แม้คนจะเริ่มมีกำลังซื้อและเต็มใจอยากใช้จ่ายเงิน คนที่หาข้อมูลเกี่ยวกับตลาดที่ยังมีช่องว่างดังกล่าวนั้นในสังคมพม่าจึงสามารถเข้าไปเติมเต็มอุปสงค์ที่เติบโตสูงมากในระบบตลาด ดังที่อ้วนเล่าที่มาของการเปิดร้านอาหารไทยแบบตามสั่ง ตอนหนึ่งว่า “คนที่นี้กินอาหารไทยเป็นกันทั้งนั้น แต่ว่าร้านอาหารไทยส่วนใหญ่มีราคาแพง เราขายในราคาไม่แพง คนก็ติดใจ วัตถุดิบก็ไม่ได้หายาก ขั้วรถข้าม(สะพาน)ข้ามไปแม่สอดก็ได้ของสดกลับมา”

ความเป็นผู้ประกอบการเป็นพลังผลักดันให้คนเหล่านี้คิดทบทวนสถานะของชีวิตในปัจจุบันและค้นหาทิศทางชีวิตใหม่ๆ ในอนาคต หลายคนยอมรับว่าการคิดกลับมาของตนในช่วงต้นเป็นเรื่องของ “การทดลอง” การทดลองนี้ให้ผลที่แตกต่างกันไปในแต่ละราย ที่สำคัญคือ การกลับมาดำรงชีพอยู่ในพม่าสร้างและสั่งสมชุดประสบการณ์ใหม่ๆ ในกรณีที่สามารถประกอบธุรกิจของตนให้เดินไปได้ พวกเขาตระหนักในศักยภาพที่ตนเองมี และมีจินตนาการใหม่เกี่ยวกับอนาคตของตนเองและของสังคมที่ตนกลับไปอยู่อาศัย ดัง ปี (เจ้าของร้านเสื้อผ้าและอุปกรณ์

กีฬา) บอกว่า “คิดว่าร้านเสื้อผ้าไปได้ ยังไม่คิดจะกลับไปกรุงเทพฯ เตรียมตัวว่าจะปักหลักอยู่
ที่นี่... ตั้งแต่กลับมาก็ได้ยินแต่ข่าวดี การค้าขายธุรกิจก็ดีขึ้นเรื่อย ๆ ดูอย่างโรมแรม มีการ
สร้างใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ”

รูปที่ 3-3 ร้านขายอุปกรณ์กีฬาของปีในเมืองพะอัน

การตัดบรรจบกับพลังทางสังคม

การอธิบายเรื่องคนกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการในที่นี้ตระหนักในข้อจำกัดของ
แนวคิด “ความเป็นผู้ประกอบการ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนัยยะที่ใช้กันในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์
และบริหารธุรกิจ เพราะแนวคิดนี้แฝงปรัชญาปัจเจกชนนิยมเชิงวิธีวิทยา (Methodological
Individualism) อยู่มาก นั่นคือการยึดเอาการตัดสินใจและการกระทำของปัจเจกบุคคลเป็น
หน่วยพื้นฐานของกระบวนการวิเคราะห์และทำความเข้าใจสังคม อันกลายเป็นความเชื่อว่า
ปรากฏการณ์ทางสังคมคือผลรวมของความคิดและทัศนคติระดับปัจเจกบุคคล การศึกษา
เรื่องราวใด ๆ สามารถทำได้ผ่านการเข้าใจมุมมองความคิดและการตัดสินใจของบุคคล การใช้

ปัจเจกบุคคลเป็นหน่วยการวิเคราะห์นี้จึงอาจเพิกเฉยหรือมองข้ามปัจจัยเชิงโครงสร้างสังคมที่ไม่อาจลดทอนลงมาเป็นหน่วยระดับบุคคลได้

หากพิจารณาปัญหาข้างต้นร่วมกับสถานการณ์ปัจจุบันในพม่า การใช้แนวคิดความเป็นผู้ประกอบการดังกล่าวก็อาจขาดพลังของการอธิบายที่น่าเชื่อถือไป กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงในพม่า ณ ปี 2015 ยังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านและยังมีปัญหาอีกมาก สังคมพม่ายุคหนึ่งรากประชาธิปไตยยังไม่สามารถปรับไปสู่ระบบการเมืองใหม่ที่ให้เสรีภาพและความเสมอภาค ยุติธรรม (Kyaw Zwa Moe, 2015) โครงสร้างอำนาจการเมืองยังกระจุกตัวอยู่ที่กองทัพและกลุ่มนายทหาร การเจรจาหยุดยิงระหว่างรัฐบาลพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยยังล่าช้าและไม่ชัดเจน ปรากฏการณ์การเดินทางกลับพม่าจึงไม่ได้เป็นเพียงผลรวมของการตัดสินใจและความสามารถของปัจเจกบุคคล เพราะสถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองทั่วไปของประเทศพม่ายังเป็นเงื่อนไขส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการกระทำทางสังคมของคนที่เราเรียกว่า “ผู้ประกอบการรายย่อย” ชนิดที่ไม่อาจละเลยได้

ในบรรดานักคิดเรื่อง “ความเป็นผู้ประกอบการ” คำอธิบายเรื่องความเป็นผู้ประกอบการของ Isreal Kirzner ดูก้าวหน้ามากกว่าคนอื่น ๆ เขาเห็นว่าการกระทำทางเศรษฐกิจของมนุษย์เป็นเรื่องที่นำไปประเมินไปตามการรับรู้สถานการณ์ (Kirzner, 1997) ไม่ใช่กลไกความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายและวิธีการที่ทำงานเพียงขั้นเดียว การตัดสินใจเกิดเป็นลำดับในหลายช่วงเวลา ตามการรับรู้ข้อมูลและประสบการณ์ นั่นคือการมองการตัดสินใจของผู้ประกอบการในลักษณะกระบวนการ (process-oriented) ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นต้องผลักดันคำอธิบายของ Isreal Kirzner ไปให้พ้นกรอบปรัชญาความคิดแบบ Methodological Individualism ให้การรับรู้สถานการณ์และการตัดสินใจเชิงกระบวนการไม่ใช่แค่เรื่องของปัจเจกบุคคล แต่ครอบคลุมถึงอำนาจทางสังคมต่างๆด้วย

ผู้วิจัยเห็นว่า การก่อเกิดของผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ในพม่าว่าเป็นการตัดบรรจบกัน (Intersection) ของความตื่นตัวต่อโอกาสระดับบุคคลกับพลังอำนาจต่างๆในบริบทสังคมพม่า การแสวงหาความเป็นไปได้ใหม่ๆให้ชีวิตดีขึ้นเกี่ยวโยงใกล้ชิดกับโครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง มิใช่เป็นความสามารถโดยสมบูรณ์ของปัจเจกบุคคลเอง ดังการอธิบายเรื่องความเป็นผู้ประกอบการในความคิดกระแสหลัก พลังทางการเมืองและสังคมจึงมีส่วนร่วมสร้างปรากฏการณ์กลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการ การกลับไปเป็นผู้ประกอบการในสังคมพม่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับความรู้สึกมีเสรีภาพและความปลอดภัย การสั่งสมทุนจาก

อดีต ความสัมพันธ์ทางสังคมในบ้านเกิด และสถานการณ์เฉพาะทางการเมืองและเศรษฐกิจในพม่า ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

การมีเสรีภาพและความปลอดภัย

การกลับไปเป็นผู้ประกอบการในพม่าสัมพันธ์กับบริบททางสังคมอย่างมีนัยสำคัญ โอกาสทางเศรษฐกิจไม่ใช่แค่เรื่องช่องว่างระหว่างอุปสงค์และอุปทานเท่านั้น หากแต่เป็นโอกาสการพัฒนาทิศทางชีวิตใหม่ที่เป็นไปได้จริง มีสภาพทางสังคมของพื้นที่หนุนเสริม นั่นคือ การมีความปลอดภัยในชีวิตประจำวัน และมีบรรยากาศแห่งเสรีภาพเพิ่มมากขึ้น ภายหลังการลงนามหยุดยิงระหว่างรัฐบาลพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยกะเหรี่ยงในปี 2012 สถานการณ์ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ไม่มีการสู้รบรุนแรง การกดขี่ทำร้ายประชาชนโดยทหารพม่าก็มีจำนวนน้อยลงมาก ประชาชนสามารถเดินทางและทำงานได้อย่างอิสระและปลอดภัย แม้ยังมีการตั้งด่านตรวจเอกสารและเรียกเก็บเงินกลุ่มกองกำลังต่างๆ (Karen Human Rights Group, 2014)

การสำรวจภาคสนามพบว่า คนพม่ามีความปลอดภัยในชีวิตและมีเสรีภาพในการเดินทางและการประกอบอาชีพมากขึ้น การใช้ชีวิตประจำวันและการทำงานปราศจากภัยคุกคาม โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับปัญหาและอันตรายถึงชีวิตที่เกิดขึ้นจากการสู้รบในอดีต สภาพการณ์นี้เด่นชัดในเขตเมืองมากกว่าในเขตชนบทห่างไกล คนในเมืองมีอิสระ ปราศจากการบังคับข่มขู่ ขณะที่คนชนบทยังอาจเจอการเรียกเก็บภาษีตามอำเภอใจอยู่บ้าง แต่ในภาพรวมก็ถือว่ามีความปลอดภัยสูง ในระหว่างทานอาหารค่ำ ณ ร้านอาหารแห่งหนึ่งนอกเมืองพะอัน ผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งกล่าวว่า “มีตัวอย่างนี้ ถนนก็ยังมืดวิ่งไปวิ่งมา คนออกนอกบ้านมากินข้าวหรือทำธุระได้ เมื่อก่อนทำแบบนี้ไม่ได้ มีดค้ำหน้า คนก็ไม่กล้าไปไหน ไม่รู้ระหว่างทางจะเจออะไร”

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการคือ ความปลอดภัยในทรัพย์สินที่หามาได้โดยสุจริต ในยุครัฐบาลเผด็จการทหาร คนไม่ค่อยอยากทำธุรกิจการค้า เพราะหากค้าขายดี ก็จะมีกลุ่มกองกำลังทหารมาข่มขู่ขอเงิน และจะทำร้ายร่างกายหากไม่ยอมให้เงิน โดยที่เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่อาจช่วยปกป้องได้ ปัญหานี้สร้างความเจ็บช้ำใจแก่ผู้ประกอบการที่ลงทุนลงแรงทำงานแต่กลับถูกคนอื่นมาขอใช้เงินฟรีๆ นิดเจ้าของร้านอาหารหมู่มัตตะคือคนหนึ่งบอกว่า เขาตัดสินใจกลับมาเปิดร้าน ส่วนหนึ่งก็เพราะเห็นว่าบ้านเกิดมีความปลอดภัยในทรัพย์สิน ไม่มีใครมาบังคับยัดเงินนอมนี่ได้จากการทำงานหรือทรัพย์สินที่ปัจเจกบุคคลครอบครองดังเช่นอดีต จาก

ประสบการณ์เปิดร้านอาหารมาปีเศษ นิดย้าว่า “ตอนนี้ ไม่มีใครมาบังคับขอเงินแล้ว มีอิสระมากขึ้น ใครอยากทำอะไรก็ได้”

ความปลอดภัยในการครอบครองทรัพย์สินยังแสดงให้เห็นผ่านความคึกคักของการลงทุนซื้อที่ดิน ในยุคการปฏิรูปและเปิดกว้างทางเศรษฐกิจ ที่ดินมีราคาพุ่งสูงเพราะคนนิยมลงทุนซื้อหาที่ดิน โดยเฉพาะในทำเลที่มีการคาดการณ์ว่าจะได้รับการพัฒนาและเติบโตเป็นเมืองใหญ่ต่อไป เพราะที่ดินดังกล่าวจะมีมูลค่าสูงต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะใช้ประโยชน์เองหรือขายเอากำไร ความปลอดภัยในทรัพย์สินทำให้การซื้อที่ดินเช่นนี้เป็นการออมในรูปแบบหนึ่งในปัจจุบัน การเก็บเงินที่ได้จากการไปทำงานต่างประเทศในรูปของทองคำ เปลี่ยนมาสู่การซื้อที่ดินเก็บไว้ โดยให้พ่อแม่ซึ่งอยู่ประจำที่พม่าเป็นคนช่วยเหลือดูว่าที่ดินแปลงใดน่าสนใจ เมื่อคนหนึ่งซื้อแล้วก็อาจชักชวนพี่น้องคนอื่น ๆ มาซื้อที่ดินอยู่ใกล้ ๆ กันอีกด้วย ระหว่างที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ เจ้าของที่ดินบางแปลงก็อาจปล่อยให้คนอื่นเช่าอยู่อาศัย

การสั่งสมทุนจากอดีต

การกลับบ้านมาเป็นผู้ประกอบการในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่ายังเกี่ยวข้องกับชีวิตช่วงก่อนการเดินทางกลับ คนที่ตื่นตัวกับความเปลี่ยนแปลงที่บ้านเกิดและมองเห็นโอกาสการพัฒนาชีวิตมักเป็นคนที่มียุทธศาสตร์หนึ่งที่ตั้งสมมาก่อนหน้า ประวัติชีวิตผู้ให้ข้อมูลบ่งชี้ว่าการกลับไปเริ่มทำธุรกิจขนาดเล็กพึ่งพาทุนชนิดต่างๆ ใน 3 ประการ ประการแรกคือ การสั่งสมทุนทางเศรษฐกิจ(หรือเงิน) ผู้ประกอบการรายย่อยต้องใช้เงินก้อนเพื่อการลงทุน ทั้งเพื่อซื้อ/เช่าที่ดิน อุปกรณ์และวัตถุดิบ และค่าจ้างแรงงาน หากมีเงินก้อนเก็บออมจากการทำงานต่างแดนก็จะทำให้การลงทุนทำธุรกิจสะดวก ในชีวิตการเป็นแรงงานข้ามชาติ หลายรายเล่าว่าพวกเขาทำงานหนักเพื่อหารายได้ให้มากที่สุด และใช้จ่ายเงินรายวันอย่างประหยัด และพยายามเก็บออมเงินให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ดังเช่นที่สองสามีภรรยาชาวมอญคู่หนึ่งเล่าว่า ขณะพวกเขาทำงานโรงงานหนึ่งปลาทุย่านถนนพระรามสอง ได้ค่าจ้างคนละ 270 บาทต่อวัน และค่าทำงานล่วงเวลาอีก 100 บาทต่อวัน พวกเขาส่งเงินกลับมาให้แม่เก็บไว้ได้ 20,000-30,000 บาทในทุกๆสองเดือน ข้อดีของการมีเงินเก็บคือเพิ่มขีดความสามารถในการลงทุนธุรกิจที่มีการลงทุนสูง ต่อมาสามีภรรยาคู่นี้กลับพม่าและใช้เงินเก็บดังกล่าวทำฟาร์มเลี้ยงไก่ไข่ ที่ต้องใช้เงินลงทุนสูงในช่วงแรก เพราะต้องสร้าง

โรงเรียน ซื้อมันไก่และและซื้ออาหารเลี้ยงไก่ หากปราศจากเงินเก็บก้อนใหญ่ก็ยากที่จะเข้าสู่อาชีพนี้ได้ เพราะไม่สามารถไปกู้ยืมจากสถาบันการเงินไหนได้

ประการที่สอง การสั่งสมทุนความรู้และทักษะความชำนาญเฉพาะด้าน กิจการที่คนพม่ากลับมาเปิดที่สังคมบ้านเกิดหลายอย่างเป็นงานที่ต้องการความรู้เชิงทักษะเฉพาะด้าน ใครที่ได้ฝึกฝนมาก่อนจะไปทำงานในไทย อาจได้ใช้วิชาความรู้นั้นเพื่อเลี้ยงชีพตอนกลับมาอยู่พม่า งานกลุ่มนี้เช่น ช่างอลูมิเนียม ช่างกลึงลูกสูบ ช่างซ่อมมอเตอร์ไซค์ ช่างเสริมสวย แม่ค้าไก่ย่าง และพ่อครัวปรุงอาหาร เป็นต้น หลังจากปรับตัวกับสภาพทั่วไปของสังคมปลายทาง คนงานพม่าจำนวนหนึ่งคิดใคร่ครวญและวางแผนเรื่องอนาคต เช่น นิด (เจ้าของร้านอาหารหมู่มิตตะ) เล่าเส้นทางการเป็นก๊กในเมืองไทยของตนเองว่า

“เลือกทำอาหารเพราะคิดแล้วว่าเป็นอาชีพได้ หากกลับไปทำงานที่บ้านก็ทำได้ ถ้าเราไปอยู่โรงงาน สมมติไปอยู่โรงงานลูกชิ้น เราก็กลับมาสร้างโรงงานลูกชิ้นที่บ้านไม่ได้ ผมเริ่มทำงานร้านอาหาร หาความรู้ไปเรื่อย ๆ เริ่มจากการเป็นลูกมือ เป็นผู้ช่วยคนอื่น เรียนรู้จากคนหนึ่งแล้วก็ลาออกไปทำที่ร้านอื่นๆ ทำให้ได้ความรู้จากก๊วกคนอื่นๆ เป็นลูกน้องเขาอยู่ราว 10 ปี เราก็ได้เป็นก๊วกใหญ่ประจำร้าน”

ประการที่สาม การสั่งสมทุนประสบการณ์การบริหารจัดการ คนกลับไปตั้งตัวที่พม่าบางรายมีประสบการณ์การทำงานธุรกิจในประเทศไทยก่อนกลับมา ในอดีต พวกเขาคือลูกจ้างของนายจ้างไทย ในกิจการชนิดต่างๆ ต่อมาบางรายมีโอกาสได้ทำธุรกิจในประเทศไทยด้วยตนเอง โดยได้รับความช่วยเหลือจากนายจ้างคนไทยที่เคยทำงานด้วยมานานจนเชื่อใจกัน เมื่อนายจ้างเลิกทำกิจการนั้นๆ หรือผู้เช่ารายเก่าย้ายออกไป พวกเขาจึงขยับขึ้นมาเป็นเจ้าของกิจการด้วยการขอเช่าพื้นที่และเป็นผู้ขายเสียเอง ตัวอย่างของผู้ลงทุนทำธุรกิจเหล่านี้ เช่น การเช่าร้านขายอาหารในศูนย์อาหารของอาคารสำนักงาน การเช่าบาทวิถีขายเสื้อผ้ายี่ห้อที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก การขับรถสามล้อพ่วงขายกาแฟ ตั้งซุ้มไก่ย่าง หรืออาหารอื่นๆ ในย่านชุมชนและตลาดสด

ประสบการณ์การค้าขายเหล่านี้ทำให้พวกเขาารู้เรื่องบริหารจัดการธุรกิจ ทั้งการบริหารเงินทุน การจัดซื้อ/เก็บวัตถุดิบ การจัดการและดูแลคน ตลอดจนการติดต่อสัมพันธ์ลูกค้า ตลอดจนการรับมือเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทุนความรู้และทักษะความชำนาญเฉพาะด้านและทุนประสบการณ์การจัดการเป็นสินทรัพย์ที่มีความสำคัญไม่แพ้ทรัพย์สินที่เป็นเงินสด คนพม่าที่มีโอกาสได้ทำงานหลากหลายก่อนกลับไปพม่ามักมีความสามารถเริ่มต้นทำธุรกิจหรือกิจการใดๆ ในพม่าได้ดีกว่าที่เคยทำงานเป็นแค่แม่บ้าน งานบ้าน (Domestic works) เป็นงานประจำและ

คอยทำตามคำสั่งอยู่ตลอดเวลา คนอยู่ในอาชีพนี้นานๆจึงขาดความคิดริเริ่ม ไม่ค่อยมีความรู้สมัยใหม่ พวกเขามักมองไม่เห็นโอกาสของทำอะไร และรู้สึกเบื่อหน่ายกับการกลับไปอยู่พม่า เพราะไม่สามารถหาเงินได้ รู้สึกว่าตนเองมีแต่ใช้จ่ายเงินออกไปอย่างเดียว ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มักคิดว่า หากพวกเขาไม่ติดภาระเลี้ยงดูลูกหรือพ่อแม่ ก็ยังอยากจะกลับมาทำงานแม่บ้านกับนายจ้างคนเดิมที่กรุงเทพฯอีก

การพัวพันกับสังคมบ้านเกิด

การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ยังเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมและเครือข่ายความสัมพันธ์กับสังคมบ้านเกิด แม้ไปอยู่ต่างประเทศนาน พวกเขายังคงรักษาความสัมพันธ์กับครอบครัวและเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น ความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะนี้เป็นแรงดึงดูดให้อดีตคนพม่าจากพม่ากลับไปพัวพันกับสังคมบ้านเกิด คนเหล่านี้ไม่ใช่ปัจเจกบุคคลผู้มีความสามารถในการกระทำการอย่างเป็นอิสระจากโครงสร้างสังคมรอบๆตัว อำนาจทางสังคมประการหนึ่งที่ร่วมสร้างการกลับพม่าคือความผูกพันและการดูแลครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูแลพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่มีอายุมากขึ้นและเจ็บไข้ได้ป่วย อันเป็นสภาพที่เรียกร้องการดูแล บุตรธิดาที่เคยไปอยู่ต่างแดนก็กลับพม่าเพราะด้วยสถานการณ์แบบนี้ เช่น ชายชาวมอญรายหนึ่งเล่าว่าเขากลับมาเพื่อดูแลรักษาอาการป่วยของแม่ ในช่วงหนึ่งปีกว่าๆที่แม่ล้มป่วยหนักก่อนเสียชีวิตในปลายปี 2013 และในระหว่างนั้น เขาก็เริ่มมองหาช่องทางทำกินอยู่ที่บ้าน โดยเริ่มจากการร่วมหุ้นกับเพื่อนเลี้ยงหมูไว้ขาย

การพัวพันกับสังคมบ้านเกิดยังเกิดขึ้นผ่านความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว ผู้ให้ข้อมูลหลายคนนิยมฝากบุตรไว้ให้พ่อแม่หรือพี่น้องช่วยเลี้ยงดู เพื่อที่ตนสามารถเดินทางไปทำงานที่อื่นได้ แล้วค่อยส่งเงินกลับมาให้เป็นค่าใช้จ่าย หลายครอบครัวพบว่า การให้ลูกอยู่กับคนอื่นจนโตนั้นทำให้เจอปัญหา “ได้เงินแต่ห่างลูก” ลูกมักไม่ผูกพันกับพ่อแม่ เมื่อพอเห็นช่องทาง ก็ตัดสินใจกลับไปอยู่พม่า ผู้ให้ข้อมูลบางคนยอมรับว่ากลับพม่าด้วยเหตุผลเรื่องลูก ดังภรรยาของช่างอลูมิเนียมชาวกะเหรี่ยงคนหนึ่งเล่าว่า “แต่ก่อนทำงานที่เมืองไทย พ่อต้องจะคลอด ก็กลับมาคลอดที่บ้าน อยู่ได้สักพักก็กลับไปทำงาน ฝากลูกไว้กับน้ำ(ของลูก-ผู้เขียน) พอเรากลับมาเยี่ยมบ้าน อยากอยู่กับเขา เขากลับไม่อยากจะอยู่กับเรา ไม่ให้อุ้ม เขาไปผูกพันกับน้ำมากกว่า เราเองที่ทำให้ลูกสับสน”

ความจำเป็นของการกลับมาอยู่บ้านด้วยความผูกพันกับเครือข่ายสังคมที่บ้านเกิดยังมีอีกหลายแบบ บางคนกลับมาแต่งงาน แล้วมีลูกเป็นทารกหาคนดูแลไม่ได้ ก็ต้องหาช่องทางทำมาหากินต่อที่บ้านเกิด บางรายประสบอุบัติเหตุทางถนนหรือจากการทำงาน ทำให้ร่างกายไม่แข็งแรงเหมือนเดิม อันส่งผลกระทบต่อการทำงานต่อไปด้วย ผู้หญิงมอญเจ้าของร้านขายของชำรายหนึ่ง (อดีตเสมียนโรงต้มปลาอุทยานถนนพระรามสอง) เล่าว่า เธอกลับบ้านเพราะความเจ็บป่วยของสามี “แฟนไม่สบาย เขายกของหนักแล้วเส้นมันพลิก มันเป็นเส้นประสาท ถ้าแก้บอกให้อยู่ต่อ บอกหมอที่เมืองไทยก็ดีกว่า ยาก็ดีกว่า จะช่วยรักษา แต่เราเกรงใจ แฟนอยากกลับบ้าน พอแฟนว่าอย่างนั้น ก็วางแผนมาตั้งตัวที่นี้เลย”

ปรากฏการณ์คนพม่ากลับบ้านไปทำธุรกิจขนาดเล็กจึงมีความซับซ้อน พวกเขาไม่ได้กลับลำพังด้วยทักษะของนักแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ที่ตัดสินใจโดยคิดคำนวณผลประโยชน์สูงสุดของปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากแต่เป็นการเดินทางกลับด้วยความผูกพันกับผู้คนและวัฒนธรรมที่บ้านเดิม ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ที่พม่าส่วนหนึ่งก็คือคนที่กลับไปใช้ชีวิตพัวพันกับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่บ้าน การตัดสินใจกลับพม่าไปทำธุรกิจขนาดเล็กเกิดขึ้นท่ามกลางเงื่อนไขเชิงโครงสร้างความสัมพันธ์ชุดหนึ่งที่บ้านเกิด ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ลูก พี่น้อง หรือคู่สมรส ความสัมพันธ์ทางสังคมจึงตัดบรรจบกับการคิดเรื่องโอกาสการพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นในระดับบุคคล

สถานการณ์เฉพาะในพม่า

สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองก็เป็นพลังอำนาจหนึ่งในการก่อรูปความเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในหมู่อดีตคนพลัดถิ่นจากพม่า สถานการณ์ทางเศรษฐกิจเป็นพลวัตที่ไม่หยุดนิ่งและให้บทเรียนสำคัญแก่ชีวิต ผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากเลือกลงทุนทำสวนยางพารา เมื่อเห็นราคาพุ่งสูงในช่วงปี 2009-2011 ปัญหาคือความไม่สงบในอดีตทำให้ที่ดินการเกษตรจำนวนหนึ่งถูกทิ้งร้าง การพลิกพื้นกลับมาเริ่มต้นอีกครั้งด้วยสินค้าเกษตรจำพวกยางพาราและถั่วชนิดต่างๆ แรงงานที่ยังไม่ได้กลับพม่า ก็ส่งเงินจากประเทศไทยมาให้ญาติพี่น้องช่วยซื้อที่ดิน ปลูกยางและดูแล แต่ราคายางพาราในตลาดโลกที่ตกต่ำอย่างมากในปี 2014-2015 ทำให้พวกเขาเริ่มหมดความหวังที่จะฝากอนาคตไว้กับสวนยางพารา และมองหาความเป็นไปได้อื่นๆท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บางรายไม่เจอทางเลือกใหม่และกลับไปทำงานที่ประเทศไทย ขณะที่บางรายเจอความเป็นไปได้ใหม่ ๆ อย่างน่าอัศจรรย์

ตัวอย่างหนึ่งของการเจอความเป็นไปได้ใหม่ๆคือ เรื่องราวของหญิงชาวมอญรายหนึ่ง เธอและสามีกลับจากการทำงานที่ประเทศไทยเมื่อ 3-4 ปีก่อน ด้วยความคาดหวังว่าจะกลับมากรีดยางพาราที่ปลูกไว้ก่อนหน้านี้ และจะได้กลับมาอยู่บ้านกับลูก สองสามีภรรยากลับเจอปัญหาราคายางพาราไม่ดี สามีของเธอจึงไปทำงานก่อสร้างที่สิงคโปร์ เธอเองก็คอยใช้เงินที่สามีส่งกลับมาให้ จนกระทั่งปลายปี 2014 เธอทดลองตั้งเพิงไม้และขายไก่ย่างชานเมืองมุด่ง โดยใช้ความรู้เรื่องวิธีการทำไก่ย่างจากครั้งที่เคยเปิดร้านขายไก่ย่างที่กรุงเทพฯมาก่อน ปรากฏว่าร้านของเธอประสบความสำเร็จดีมาก ดังที่เธอเล่าว่า “ไม่คิดว่าจะขายดีขนาดนี้ ขายดีกว่าที่เคยขายในเมืองไทยอีก ที่โน่นคนไทยกินไก่กับส้มตำ ไก่เป็นแค่ตัวเสริม แต่ที่นี่เขากินแค่ไก่กับข้าวเหนียว” ร้านของเธอใช้ไก่ดิบวันละ 40 กิโลกรัมและมีรายได้ประมาณวันละ 3,000 บาท ยอดขายดีนี้หมายถึงสภาพเศรษฐกิจพม่าที่มีสภาพคล่องดีมากขึ้น ผู้คนมีกำลังเงินและเต็มใจซื้อ บรรยากาศเศรษฐกิจที่คึกคักของสังคมพม่าเป็นพลังสำคัญที่ส่งเสริมการประกอบการเล็กๆเช่นนี้

รูปที่ 3-4 ร้านขายไก่ย่างใกล้เมืองมุด่งของผู้หญิงมอญรายหนึ่ง

สถานการณ์ทางการเมืองก็มีความสำคัญต่อโอกาสการค้นหาความเป็นไปได้ใหม่ๆให้ชีวิตของอดีตคนพม่าพลัดถิ่น ทั้งกองทัพพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยยังคงมีอำนาจเหนือ

ประชาชนอยู่มาก ซึ่งกลายเป็นบริบทที่อาจเป็นทั้งโทษและประโยชน์ต่อการก่อตัวขึ้นของผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ การลงทุนเพื่อประกอบการต้องทำอย่างระมัดระวัง เพราะหากไปขัดแย้งกับผลประโยชน์ของผู้มีอำนาจเหล่านี้ แผนการกลับพม่าก็อาจพังทลายลงได้ ดังเช่นกรณีของ ซายกะเหรี่ยงรายหนึ่ง เขาลงทุนจะทำร้านอาหารในเมืองเมียวดี โดยร่วมหุ้นกับเพื่อนผู้เป็นนายทหารประจำกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มหนึ่ง นายทหารรายนั้นแนะนำที่ดินให้เขาเช่าและก่อสร้างตัวอาคารขึ้น โดยใช้เงินไปหลายแสนบาทด้วยความไว้วางใจ และเช่าที่ดินโดยไม่มีหนังสือสัญญา เมื่อการก่อสร้างอาคารเสร็จ นายพลของกองกำลังกลุ่มนั้นไม่อนุญาตให้เขาและหุ้นส่วนเข้าใช้พื้นที่ โดยอ้างว่าที่ดินดังกล่าวเป็นของตนและการก่อสร้างทำโดยไม่ได้ขออนุญาต ชายผู้นี้สูญเสียทรัพย์สินและโอกาสในการแสวงหาความเป็นไปได้ใหม่ๆให้กับชีวิต

อย่างไรก็ตาม สภาพการกระจุกตัวของอำนาจทางการเมืองข้างต้นก็อาจเป็นประโยชน์แก่อดีตกพม่าพลัดถิ่นบางราย หากพวกเขาสามารถค้นหาช่องทางหรือพบโอกาสทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างของการประกอบการแบบนี้คือ การขายรถยนต์มือสองนำเข้าจากประเทศญี่ปุ่น กิจกรรมนี้เกี่ยวเนื่องกับกระบวนการเจรจาสันติภาพในพม่า รัฐบาลพม่าได้ออกใบอนุญาตธุรกิจนำเข้ารถยนต์จากต่างประเทศให้กับกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงที่ยินยอมเข้าร่วมการเจรจา ผู้นำกลุ่มกองกำลังร่วมมือกับนักธุรกิจไทยซื้อรถยนต์ใช้แล้วจากประเทศญี่ปุ่น นำเข้าทางเรือผ่านประเทศไทย และส่งต่อไปยังชายแดนแม่สอด-เมียวดี สิ่งที่เกิดขึ้นคือ พื้นที่ชายแดนไทยกับรัฐกะเหรี่ยงของพม่ามีตลาดขายรถยนต์มือสองขายราคาถูก คนพม่าทั่วไปสามารถซื้อรถเหล่านี้ใช้ได้ เพราะมีใบอนุญาตพิเศษให้ใช้ได้ในพื้นที่รัฐกะเหรี่ยง ราคารถแตกต่างกันไปตามยี่ห้อและรุ่นรถ ปีที่ผลิตรถ และสภาพเครื่องยนต์ คาดกันว่ามีรถยนต์นำเข้าผ่านแม่น้ำเมยจากไทยเข้าพม่าไม่ต่ำกว่าวันละ 100 คัน (The Irrawaddy, 2011)

ความเข้าใจเรื่องการซื้อขายรถยนต์ภายใต้การควบคุมของกองกำลังชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆทำให้คนพม่ากลับบ้านบางคนหันมาทำอาชีพซื้อขายรถยนต์มือสองเหล่านี้ การค้ารถยนต์มีลักษณะไม่เป็นทางการ พวกเขาไม่มีโชว์รูมขายรถ แต่ซื้อรถครั้งละ 1-2 คันไว้ใช้เองที่บ้านหรือใช้วิ่งรับจ้าง เมื่อมีคนในละแวกบ้านสนใจซื้อรถยนต์ที่ใช้อยู่ เขาจะขายให้โดยบวกกำไรเพิ่มเข้าไป หลังขายรถยนต์ได้เขาก็จะไปหาซื้อรถยนต์คันใหม่จากชายแดนแม่สอด-เมียวดีมาอีก และใช้งานไปเรื่อยๆจนกว่าจะขายได้ หรือหากมีเพื่อนฝูงในรัฐกะเหรี่ยงอยากได้รถยนต์รุ่น สี และปีการผลิตเฉพาะ เขาก็จะคอยเฝ้าดูรถยนต์ล็อตใหม่ๆที่ถูกนำเข้ามา เมื่อมีรถตามความต้องการก็จะซื้อมาส่งให้ผู้สั่งซื้อ พ่อค้ารถยนต์มือสองแบบไม่เป็นทางการเหล่านี้รู้ว่าการค้ารถยนต์เหล่านี้อยู่ใน

ความควบคุมของกองกำลังกลุ่มต่างๆ และจะต้องจัดการธุรกรรมในรายละเอียดอย่างไร ใครคือคนมีอำนาจตัดสินใจเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น คนเหล่านี้อาจมีอาชีพอื่นๆไปพร้อมกัน เช่น วิ่งรถโดยสารประจำทาง หรือซื้อขายรถยนต์มือสองจากไทย พวกเขาตระหนักดีว่าโอกาสและรายได้จากการขายรถยนต์ญี่ปุ่นมือสองนี้เกิดขึ้นได้ในสถานการณ์เฉพาะในภูมิภาคนี้ของพม่า ไม่มีความยั่งยืนและอาจต้องเลิกไปเมื่อเงื่อนไขแวดล้อมเปลี่ยนแปลง

รูปที่ 3-5 รถมือสองจากญี่ปุ่นที่จอดอยู่ที่คลังสินค้าในอำเภอแม่สอด

เรื่องการประสบความสำเร็จของการขายไปอย่าง ความล้มเหลวในการลงทุนเปิดร้านอาหาร และการเก็งกำไรจากการซื้อมาขายไปรถยนต์มือสองเป็นอีกตัวอย่างที่ตอกย้ำว่าการเดินทางกลับพม่าและทำธุรกิจขนาดเล็กเกิดขึ้นจากการตัดบรรจบกับพลังอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของพม่าอย่างแน่นแฟ้น ทั้งในกรณีที่ประสบความสำเร็จ ที่ต้องพลาดล้มเหลว และที่ยังต้องดิ้นรนทำมาหาเลี้ยงชีพ ที่มาอันซับซ้อนของการกลับมาเช่นนี้นำไปสู่คำถามต่อว่าปรากฏการณ์นี้มีสถานะอย่างไรในบริบททางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเคลื่อนย้ายต่อเนื่อง

เรื่องราวการเดินทางกลับพม่าและหันไปดำรงชีพด้วยการทำธุรกิจขนาดเล็กได้สร้างความหมายเฉพาะที่แตกต่างจาก “การกลับบ้าน” (Homecoming) คำว่า “บ้าน” มักใช้เพื่อสื่อถึงความรู้สึกผูกพันและความเชื่อมต่อกันระหว่างคนกับสถานที่ ให้ความรู้สึกอบอุ่นสบาย มั่นคง และมีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ของบุคคล ในอดีต งานศึกษาคนย้ายถิ่นและผู้ลี้ภัยมีมายาคติเกี่ยวกับ “การกลับบ้าน” ว่าเป็นการกลับไปสู่หมู่บ้านหรือตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิศาสตร์เดิมที่พวกเขาจากมา กลับไปสู่การใช้ชีวิตเหมือนช่วงเวลาก่อนที่คนย้ายถิ่นหรือผู้ลี้ภัยจะจากไป ทศนะของการกลับบ้านไปสู่อดีตที่หยุดนิ่งในเชิงพื้นที่และเวลานี้ถูกวิจารณ์ว่าเป็นไปได้ยากยิ่งในบริบทของโลกกว้างที่เต็มไปด้วยการเชื่อมต่อ เคลื่อนย้ายและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Stefanson, 2004)

การกลับบ้านไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยคือเรื่องของความเป็นไปได้ของการแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า (The possibility of searching for better lives) ผู้ประกอบการหน้าใหม่ในพม่าเหล่านี้มักเลือกตั้งบ้านในพื้นที่เมือง (Urban areas) ไม่ใช่การกลับไปอยู่หมู่บ้านเดิมในชนบทที่ยังมีสภาพยากจนและคนไม่มีงานทำ ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่คิดและลงมือกลับบ้านในฐานะการสร้างความเป็นไปใหม่ ๆ ให้ชีวิต พวกเขาหาซื้อที่ดินหรือเช่าอาคารร้านค้าในท่าเลใกล้เมือง บ้างยังไม่เน้นปลูกบ้านถาวร ใช้ชีวิตอย่างง่ายจำพวกเศษไม้และสังกะสีเพื่ออยู่อาศัยไปก่อน และมุ่งใช้เงินลงทุนให้ธุรกิจเดินไปได้ การกลับบ้านเช่นนี้จึงมีความหมายในเชิงรุก กล่าวคือเป็นความพยายามมุ่งไปข้างหน้าเพื่อสร้างอนาคตที่ดีและน่าพอใจกว่าที่เคยเป็นมา เป็นการเดินทางไปแสวงหาทางเลือกให้กับชีวิตตนเองและครอบครัว ดังเช่น เจ้าของร้านของชำแห่งหนึ่งเล่าว่า “ร้านนี้ทำให้มีเงินพอกินพอใช้ มีเงินหมุนเวียน ได้เงินมาซื้อสินค้าเดิมเข้าไปในร้าน ยังไม่มีเงินเก็บเป็นเงินก้อน แต่ก็รู้สึกสบายใจ ดีกว่าเดิมที่ทำงานเป็นแค่ลูกจ้าง”

การกลับบ้านมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อยจึงเป็นการเคลื่อนย้ายต่อเนื่อง (ongoing mobility) จากการเคลื่อนย้ายที่เคยมีมาก่อนหน้า ไม่ใช่การกลับบ้าน (return to home) ในนัยของการกลับไปตั้งรกรากแบบฝังรากติดอยู่กับถิ่นที่ใดที่หนึ่ง ในสังคมพม่ายุคปฏิรูปประเทศ พวกเขามองประเทศต้นทางเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความหวัง และเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับพลังอำนาจและความเปลี่ยนแปลง สังคมพม่าในฐานะ “บ้านเดิม” ของผู้กลับไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ภายใต้สภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง มุมมองความคิดของนักสังคมวิทยา John Urry น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องนี้ เขาเสนอว่าโลกทางสังคมในปัจจุบันก่อรูปขึ้นผ่านการเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายและการเคลื่อนไหว ที่เรียกว่า

“การเคลื่อนย้าย” (Mobility) ไม่ได้ยึดโยงอยู่กับโครงสร้างหรือติดอยู่กับที่ใดที่หนึ่งดังที่เคยเชื่อกัน (Urry, 1999)

จากความคิดของ John Urry และสถานการณ์ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า เราอาจพูดได้ว่า การเคลื่อนย้ายสร้างและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางสังคมของคนที่นี่ ชีวิตทางสังคมตลอด 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมาถูกสร้างและพัฒนาขึ้นอย่างซับซ้อนด้วย “การเคลื่อนย้าย” ในอดีตสมัยเผด็จการทหาร ผู้คนมีความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย พวกเขาใช้การเคลื่อนย้ายเป็นยุทธวิธีการของการเอาตัวรอดหรือรับมือกับปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจ การหลบหนีไปอยู่ชายแดนฝั่งไทยหรือเป็นทำงานเป็นแรงงานต่างด้าวคือทางเลือกที่มีโอกาสดีกว่าการอยู่กับที่ และนับตั้งแต่ปี 2011 เป็นต้นมา พวกเขาพบว่าประเทศต้นทางที่พวกเขาเคยย้ายออกมากลายเป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจสำหรับการดำรงชีพ การสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าและน่าพึงพอใจกว่า การกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการจึงไม่ใช่การฝังรากแน่นในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หากเป็นการเคลื่อนย้ายที่ต่อเนื่องจากอดีต ในรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากเดิม เพราะเงื่อนไขและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

บทที่ 4

ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของผู้ประกอบการ

แนวนโยบายการปฏิรูปประเทศนับตั้งแต่ปี 2011 ได้สร้างโฉมหน้าใหม่ให้กับประเทศพม่า ที่มีผลมาถึงชีวิตประชาชนทั่วไปและการก่อตัวขึ้นของผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ที่กลับจากต่างประเทศ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยได้รับการยอมรับจากนานาชาติและเสริมสร้างบรรยากาศของการค้าและการลงทุน มีนักลงทุนทั้งในประเทศและจากต่างประเทศให้ความสนใจลงทุนในตลาดเปิดใหม่ พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าและประเทศพม่าโดยรวมถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจระบบทุนนิยมในระดับโลกและระดับภูมิภาค แม้ประเทศพม่าจะเพิ่งกว้างทางเศรษฐกิจได้ไม่นาน เมืองใหญ่ๆ ในรัฐกะเหรี่ยงและรัฐมอญมีบรรยากาศทางการค้าที่คึกคัก ผู้คนสนใจพัฒนาตนเองเป็นผู้ประกอบการทางธุรกิจ(ดังที่นำเสนอไปในบทที่ 3) เพราะมีการปรับปรุงสถานการณ์ด้านสิทธิและเสรีภาพในภาพรวม ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินมากขึ้น รวมถึงกำลังมีการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆ หลายโครงการ อันจะทำให้คนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกเหล่านี้เกิดขึ้นท่ามกลางโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองชุดหนึ่งที่ยังเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการดำรงชีพของประชาชนในภูมิภาคนี้ เช่น การแสดงบทบาทและอิทธิพลของบุคคลภายในกองทัพพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยในบางพื้นที่ การครอบงำเชิงนโยบายการพัฒนาโดยกลุ่มทุนทางธุรกิจและนักการเมือง (ดังเช่นการผลักดันการพัฒนาถนนและนิคมอุตสาหกรรมในรัฐกะเหรี่ยง) ระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่พึ่งพาสินค้าอุปโภคบริโภคนำเข้าจากไทย ความนิยมอพยพไปทำงานในประเทศไทยอันส่งผลต่อการขาดแคลนคนวัยแรงงาน ตลาดในท้องถิ่นมีขนาดเล็กและมีกำลังซื้อต่ำ ความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดิน (ที่ดินส่วนใหญ่ไม่อยู่ในระบบเอกสารสิทธิ์) สภาพการณ์ทั้งหมดนี้กลายเป็นกรอบเชิงโครงสร้างและสถาบันที่มีอิทธิพลเหนือชีวิตประจำวันของผู้คน และบ่อยครั้งที่กลายเป็นข้อจำกัดให้กับคนกลับพม่าไปเป็นผู้ประกอบการ ทั้งในระดับการตั้งต้นธุรกิจและการดำเนินธุรกิจในร้าน

ท่ามกลางเงื่อนไขข้างต้น ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่พยายามใช้ประโยชน์และหาโอกาสเพื่อจะต่อรองกับกฎเกณฑ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง มากกว่าจะจำยอมหรือเดินตามสิ่งที่

มีอิทธิพลเหนือชีวิตของพวกเขา การศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพช่วยให้เข้าใจมากขึ้นว่า คนพม่ากลับบ้านนั้นมีวิธีการอย่างไรในการรับมือกับข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อการกลายเป็นผู้ประกอบการในพม่า (Becoming Entrepreneurs) คำว่ายุทธศาสตร์ในที่นี้หมายถึงชุดของ กิจกรรมและทางเลือกหลากหลายรูปแบบที่ผสมผสานกัน เพื่อการบรรลุเป้าหมายการดำรงชีพ ยุทธศาสตร์นี้อาจถูกวางแผนไว้ล่วงหน้าหรือถูกคิดขึ้นในระหว่างสถานการณ์จริงก็ได้ การ เลือกใช้ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ส่งผลต่อความต่อเนื่องและสร้างความเปลี่ยนแปลงแก่ชีวิตของปัจเจก บุคคล

ในการศึกษาการกลับไปพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อย เราพบว่า ผู้ประกอบการหน้าใหม่พยายามหาและใช้ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อให้แผนการกลับไปอยู่ที่บ้าน ของพวกเขาเดินหน้าไปได้ ทั้งการแสวงหาความรู้และสร้างอาชีพใหม่ การใช้ทุนทางสังคมใน สภาพทรัพยากรจำกัด การใช้ความรู้เชิงบริหารจัดการ การใช้แนวทางการดำรงชีพหลากหลาย และการพึ่งพาอำนาจทางการเมืองและสังคมดีลลิตี้ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงต่อไป

การแสวงหาความรู้และสร้างอาชีพใหม่

คนกลับพม่าจำนวนหนึ่งจำเป็นต้องหาความรู้ใหม่และสร้างอาชีพใหม่ของตนขึ้น เพราะ แต่เดิมเมื่อทำงานในต่างประเทศ พวกเขาทำงานรับจ้างนานาชนิด ทั้งเป็นแรงงานก่อสร้าง แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม แรงงานภาคเกษตรและภาคประมง เช่น แรงงานเก็บเกี่ยวผล ไม้ในมาเลเซีย หรือแรงงานในเรือหาปลาที่สมุทรสาคร พวกเขาไม่ได้มีทักษะความรู้เฉพาะ ด้านที่จะเปิดกิจการใดๆได้ แต่มีเงินเก็บติดตัวกลับมาพอให้ลงทุนประกอบการบางอย่างได้ โดย พยายามแสวงหาความรู้และสร้างทักษะความชำนาญขึ้นมาใหม่ให้กับตนเอง จนสร้างอาชีพใหม่ ชีวิตหลังการพลัดถิ่น ตัวอย่างของคนกลุ่มนี้ คือ เทอร์ ชายชาวมอญวัย 35 ปี เขาไปทำงาน ก่อสร้างในเมืองไทยนานถึง 17 ปี เมื่อกลับมาบ้านเกิด เขาเริ่มศึกษาความรู้เรื่องการทำฟาร์มไก่ ไช้จากการส่งเสริมของบริษัทซีพีไอร์แลนด์ตอกเมียนมาจำกัด ที่เปิดสำนักงานอยู่ในเมืองเมะล่าย เทอร์ทำฟาร์มไก่ไช้มาได้แล้วประมาณ 3 ปี

เทอร์ทดลองเลี้ยงไก่ไช้ หมู ปลาตุ๋ก และกบ กิจการที่มีแนวโน้มไปได้ดีคือไก่ไช้ เขาเลี้ยง ไก่ไช้แล้วหลายรุ่นๆละ 2,000-3,000 ตัว เขาซื้อพันธุ์ไก่มาจากบริษัท (ซื้อลูกไก่เล็กราคาตัวละ 1000 จี๊ดหรือ 30 บาท) และได้รับคำแนะนำเรื่องการเลี้ยงดูไก่ การทำโรงเรือนและกรงไก่

ตลอดจนการเฝ้าระวังโรคที่เป็นอันตรายกับไก่ หากจัดระบบและขนาดกรง และการให้อาหารตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ของบริษัทแล้ว เขาจะได้ไข่ไก่ต่อวันอยู่ที่ประมาณร้อยละ 85 ของจำนวนไก่ทั้งหมดที่เลี้ยง ความรู้นี้ช่วยให้จัดการกับเรื่องการขายไข่ทั้งหมดออกสู่ตลาดทำได้ง่าย และเมื่อไข่ไก่มีอายุ 18 เดือนแล้ว อัตราการให้ไข่จะลดลงอย่างมากจนไม่คุ้มค่าที่จะเลี้ยงต่อไป เขาก็เรียนรู้วิธีการขายไก่อายุมากเหล่านี้ให้กับพ่อค้าในท้องถิ่น เทอร์ประเมินสถานการณ์ของตนเองว่า เขามีรายได้ดีมากกว่าทำงานเป็นลูกจ้างที่เมืองไทย ส่วนหนึ่งก็เพราะยังมีคู่แข่งในอาชีพเดียวกันน้อย

รูปที่ 4-1 โรงเรือนเลี้ยงไก่ไข่หลังใหม่และการผสมอาหารเลี้ยงไก่ไข่ใช้เองของเทอร์และเพื่อน

ในต้นปี 2015 เขาเลี้ยงไก่รุ่นใหม่จำนวน 10,000 ตัว โดยชวนเพื่อนมาร่วมลงทุนด้วย เพราะเป็นการเลี้ยงจำนวนมากและต้องลงทุนทำโรงเรือนเลี้ยงไก่ใหม่ เขาได้ความรู้จากการปลูกสร้างโรงเรือนที่ช่วงแรกที่ทำติดพื้นดินและหลังคาค่อนข้างต่ำ ทำให้อากาศถ่ายเทไม่สะดวกและมีอากาศที่ร้อนอบอ้าวที่ส่งผลให้เกิดปัญหาไก่ตายในฤดูร้อน ในการเลี้ยงรอบใหม่เขาได้สร้างโรงเรือนใหม่และยกพื้นให้สูงเหนือผิวดินประมาณ 2 เมตร และสร้างหลังคาให้สูง ซึ่งทำให้โรงเรือนมีความโปร่งและอากาศถ่ายเทได้สะดวก และยังง่ายแก่การทำความสะอาดขี้ไก่บริเวณ

ได้ทุนโรงเรียนด้วย ผู้ประกอบการรายนี้ยังเล่าว่า การสร้างโอกาสด้วยการสร้างอาชีพใหม่เช่นนี้ ต้องอาศัยทั้งความใฝ่เรียนรู้เรียน ช่างสังเกต รวมถึงความกล้าตัดสินใจเปิดรับสิ่งใหม่ และมีเงินทุนหมุนเวียน

การเรียนรู้กล้าทดลองและความคิดสร้างสรรค์ที่น่าสนใจในกรณีศึกษานี้ คือ การผลิตอาหารไก่ไข่เองเพื่อแก้ปัญหาต้นทุนสูง เนื่องจากในอดีตต้องซื้ออาหารเลี้ยงไก่จากบริษัท เทอร์ และเพื่อนอีก 2 คนศึกษาและลงมือผลิตอาหารเลี้ยงไก่ด้วยตนเอง โดยใช้เงินลงทุนไปทั้งหมดกว่า 10,000,000 จี๊ด หรือประมาณ 300,000 บาท เพื่อสร้างโรงเรียนและสั่งซื้อวัตถุดิบ อันประกอบด้วย รำข้าว ปลายข้าว งา ถั่วลิสง เปลือกหอยบด ปลาแห้ง และข้าวโพด ทำเสร็จบรรจุถุงไว้ใช้เลี้ยงไก่ไข่ เมื่อนำไปใช้ พบว่าไก่อังคงออกไข่ในอัตราที่เหมือนกับการกินอาหารของบริษัท ขณะที่อาหารเลี้ยงไก่ของบริษัทมีราคาถูกลง 25500 จี๊ด ต้นทุนการผลิตอาหารเลี้ยงไก่เองน้อยกว่าที่ 22,000 จี๊ด ในปริมาณน้ำหนักที่เท่ากัน อาหารเลี้ยงไก่แบบหลังประหยัดกว่าการซื้อจากบริษัทถูกลง 3,500 จี๊ด (ประมาณ 100 บาท) ความประหยัดจะยิ่งปรากฏชัดเมื่อลองคำนวณปริมาณอาหารทั้งหมดที่ต้องใช้ต่อเดือน เช่น การเลี้ยงไก่ไข่ 1,000 ตัว ต้องใช้อาหารถูกลง 50 กิโลกรัมประมาณ 80-100 ถูต่อเดือน นั่นหมายความว่า การใช้อาหารที่ผลิตเองจะมีต้นทุนลดลงประมาณ 8,000 – 10,000 บาทต่อจำนวนไก่ทุกๆ 1,000 ตัว

เทอร์และเพื่อนคิดว่า ในอนาคต พวกเขาอาจจะทำอาหารเลี้ยงไก่ไข่ขายด้วย เพราะในละแวกหมู่บ้านของเขามีคนเลี้ยงไก่ไข่รวมทั้งสิ้นราว 20 ราย และมีไก่ทั้งหมด 300,000-400,000 ตัว ทุกรายยังประสบปัญหาเรื่องต้นทุนค่าอาหารสูง แต่การทดลองนี้ก็ยังมีความท้าทายให้ต้องแก้ไขต่อสองเรื่อง คือ หนึ่ง อาหารที่ผลิตเองยังมีความชื้นสูง หากเก็บไว้นานเกิน 10 วันจะเกิดเชื้อรา เทอร์และเพื่อนกำลังคิดเรื่องการสร้างเครื่องอบ เพื่อให้สามารถเก็บอาหารไว้ใช้ได้นานๆ และสอง อาหารที่ผลิตเองยังมีสภาพเป็นฝุ่นผง ไม่ได้อยู่ในรูปเม็ดขนาดเล็กที่ไก่จะจิกกินได้ง่าย เหมือนกับอาหารของบริษัท

นอกจากการเลี้ยงไก่เพื่อผลิตไข่ เทอร์ยังเป็นผู้ขายไก่วัยพร้อมออกไข่ให้ผู้ลงทุนรายอื่นๆที่สนใจ โดยเขาจะเลี้ยงไก่เล็กที่รับมาจากบริษัท จนถึงอายุ 3 เดือนแล้วขายให้ในราคาต่อหนึ่งตัว และมีแม่พันธุ์หมูอยู่เกือบ 10 ตัวที่ใช้ผสมพันธุ์กับหมูตัวผู้ให้ตั้งท้อง แล้วขายลูกหมูหรือเก็บลูกหมูไว้เลี้ยงเองเพื่อรอขายต่อไป ความรู้ทั้งหมดนี้คือสิ่งที่เทอร์ได้เรียนรู้ในการลงมือทำในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา ทั้งจากคำแนะนำของเจ้าหน้าที่บริษัทและจากประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้น

เขาคือตัวอย่างของผู้ประกอบการที่แสวงหาความรู้และสร้างอาชีพใหม่หลังการกลับบ้านโดยไม่ได้ใช้ทักษะความรู้เดิมที่ได้จากการไปทำงานในต่างประเทศเลย

การใช้ทุนทางสังคมในสภาพทรัพยากรจำกัด

ข้อจำกัดด้านทรัพยากรเป็นปัญหาใหญ่ของคนกลับไปเป็นผู้ประกอบการ คนบางส่วนเริ่มต้นทำธุรกิจโดยไม่ได้มีเงินทุนมากพอหรือมีที่ดินที่ตั้งธุรกิจเป็นของตนเอง ในกรณีของที่ดิน ธุรกิจบางประเภทต้องการทำเลที่ตั้งที่อยู่ใกล้เมือง คนเห็นและเดินทางไปหาได้ง่าย ถ้าเป็นคนที่มีเงินอาจหาซื้อที่ดินทำเลที่ตนพอใจ แต่หากไม่มีก็ต้องเช่าที่ดินของคนอื่นแทน เจ้าของโรงกลึงโลหะรายหนึ่งเลือกเช่าบ้านหลังหนึ่งติดถนนกันนา ในเมืองพะอันเป็นที่ตั้งร้าน เพราะบ้านเดิมของเขาอยู่ในซอยลึก ผู้คนผ่านไปมาน้อยและไม่มีเนื้อที่มากพอให้ตั้งโรงกลึงซึ่งต้องมีพื้นที่ตั้งเครื่องจักรได้ ค่าเช่าบ้านราคา 45,000 จัตต่อเดือน ค่าเช่านี้เป็นภาระของการหาเงินมาใช้ในการทำโรงกลึงโลหะ ซึ่งส่งผลต่อสภาพคล่องของกิจการและการเก็บออมของครอบครัวไปด้วย

ผู้ประกอบการรายย่อยทั่วไปมีปัญหาสำคัญคือขาดแคลนเงินทุนและไม่สามารถเข้าถึงเงินกู้ยืม หน่วยงานภาครัฐหรือจากเอกชนจำพวกธนาคารพาณิชย์ได้ไม่มีบริการกู้ยืมเงินดอกเบี้ยต่ำ เพื่อช่วยผู้ประกอบการหน้าใหม่เหมือนอย่างเช่นประเทศอื่นๆ ทางเลือกหนึ่งของพวกเขาคือต้องพึ่งพาคนใกล้ชิดเช่นครอบครัว เครือญาติและเพื่อนสนิท วิธีการที่นิยมคือ การร่วมทุนทำธุรกิจชนิดใดชนิดหนึ่งด้วยกัน ตัวอย่างเช่น ร้านซ่อมมอเตอร์ยนต์/รถจักรยานยนต์และปะผุตัวถังรถยนต์แห่งหนึ่งในเมืองเมียวดี ซึ่งเกิดจากการร่วมทุนระหว่างพี่น้องสองคน คนพี่ชายเพิ่งกลับจากกรุงเทพฯ ส่วนน้องชายเคยทำงานชนิดนี้ในฐานะลูกจ้างของร้านแห่งหนึ่งอยู่แล้ว เมื่อตกลงเปิดร้านด้วยกัน พวกเขาก็เอาเงินมาลงทุนร่วมกันในช่วงเริ่มต้นเมื่อคิดเป็นเงินไทยประมาณ 100,000 กว่าบาท ประกอบด้วยค่าเช่าบ้านจ่ายล่วงหน้าทั้งหมด 6 เดือนๆละ 10,000 บาท รวมเป็นเงิน 60,000 บาท ค่าซื้ออุปกรณ์เจาะและเชื่อมต่อโลหะจากเจ้าของร้านรายหนึ่งเล็กกิจการไป 30,000 บาท และเงินหมุนเวียนซื้อของใช้อื่นๆอีกจำนวนหนึ่ง

การสนับสนุนช่วยเหลือกันในระหว่างสมาชิกครอบครัวและเครือญาติยังอาจเกิดขึ้นในรูปแบบอื่นๆ เช่น การยืมเงินจากญาติพี่น้อง โดยสัญญาว่าจะคืนเงินให้พร้อมดอกเบี้ยให้ในภายหลัง การระดมเงินทุนทำธุรกิจชนิดหนึ่งแล้วค่อยแบ่งปันผลกำไรกัน เช่น การรวมเงินซื้อ

รถยนต์มือสองจากชายแดนแม่สอด-เมียวดี เพื่อนำมาขายต่อเอากำไร และยังรวมไปถึงการช่วยเหลืออื่นๆที่ไม่ใช่เม็ดเงิน เช่น การซื้อช่องทางการทำมาหากินใหม่ การแนะนำลูกค้าให้มาใช้บริการ การช่วยเหลือจากการตกลงทางธุรกิจ และการสนับสนุนด้านแรงงานในยามที่จำเป็น คำว่าเครือญาติในที่นี้กินความรวมทั้งคนในสายตระกูลหรือสายโลหิตเดียวกัน และความเป็นญาติที่เกิดจากการแต่งงานข้ามสายตระกูล คนกลับไปเป็นผู้ประกอบการที่มีทุนเงินน้อยมีแนวโน้มต้องขอความช่วยเหลือจากเครือข่ายเครือญาติของตนค่อนข้างมากเพื่อให้ธุรกิจของตนเริ่มต้นและเดินหน้าไปได้

การแสวงหาทุนและความรู้เพื่อการประกอบการยังปรากฏในกลุ่มและเครือข่ายเพื่อนที่คบหากันฉันท์มิตร ความสัมพันธ์แบบเพื่อนอาจเกิดจากการเป็นคนที่เกิดและเติบโตในหมู่บ้านเดียวกันหรือละแวกใกล้เคียง การเป็นเพื่อนเรียนโรงเรียนเดียวกัน การเคยเป็นเด็กวัดหรือบวชเณรอยู่ที่วัดเดียวกัน หรือเคยไปทำงานที่เดียวกันจนพบว่าเป็นคนที่ไว้ใจได้ รวมทั้งเป็นคนพูดภาษาเดียวกัน(กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน) การประกอบการบางแห่งเป็นการลงทุนร่วมกันของกลุ่มเพื่อน โดยเฉพาะกิจการที่ต้องใช้เงินลงทุนสูงมากๆ ดังเช่น การเลี้ยงไก่ไข่จำนวนมาก (รุ่นที่มีจำนวน 10,000 ตัว) และธุรกิจการผลิตอาหารเลี้ยงไก่ไข่เองของเทอร์ที่เล่าไปข้างต้น ก็ใช้วิธีการรวมทุนกันระหว่างเทอร์และเพื่อนอีก 2 คนในหมู่บ้านของเขาที่ล้วนเป็นคนกลับมาและพยายามตั้งหลักทำกิจการในสังคมบ้านเกิด

ในที่นี้ขอยกตัวอย่าง การเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายเพื่อนของอดีตกลุ่มเด็กวัดคู่หนึ่ง คือ อองตึงวินกับแสงวิน ชาย 2 คนเป็นเพื่อนสนิทตั้งแต่วัยเด็กเพราะเป็นเด็กวัดแห่งหนึ่งด้วยกัน (ปัจจุบันพวกเขาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่อยู่ห่างกันประมาณ 45 กิโลเมตร) อองตึงวินเข้าไปร่วมทุนเลี้ยงไก่และผลิตอาหารเลี้ยงไก่เองกับเทอร์ (ดังที่เล่าไปในหัวข้อก่อน) เมื่ออองตึงวินรู้ว่าแสงวินกลับมาอยู่บ้านและกำลังมองหาช่องทางทำธุรกิจในต้นปี 2014 เขาพาแสงวินไปดูฟาร์มไข่ไก่ของเทอร์ และชวนเขาเข้าร่วมหุ้นส่วนการเลี้ยงไก่และผลิตอาหารไก่ แต่แสงวินไม่มีเงินทุนเพราะเขาต้องใช้เงินเก็บรักษาแม่ที่เจ็บป่วยหนัก และเมื่อแม่เสียชีวิตเขาก็เหลือเงินไม่มาก อองตึงวินรู้สภาพทางการเงินของแสงวิน จึงเสนอว่าจะเป็นผู้ออกทุนซื้อลูกหมู 30 ตัวให้แสงวินเลี้ยง เมื่อขายหมูได้แล้วค่อยนำเงินมาคืน เครือข่ายอดีตเด็กวัดจึงมีบทบาทช่วยสนับสนุนคนที่สนใจจะกลับมาแต่ยังติดขัดเรื่องทรัพยากร

รูปที่ 4-2 เครือข่ายอดีตได้กวัด อองต๋องวิน(คนชาย) เสงวิน (คนขวา)

แม้สงวินจะยังไม่ได้ลงทุนเลี้ยงไก่ตามที่เพื่อนรักแนะนำ เขาเล่าเรื่องนี้ให้หลานสาวที่เพิ่งกลับจากกรุงเทพฯ ฟัง เธอและสามีมีศักยภาพเรื่องเงินทุน พวกเขาแสดงความสนใจและในที่สุดตัดสินใจลงทุน โดยเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากเครือข่ายเพื่อนๆ ของอา(สงวิน) เทอร์ยินดีขายไก่วัยพร้อมออกไข่(3 เดือน) ให้กับหลานสาวของสงวิน รวมถึงให้คำแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงดูไก่ นอกเหนือจากคำแนะนำที่ผู้เลี้ยงจะได้จากเจ้าหน้าที่บริษัทอยู่แล้ว สภาพการณ์เช่นนี้บ่งบอกว่าเครือข่ายเพื่อนและเครือข่ายญาติจึงอาจเชื่อมต่อถึงกันได้ ไม่ใช่ของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม 2 ระบบที่มีพรมแดนปิดตายหรือแยกจากกันแบบเด็ดขาด

การปรากฏขึ้นและบทบาทของความเป็นผู้ประกอบการในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าแสดงว่าการเป็นผู้ประกอบการไม่ใช่เรื่องในมิติทางธุรกิจหรือเศรษฐศาสตร์เท่านั้น (ดังกล่าวไปแล้วในบทที่ 3) หากแต่เป็นแนวทางการดำรงชีพที่แฝงฝังอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ในพม่าล้วนต้องอาศัยทุนทางสังคมหรือความสัมพันธ์ที่ตนมีกับครอบครัว เครือญาติและเพื่อนฝูง ทุนทางสังคมเหล่านี้ช่วยให้คนกลับไปเป็นผู้ประกอบการมีช่องทางเข้าถึงเงินทุนที่มากเพียงพอเพื่อลงทุนในธุรกิจ รวมถึงได้รับความช่วยเหลือในรูปแบบทรัพยากรอื่นๆ เช่น ความรู้การผลิต แรงงาน และการจัดการกับตลาด

ความเป็นผู้ประกอบการในภูมิภาคนี้ดำรงอยู่ได้ด้วยและเป็นตัวต่อยอดความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทุนทางสังคมจึงมีส่วนร่วมพัฒนาผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ๆ ไป

พร้อมกับการถูกพัฒนาให้แข็งแกร่งขึ้นในระหว่างการทำทางเศรษฐกิจ เพราะความไว้วางใจคือทรัพยากรทางสังคมสำคัญในการใช้ชีวิตประจำวันของคนในภูมิภาคนี้ ผู้คนเชื่อมั่นว่าการทำงานในหมู่เครือญาติจะมีปัญหาการฉ้อโกงกันน้อยกว่า สภาพดังกล่าวเป็นผลพวงของสภาพการเมืองและสังคมภายใต้รัฐบาลเผด็จการทหารในอดีต ที่ผู้คนมีความระมัดระวังในการติดต่อกับคนแปลกหน้าในชีวิตประจำวัน แม้ว่าพม่ากำลังดำเนินการปฏิรูปประเทศในหลายด้าน บรรยากาศเชิงสถาบันก็ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก คนยังไม่สามารถพึ่งพาบริการของหน่วยงานของรัฐ เมื่อใครก็ตามอยากเริ่มสร้างกิจการของตน พวกเขาจะเริ่มเสาะหาข้อมูลตลอดจนความเป็นไปได้ของการร่วมทุน ระดมทุนหรือกู้ยืม จากหมู่คนใกล้ชิดรอบ ๆ ตัวเขาก่อน

การใช้ความรู้เชิงบริหารจัดการ

โครงสร้างของระบบตลาดในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่ามีลักษณะเฉพาะบางประการที่ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ต้องตระหนักและหาวิธีการจัดการหรืออยู่ร่วมให้ได้ ลักษณะหนึ่งคือ เศรษฐกิจของภูมิภาคนี้เชื่อมต่อและพึ่งพากับเศรษฐกิจของประเทศไทยค่อนข้างมาก เนื่องจากมีพื้นที่ต่อเนื่องกัน นับตั้งแต่การบริโภคสินค้าในชีวิตประจำวันที่ส่วนใหญ่นำเข้ามาจากประเทศไทย ค่าครองชีพในพม่าจึงค่อนข้างสูง คนในพื้นที่จำนวนมากอพยพหนีความยากลำบากออกมาทำงานในประเทศไทยและส่งเงินกลับไปให้ครอบครัวใช้จ่าย จนกลายเป็นแหล่งรายได้หลักและเป็นแหล่งที่มาของเงินที่ใช้จ่ายกันในพื้นที่ การมีเงินใช้จ่ายและการหาเงินจากการไปทำงานต่างประเทศกลายเป็นวงจรที่วนต่อเนื่อง คนหนุ่มสาวหากมีช่องทางไปทำงานที่อื่นแทบจะไม่สนใจการจ้างงานในพื้นที่เลย เพราะได้ค่าตอบแทนน้อยกว่าการไปทำงานต่างแดนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับค่าแรงที่ได้ในประเทศไทย มาเลเซีย และสิงคโปร์

การทำธุรกิจที่ต้องจ้างคนจึงประสบปัญหาของการไม่มีแรงงานทำงานอย่างต่อเนื่อง ค่าแรงในท้องถิ่น 80-140 บาทต่อวัน (แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่) นั้นไม่สร้างแรงจูงใจให้คนงานที่จ้างกันอยู่มีความขยันขันแข็งหรือทำงานเป็นเวลาต่อเนื่องนานๆ เจ้าของอุตสาหกรรมแห่งหนึ่งเล่าว่า คนงานสามคนของเขาขาดงานบ่อย บอกว่าติดงานอื่นที่บ้านอยู่บ่อยๆ การทำงานในพื้นที่ให้ความรู้สึกว่าทำงานได้เงินไม่คุ้มค่าเหนื่อย สู้ไปทำงานต่างประเทศไม่ได้ กิจการขนาดเล็กอาจพึ่งพาแรงงานในครอบครัวหรือจากเครือญาติได้ แต่กิจการขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ที่

ต้องใช้แรงงานจำนวนหนึ่งต่างประสบปัญหานี้ ซึ่งผู้ประกอบการต้องหาเทคนิควิธีเพื่อแก้ไขปัญหาที่ไม่มีแรงงาน

เทคนิคการแก้ไขปัญหาแรงงานแบบตรงไปตรงมา ก็คือ การนำเข้าแรงงานจากภูมิภาคอื่นของพม่า ที่อพยพเข้ามาหางานทำในภูมิภาคและยินยอมรับค่าจ้างอัตราท้องถิ่น ธุรกิจบางส่วนจึงก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานในประเทศพม่าเอง (internal migration) แรงงานที่ขาดแคลนสำหรับการประกอบการถูกเติมเข้ามาโดยแรงงานอพยพชาวพม่าจากเขตอื่นๆ เช่น จากเขตพะโค เขตย่างกุ้ง และเขตอิรวดี ดังเช่นพบว่า ร้านอาหารไทยมีชื่อแห่งหนึ่งในเมืองเมะล่ายจ้างคนนอกพื้นที่เป็นเด็กบริการในร้านเกือบ 40 ชีวิต ทั้งหมดคือ คนกะเหรี่ยงที่อพยพออกมาจากเขตอิรวดี อันเป็นพื้นที่ที่เคยประสบภัยพายุไต้ฝุ่นอย่างรุนแรงในปี 2008 และคนต้องหนีความยากลำบากออกมาหางานทำที่อื่น คนเหล่านี้เมื่ออาศัยอยู่ในพื้นที่นานๆ ก็พยายามหางานอื่นๆ ที่ให้ค่าแรงมากกว่า หรือหากรู้ช่องทางก็ไปทำงานที่ไทยแทน

ผู้ประกอบการบางรายจึงคิดหาและใช้เทคนิควิธีอื่นๆ เพื่อให้มีแรงงานและได้งานที่มีประสิทธิภาพไปพร้อมกัน ดังตัวอย่างของการจ้างแรงงานของเจ้าของกิจการผลิตเสา ท่อซีเมนต์และอิฐบล็อกรายหนึ่งที่เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2014 เขาใช้ระบบการจ่ายค่าแรงเป็นชิ้นงาน โดยอธิบายว่าหากเขาจ่ายค่าจ้างรายวันตามราคาท้องถิ่น ก็จะไม่มีความหมายเพราะรู้สึกได้เงินน้อย แต่หากเขาจะจ่ายค่าจ้างรายวันสูงแบบในประเทศไทย เขาก็มีความเสี่ยงว่าต้นทุนการผลิตจะสูงเกินจนขาดทุนหรือมีกำไรไม่มาก ขณะที่วิธีการจ่ายตามชิ้นงานมีผลดีกับทั้งสองฝ่าย คือให้ค่าตอบแทนกันตามผลิตภาพที่มี เจ้าของกิจการไม่ต้องคอยกำกับการทำงานของลูกค้า ฝ่ายลูกน้องหากอยากได้ค่าจ้างมากก็ต้องมีความขยันขันแข็งผลิตงานให้มาก

การใช้เทคนิควิธีการจ่ายค่าแรงตามชิ้นงานทำให้ธุรกิจดังกล่าวดำเนินงานอยู่ได้ ผู้ประกอบการจะจ่ายค่าแรงทุกๆ 10 วัน วิธีนี้ทำให้คนงานชาวพม่าสามคนจากย่างกุ้งและพะโคทำงานอยู่กับเขาได้มานานหนึ่งปีแล้ว ตัวเขาจะเข้าไปดูพื้นที่ทำงานบ้างเมื่อต้องนำสินค้าไปส่งให้ลูกค้า ในฤดูฝนอาจจะขายของได้น้อยกว่าในฤดูแล้ง ก็เก็บของทั้งหมดไว้เพื่อรอขายในฤดูแล้งซึ่งจะมีงานก่อสร้างและการสั่งซื้อสินค้าจำนวนมาก มีผู้ประกอบการรายอื่นๆ ที่ใช้เทคนิคนี้เช่นกัน สันนิษฐานได้ว่า ผู้ประกอบการเหล่านี้เรียนรู้การจ่ายค่าแรงแบบนี้จากเมื่อครั้งพวกเขาเคยเป็นลูกจ้างงานตัดเย็บเสื้อผ้าในประเทศไทย ที่นายจ้างก็ใช้วิธีการเดียวกันนี้ในการจูงใจให้คนงานทำงานมีผลิตภาพสูง ผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งพูดถึงความหลังสมัยทำงานเย็บเสื้อผ้าที่ประเทศ

ไต่ถามว่า เป็นงานชนิดหนึ่งที่เขาชอบทำ บางครั้งทำแบบหามรุ่งหามค่ำไม่หลับไม่นอน เพราะยัง
ทำมากยังได้เงินมาก

ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ที่เพิ่งกลับจากเมืองไทยยังใช้ความรู้เชิงบริหารจัดการ
อีกประการคือการสร้างพันธมิตรหรือเครือข่ายผู้ประกอบการอาชีพเดียวกัน เพื่อคอยช่วยเหลือกัน
และกันในทุกๆด้าน เจ้าของร้านอูมิเนียมชาวกะเหรี่ยงรายหนึ่งในเมืองพะอาน จะติดต่อร้าน
อูมิเนียมที่เป็นเพื่อนกันช่วยแบ่งรับงานไปทำต่อ ในช่วงเวลาที่ร้านของเขาว่างงานมากจนเกิน
กำลังจะทำไหว เขาจะไม่ปฏิเสธลูกค้า แม้ว่าจะมีงานยุ่งมาก เพราะต้องการรักษาลูกค้าเอาไว้ แต่
จะมาช่วยการบริหารกับเพื่อนๆเอาในภายหลัง ทำให้มีงานส่งตรงตามเวลาและร้านมีความ
น่าเชื่อถือในสายตาของลูกค้า ในกลุ่มผู้วิ่งรถโดยสารระหว่างเมืองบางกลุ่มก็ร่วมมือกัน คอย
แบ่งปันและแนะนำลูกค้าให้แก่กันและกัน บางกลุ่มถึงขั้นนำรถมารวมกันในลักษณะคล้าย
สหกรณ์แล้วจ้างคนขับรถต่างหาก แล้วคอยแบ่งปันผลกำไรให้เจ้าของรถตามระยะเวลาที่กำหนด

การใช้แนวทางการดำรงชีพหลากหลาย

หากตั้งคำถามว่าเหตุใดผู้คนจึงต้องมีแนวทางการดำรงชีพที่หลากหลาย แฟรงค์ เอลลิส
เป็นผู้ให้คำตอบว่า วิธีการดำรงชีพเช่นนี้เกิดจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ ข้อหนึ่งคือ ความ
จำเป็น (Necessity) และอีกข้อคือการเลือกอย่างเสรี (Choice) การเลือกทำอาชีพหลายอย่างเกิด
จากปัจจัยหลายประการ เช่น ฤดูกาล ความเสี่ยง ความล้มเหลวของตลาดเงินกู้ รวมถึง
ยุทธศาสตร์ในการจัดการทุน ในมุมมองของเอลลิส เขาเห็นว่าการสร้างความหลากหลายในการ
ดำรงชีพ เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีพ เป็นธรรมชาติเป็นปกติของการดำเนินชีวิต
ให้อยู่รอด (Ellis, 2000)

งานศึกษาของเอลลิสนั้นมุ่งอธิบายถึงวิธีการดำรงชีพของครัวเรือนในชนบทรวมถึงคน
จนในเมือง ซึ่งคณะวิจัยเห็นว่าสามารถนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ เพื่อประกอบการอธิบายถึงการ
ดำรงชีพที่หลากหลายของกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจรายย่อยในพม่าได้เช่นกัน บริบททางสังคม
เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศพม่าที่มีความเสี่ยงในหลายด้านเป็นแรงผลักดันให้พวกเขา
ต้องแสวงหาวิธีการดำรงชีพที่สร้างมั่นคงให้กับตนเอง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จึงบ่งชี้ว่าผู้
ประกอบการรายย่อยเกินครึ่งที่ทำงานมากกว่าหนึ่งอย่าง พวกเขาให้ข้อมูลว่าการประกอบ
อาชีพที่หลากหลาย ย่อมเปิดโอกาสให้พวกเขามีรายได้เพิ่มขึ้นจากหลายช่องทาง การทำงาน

มากกว่าหนึ่งอย่างเกิดขึ้นกับคนสองกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ที่มีรายได้เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ และต้องการแสวงหารายได้เพิ่ม หรือกลุ่มที่ทำงานหลากหลายเพื่อให้มีรายได้เพียงพอยังชีพ

ผู้ประกอบการในพม่าต้องเผชิญกับภาวะความเสี่ยงในหลายด้านด้วยกัน ฤดูกาล เป็น ความเสี่ยงที่สำคัญประการหนึ่ง เมื่อถึงฤดูฝนในบางพื้นที่เกิดพายุฝนตกหนักฟ้าคะนองและน้ำท่วมซึ่งจนต้องใช้เรือเป็นพาหนะในการสัญจรในบางพื้นที่ ภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นเป็นวัฏจักรในทุกๆ ปี ส่งผลให้ผู้ประกอบการรายย่อยเกิดการเรียนรู้ว่า เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนธุรกิจของพวกเขาจะซบเซาลง เช่น กิจการร้านอาหาร ผู้ประกอบการกลุ่มนี้ให้ข้อมูลว่า ฝนเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ลูกค้าไม่ออกมารับประทานอาหารนอกบ้าน ดังที่เจ้าของร้านอาหารตามสั่งแห่งหนึ่งเล่าว่า ในฤดูฝนแม้กิจการของเขายังไม่ตกอยู่ในภาวะขาดทุนแต่ก็มีกำไรลดลงกว่าครึ่ง เช่นเดียวกับผู้ประกอบการทั่วไป เจ้าของร้านอาหารผู้นี้เลือกเสริมความมั่นคงด้านรายได้ให้ตนเอง โดยการทำงานที่หลากหลาย นอกจากร้านอาหารตามสั่งแล้ว เขายังมีสวนยางพารากว่า 200 ไร่ และมีรายได้จากการค้าวัตถุดิบ

ความเสี่ยงที่สำคัญต่อธุรกิจอีกอย่างหนึ่งคือการสู้รบ ปัจจุบันแม้จะมีการลงนามหยุดยิงระหว่างรัฐบาลกับกองกำลังกะเหรี่ยงเคเอ็นยู ทำให้การสู้รบลดน้อยลงมาก อย่างไรก็ตาม พบว่ายังมีการปะทะกันเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะบนถนนไฮเวย์สายใหม่ที่เชื่อมต่อระหว่างเมียวดี-พะอัน เมื่อการสู้รบเกิดขึ้นถนนเส้นนี้จะถูกปิด กลุ่มธุรกิจที่ได้รับผลกระทบโดยตรงได้แก่ธุรกิจที่เกี่ยวกับการเดินทาง ยานพาหนะและการขนส่ง พวกเขาต้องเลี่ยงไปสัญจรบนถนนสายเก่าที่แคบ คดเคี้ยว และสูงชัน การขนส่งสินค้าและผู้คนในวิกฤตเช่นนี้จำเป็นต้องสิ้นเปลืองทั้งเวลาและน้ำมันรถ และเมื่อต้นทุนสูงขึ้นพวกเขาก็ทำกำไรได้น้อยลง งานวิจัยพบว่าผู้ประกอบการกลุ่มนี้ ล้วนหาช่องทางสร้างรายได้ที่หลากหลาย บางรายเป็นนายหน้าขายที่ดิน บ้างขายรถยนต์และรถจักรยานยนต์มือสอง หรือไม่ก็ลงทุนในภาคเกษตร เช่น สวนยางพารา

ปัญหาในภาพรวมของพม่าอีกประการหนึ่งคือ การที่เศรษฐกิจยังไม่เติบโตเต็มที่ ผู้ประกอบการรายย่อย ไม่ว่าจะเป็นร้านขายของชำ ร้านขายเสื้อผ้าแฟชั่น ร้านอาหารตามสั่งหลายรายจึงพยายามดิ้นรนเพื่อหาแหล่งที่มาของรายได้ที่หลากหลายขึ้น เช่นหญิงสาวมอญคนหนึ่งเธอเปิดร้านขายอาหาร ร้านของเธอตั้งอยู่บริเวณท่ารถเมียวดี-พะอัน แม้จะอยู่ในทำเลที่ดีแต่รายได้จากการขายอาหารยังไม่เพียงพอ เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน (ทั้งค่าเช่าร้านและค่าใช้จ่ายอื่นๆ) เธอจึงทำกิจการหลายอย่างเพื่อหารายได้เสริม ในอีกแง่หนึ่งยังเป็นการแบ่งงานให้คนในครอบครัวได้ทำด้วย เช่น เธอลงทุนซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าและส่งไปให้น้องสาวซึ่ง

อยู่ที่เมืองพะอันขายต่อ และยังลงทุนในภาคเกษตรโดยใช้วิธีการส่งเงินกลับไปที่บ้านนอกให้พ่อใช้ทำนาและสวนยาง นอกจากนี้เธอยังซื้อที่ดินในเขตอุตสาหกรรมเมาะลำไยและพะอันเก็บไว้เก็งกำไร และกำลังอยู่ในระหว่างก่อสร้างร้านขายของในหมู่บ้านของสามีที่เมาะลำไยด้วย การมีรายได้จากหลายช่องทางช่วยให้เธอมีสภาพคล่องทางการเงิน มีเงินไหลเข้าเป็นทุนให้หมุนเวียนใช้จ่าย ขณะที่ครอบครัวของเธอยังไม่มีเงินเก็บสะสม

ปัญหาที่ผู้ประกอบการกลุ่มหนึ่งต้องเผชิญ คือ การบังคับใช้กฎหมายที่จะมีความเคร่งครัดมากขึ้น อันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการปฏิรูปประเทศพม่า การบังคับใช้กฎหมายนี้จะส่งผลเสียต่อคนบางกลุ่มที่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายหรือกำลังจะถูกหรือผิดกฎหมาย เช่น การจัดส่งแรงงานข้ามชาติ การขนหรือจำหน่ายสินค้าหนีภาษี การจำหน่ายรถยนต์และจักรยานยนต์มือสอง ซึ่งนำเข้าผ่านชายแดนด้านอำเภอแม่สอด พวกเขาต่างรู้ดีว่าหากวันที่ประเทศมีความสงบ มีกฎหมายที่สามารถบังคับใช้ได้อย่างเข้มงวด อาชีพที่พวกเขาทำอยู่อาจต้องยุติลงหรือไม่ก็หาช่องทางในการทำกำไรได้ยากขึ้น คนกลุ่มนี้จึงเตรียมหาทางออกด้วยการทำอาชีพที่หลากหลาย

ตัวอย่างเช่น ชายกะเหรี่ยงในพะอันคนหนึ่ง อาชีพของเขาในปัจจุบันได้แก่การทำธุรกิจซื้อขายรถยนต์มือสอง เขาเตรียมการรับมือกับภาวะความไม่มั่นคงในอาชีพเดิมด้วยการสร้างอาชีพใหม่ เขาจึงลงหุ้นกับเพื่อนซื้อรถไถใหญ่คันหนึ่ง เพื่อรับจ้างปรับแต่งที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ดินการเกษตรที่ถูกปล่อยทิ้งไว้นานจนมีต้นไม้อายุแก่แล้ว เขาวิเคราะห์ว่าเวลานี้คนพม่ามีความมั่นคงทางการเงินมากขึ้น ทำให้คนเหล่านั้นต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินและยินดีจ่ายค่าเช่ารถไถขนาดใหญ่ของเขาไปร้อยต้นตันไม้่ออกและไถพรวนดินให้ใช้เพาะปลูกได้ การทดลองได้ 2 เดือน (ณ พฤษภาคม 2015) พบว่ามีรายได้ในเกณฑ์ดี หากมีเงินทุนเพิ่ม เขาจะซื้อรถไถขนาดใหญ่เพิ่มอีกคันหนึ่ง และเมื่อใช้รถไถคันแรกไปสักระยะ ก็จะขายรถออกไปก่อนที่มันจะมีสภาพทรุดโทรมจนทำกำไรได้ยาก

รูปที่ 4-3 รถไถขนาดใหญ่รับจ้างปรับที่ดินและเจ้าของกิจการ

การดำรงชีพอย่างหลากหลายยังพบได้ในกลุ่มผู้ประกอบการที่มีรายได้เพียงพอ แต่ยังมองหาโอกาสใหม่อยู่เสมอ คนกลุ่มนี้โดยมากมีความพร้อมในทรัพยากรหลายด้าน เช่น มีที่ดินเป็นของตนเอง มีอาคารสำหรับการค้าขาย มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ไม่มีภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัว (ลูกเรียนหนังสือจบแล้ว พ่อแม่ยังไม่แก่ชราไม่เจ็บป่วย) เมื่อไม่มีค่าใช้จ่ายสำคัญ ย่อมทำให้พวกเขามีรายได้ที่มั่นคง พวกเขามีทางเลือกที่จะจัดการกับรายได้ของตนเอง บ้างเลือกออมเงินโดยฝากกับธนาคาร บ้างออมโดยสะสมเงินเพื่อซื้อที่ดิน บ้างก็สร้างที่อยู่อาศัยให้เช่า คนอีกกลุ่มหนึ่งอาจนำรายได้ไปลงทุนเพิ่มเติมในหลายกิจการเพื่อสร้างและสะสมความมั่งคั่ง ดังที่ช่างกลึงคนหนึ่ง แบ่งรายได้จากร้านให้ภรรยาใช้ลงทุนสวนยาง เมื่อน้ำยางราคาตก ครอบครัวนี้ก็หาความรู้เพื่อปลูกพืชที่ทำกำไรดีกว่า เช่นการปลูกไม้กฤษณา และมีแผนที่จะปลูกถั่วดาวพืชนิดใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยม รวมถึงมีแผนการเปิดร้านขายปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงในอนาคตด้วย

งานวิจัยพบว่ามีผู้ประกอบการอีกจำนวนหนึ่งที่มองเห็นช่องทางว่า การทำธุรกิจหรือการดำรงชีพนั้น มิจำเป็นต้องจำกัดตนเองให้อยู่เพียงในประเทศพม่า คนกลุ่มแรกเป็นผู้ที่มีเงินลงทุน

น้อย วิธีการดำรงชีพแบบข้ามชาติของคนกลุ่มนี้ทำโดย การอาศัยความสัมพันธ์อันดีกับนายจ้างเก่า พวกเขาจะรับสินค้าจากร้านนายจ้างมาขาย หรือมาให้บริการแก่ลูกค้าในประเทศพม่า ประหนึ่งว่านายจ้างในไทยได้ขยายสาขาไปเปิดในพม่า เช่น อยู่ซ่อมรถ หรือร้านขายวัสดุก่อสร้าง (ดูรายละเอียดเรื่องนี้ในบทที่ 5)

จากข้อมูลที่กำลังมาข้างต้นนำมาสู่ข้อสรุปว่า การที่ผู้ประกอบการกิจรายย่อยในพม่า มีการดำรงชีพที่หลากหลาย วิธีคิดเบื้องหลังเรื่องนี้เกิดจากสาเหตุสำคัญสองประการคือ การบริหารจัดการความเสี่ยงที่เกิดขึ้นกับรายได้ของตน และการลงทุนเพื่อสะสมความมั่งคั่ง ข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การที่ผู้ประกอบการส่วนหนึ่งเลือกแนวทางการดำรงชีพที่หลากหลาย ซึ่งบางครั้งเกิดขึ้นแบบข้ามแดน ก็เพื่อรักษารฐานทรัพยากรในประเทศเดิมที่ตนเคยทำงานเอาไว้ การทำความเข้าใจเรื่องนี้สัมพันธ์แนบแน่นกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้คนกับงานไม่จำเป็นต้องอยู่ในพื้นที่เดียวกันอีกต่อไป

การพึ่งพาอำนาจทางการเมืองและสังคมศีลธรรม

ความไม่มั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน การมีชีวิตอยู่ใต้กลุ่มอิทธิพล ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลและกองทัพพม่า กองกำลังติดอาวุธกลุ่มต่างๆ รวมถึงกลุ่มการเมืองอื่นๆ เป็นภาวะที่เกิดขึ้นทั่วไปในสังคมพม่า แม้ในขณะนี้ปัญหาต่างๆ จะบรรเทาเบาบางลง จากการที่ประเทศกำลังเข้าสู่กระบวนการปฏิรูป แต่ก็มิอาจปฏิเสธได้ว่าชาวพม่าโดยทั่วไป ไม่สามารถกำหนดชีวิตตนเองได้อย่างอิสระ เช่นพื้นที่เมืองชายแดนอย่างเมียวดีที่ดินและท่าเรือขนส่งในเขตเมืองเศรษฐกิจนี้ ถูกควบคุมภายใต้อิทธิพลของกองกำลังทหารกลุ่มต่างๆ (ที่ไม่ใช่ทหารพม่า) เช่น เรื่องเล่าของชายกะเหรี่ยงคนหนึ่งเขามีอาชีพรับส่งสินค้าเกษตร หัวหอม กระเทียม จากท่าเรือนำไปส่งยังร้านค้าในชุมชน คณะวิจัยขอให้เขานำทางไปสำรวจท่าต่างๆ เราพบว่าท่าที่เขาสามารถพาเราเข้าไปถึงด้านใน ในขณะที่บางท่าเขาทำเพียงขับรถวนให้เราดูรอบๆ และมีบางท่าที่เขาปฏิเสธไม่พาเราเข้าไป เขาเล่าว่าเมื่อผู้ประกอบการต้องทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจในเมียวดี พวกเขาต้องรู้ว่าขณะนี้ตนอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มใด ใครคือผู้มีอำนาจในกลุ่มที่พวกเขาจะพึ่งพาได้ หรือกระทั่งจะเตรียมการอย่างไรในการหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดปัญหากับกลุ่มอิทธิพล

อิทธิพลของกลุ่มผู้มีอำนาจแผ่ครอบคลุมมาถึงชีวิตประจำวันของผู้คน ทั้งในแง่ที่ให้คำแนะนำและให้โทษ ดังเรื่องเล่าของชายชาวมอญคนหนึ่งเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับกองทัพและเจ้าหน้าที่รัฐ จะนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าคนทั่วไป คณะวิจัยได้ไปเยี่ยมบ้านของ

เขา ในเขตชนบทของรัฐมอญซึ่งส่วนใหญ่ปลูกยางพารา ชายผู้นี้มีความมั่นคงในการถือครองที่ดินทำกินดีกว่าเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกัน เขาเป็นเจ้าของที่ดินเพียงรายเดียวที่นั่นที่มีเอกสารแสดงสิทธิการครอบครองที่ดินถูกต้องตามกฎหมายที่เรียกว่า “การัน” ขณะสัมภาษณ์ในปลายปี 2014 เพื่อนบ้านบางส่วนถูกขู่บังคับขายที่ดินทำกินในราคาถูก พวกเขามีทางเลือกคือขายในราคาถูกหรือยืนยันไม่ขาย แต่หากรัฐบาลพม่าเวนคืนที่ดินแถบนั้นจริง พวกเขาอาจได้เงินชดเชยน้อยลงหรืออาจไม่ได้เลย เพราะเป็นการครอบครองโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ชายคนนี้ได้เงินเรื่องจนได้เอกสารนี้มาได้ก็เพราะเขามีคู่แข่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ที่รู้จักเจ้าหน้าที่ของรัฐและช่วยเหลือจนได้เอกสารสำคัญนี้ การเข้าถึงอำนาจทางการเมืองในพื้นที่จึงทำให้บางคนมีความมั่นคงในการถือครองที่ดินดีกว่าและคิดพัฒนาสวนยางพาราของตนได้อย่างเต็มที่

The image shows a handwritten document titled "การัน" (Garin), which is a traditional land title deed in Myanmar. The document includes a map of a land plot, a table with handwritten entries, and various official stamps and signatures. The text is in Burmese script.

ชื่อผู้ถือการัน	ชื่อผู้รับการัน	ชื่อผู้รับการัน	ชื่อผู้รับการัน	ชื่อผู้รับการัน
...	...	...	...	...
...	...	...	...	...
...	...	...	...	...
...	...	...	...	...
...	...	...	...	...

รูปที่ 4-4 การันหรือหนังสือรับรองการครอบครองที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย

เรื่องเล่าอีกหนึ่งเรื่องหนึ่งของคนพม่า คือ เรื่องความไม่เป็นธรรมในสังคม การสำรวจเรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิตของผู้ประกอบการพบว่า พวกเขาเป็นหนึ่งในกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบนี้

เห็นได้จากเรื่องเล่าถึงการยึดที่ดินโดยผู้มีอำนาจทางการเมือง (รัฐบาลและกลุ่มทุน) การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีสิทธิทำกินในที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้พวกเขาเป็นฝ่ายเสียเปรียบเมื่อต้องเผชิญกับอำนาจรัฐ ชายกะเหรี่ยงคนหนึ่งเล่าถึงปัญหาที่ครอบครัวของเขาต้องเผชิญว่า ฝ่ายภรรยาที่มีที่ดินเดิมซึ่งเป็นมรดกตกทอดประมาณ 200 ไร่ ที่ดินผืนนี้ตั้งอยู่บริเวณด้านหลังนิคมอุตสาหกรรมพะอัน นอกจากครอบครัวของเขาแล้วยังมีเกษตรกรอีกหลายที่ถูกขับไล่และถูกริบที่ดินทำกินกว่า 20,000 ไร่โดยประมาณ การยึดที่ดินนี้ไม่มีการแจ้งให้ทราบล่วงหน้า ไม่มีการสอบสวนว่าชาวบ้านมีสิทธิอันชอบธรรมบนผืนดินหรือไม่ ไม่มีการบอกกล่าวหรือให้ข้อมูลว่ารัฐจะนำพื้นที่นี้ไปใช้ในกิจการใด

ปัจจุบันชาวบ้านจึงรวมตัวกันเพื่อยื่นจดหมายร้องเรียนต่อรัฐ แต่ยังไม่มีการตอบใดๆ เมื่อเผชิญกับอำนาจการเมืองที่ใหญ่เกินกว่ากำลังของตนจะจัดการได้ ชายผู้นี้เลือกทางออกโดยการพึ่งพาอำนาจอื่นๆในสังคม ทั้งกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงเคเอ็นยู สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประจำรัฐกะเหรี่ยง และพระภิกษุผู้เป็นที่เคารพยำเกรงในพื้นที่ เขาเดินทางไปพบกับคนกลุ่มนี้ โดยรวบรวมข้อมูลความเดือดร้อนสูญเสียทั้งหมดที่เกิดขึ้นไปยื่นขอความช่วยเหลือ ด้วยความหวังว่าอำนาจและบารมีของคนกลุ่มนี้ จะช่วยคัดค้านกับอำนาจรัฐและกลุ่มทุนได้

“ผมไปหาหลวงพ่อ หลวงพ่อบอกให้อยู่เฉยๆ รอดูไปก่อนจนกว่าจะมีการเลือกตั้งใหม่ พบไปหาส.ส. เขาก็บอกว่าช่วยผมไม่ได้ เพราะเรื่องนี้มันใหญ่เกินไป ไม่กี่วันมาที่ผมผู้ใหญ่ของเคเอ็นยู ไปพบเขาโดยตรงเลย เขารับปากกับผมว่าจะส่งลูกน้องมาดูแลเรื่องนี้ ผมว่าผู้ใหญ่วะเคเอ็นยูนี้น่าจะช่วยเหลือได้ เพราะในรัฐกะเหรี่ยงนี้เขาต้องพึ่งเคเอ็นยูบ้าง”

ในกรณีการพึ่งพาภิกษุผู้เป็นที่เคารพยำเกรงในพื้นที่อาจเข้าใจได้ยากในสังคมอื่น แต่สำหรับสถานการณ์ในพม่าแล้ว พระสงฆ์เรียกได้ว่าเป็นผู้แสดงหลัก ในเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ประชาชน ทั้งการสร้างถนน โรงเรียน โรงพยาบาล การอุปการะเด็กกำพร้าและเด็กยากจน ฯลฯ พระบางรูปยังมีอำนาจต่อรองทางการเมืองกับรัฐ หรือกองกำลังติดอาวุธต่างๆ ในกรณีพระผู้มากบารมีนี้จะมีผู้คนมากมายที่ต้องการพึ่งพาท่าน เพื่อสร้างความมั่นใจในชีวิตและทรัพย์สินของตน เช่น การสร้างบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเขตอิทธิพลของพระภิกษุรูปหนึ่งใกล้เมืองพะอัน กรณีที่ดินไม่มีใบแสดงกรรมสิทธิ์อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่คนทั่วไปยังมีความเชื่อมั่นว่า กลุ่มอำนาจอื่นจะเกรงบารมีพระภิกษุรูปดังกล่าวจนไม่เข้ามารบกวน ไม่ว่าจะเป็นกรณียึดที่ดินหรือบีบบังคับให้ขายที่ดินในราคาถูก

ความรู้สึกไม่มั่นคงที่พบเห็นได้ในหมู่ผู้ประกอบการนั้น ยังมีแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางจิตใจด้วย เราพบว่าผู้ประกอบการจำนวนมากมีความเชื่อเรื่องการทำบุญ หากพวกเขามีความศรัทธากับใคร ก็จะพยายามตั้งต้นไปถวายและทำบุญ แม้ว่าจะเดินทางไปไกลหรือยากลำบากเพียงใด พวกเขายังคาดหวังว่าบุญที่ทำ ไม่ว่าจะเป็นการบริจาคเงินทอง การบริจาคอาหาร จะช่วยส่งผลให้กิจการของพวกเขาดีขึ้น ดังที่เจ้าของร้านทำลูมิเนียมคนหนึ่งกล่าวว่า “ชอบทำบุญ ทำบุญแล้วสบายใจ มีกำลังใจทำงาน งานมันก็จะดีขึ้น”

เมื่อผู้ประกอบการเกิดความไม่มั่นคงทางจิตใจ เครื่องมือหนึ่งที่พวกเขาเลือกใช้คือการพึ่งพาพระและหมอดู เรียกได้ว่าเป็นการต่อสู้กันระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์(ของพระภิกษุและหมอดู) กับปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกสมัยใหม่ (ทำการค้าไม่ได้กำไร) ในกรณีของพระภิกษุ คณะวิจัยพบว่าเหล่าผู้ประกอบการโดยมาก มักขอให้พระภิกษุที่มีชื่อเสียงมีบารมี เป็นคนตั้งชื่อร้านให้เพื่อความเป็นสิริมงคล หากผู้ประกอบการไม่สามารถเข้าถึงพระที่มีชื่อเสียงได้ ตัวเลือกในอันดับรองลงมาอาจเป็นพระภิกษุในวัดประจำบ้านเกิด หรือพระภิกษุที่มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน

สำหรับการพึ่งพาหมอดูนั้น พบว่าผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะไปพบหมอดูเมื่อประสบปัญหาในธุรกิจ เช่น ทำการค้าไม่ได้กำไร หรือไม่สามารถขายสินค้าได้ตามความต้องการ โดยหวังว่าการตรวจโชคชะตา หรืออำนาจของหมอดูอาจจะช่วยสื่อสารกับจิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ส่งเสริมให้การค้าของพวกเขาราบรื่น ดังที่ชายชาวพะอันคนหนึ่งให้ข้อมูลว่า เขาทำการค้ารถยนต์มือสอง เมื่อรถคันใดขายออกช้า เขาเลือกจะไปหาหมอดู เพื่อสอบถามว่าจะมีทางแก้ไขอย่างไร มีสิ่งใดเป็นอุปสรรคต่อการค้าของเขา หมอดูที่เขาขอคำปรึกษาอยู่นั้นแม่นยำตาเห็นเงินทั้งหมดที่ได้จากการดูดวง หมอดูก็จะนำไปใช้เพื่อสร้างสาธารณประโยชน์ ความแม่นยำและจิตอันเป็นกุศลของหมอดู เป็นเหตุผลให้เขาเลือกที่จะขอคำปรึกษากับหมอดูผู้นี้เป็นประจำ

การเป็นผู้ประกอบการในพม่าเป็นโครงการชีวิตที่มีความสลับซับซ้อนในตัวเอง เพราะสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงในพม่ายังอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน การเริ่มทำกิจการขนาดเล็กยังประสบกับปัญหาและอุปสรรค ที่เกิดจากสภาพเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมพม่าเอง ผู้เริ่มต้นทำธุรกิจต้องไขว่คว้าศาสตร์บางประการเพื่อแก้ไขปัญหาหรือหลบเลี่ยงอุปสรรคขัดขวางเส้นทางสู่ความเป็นผู้ประกอบการ ทั้งการแสวงหาความรู้และสร้างอาชีพใหม่ การใช้ทุนทางสังคมในสภาพทรัพยากรจำกัด การใช้ความรู้เชิงบริหารจัดการ การใช้แนวทางการดำรงชีพหลากหลาย และการพึ่งพาอำนาจทางการเมืองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศักยภาพในการใช้ยุทธศาสตร์

เหล่านี้มีความแตกต่างกันระหว่างปัจเจกบุคคล ผู้ประกอบการรายย่อยรายใดมีความสามารถ
หยิบใช้ยุทธศาสตร์ได้เต็มที่ในแต่ละสถานการณ์ เขาก็มีโอกาสที่จะเดินหน้ากิจกรรมทาง
เศรษฐกิจไปได้ และสร้างผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงให้กับทั้งระดับสังคมใหญ่และระดับ
ความรู้สึกนึกคิดของปัจเจกบุคคล ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ 5

บทที่ 5

ความเปลี่ยนแปลงและภูมิทัศน์ใหม่

การเดินทางกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงบางประการ ปรากฏการณ์ใหม่นี้เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาไม่นานและมีขนาดเล็ก จึงยังไม่ส่งผลกระทบต่อเป็นวงกว้างกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศต้นทางและประเทศปลายทาง ดังที่มักเป็นประเด็นศึกษาในเรื่องการเดินทางกลับของผู้อพยพและผู้ลี้ภัย (Return Migration) (Gmelch, 1980) เนื้อหาในบทนี้มุ่งตอบคำถามว่า ท่ามกลางโครงสร้างอำนาจทางการเมืองที่ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความเป็นผู้ประกอบการ ปรากฏการณ์กลับพม่าไปได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดบ้างแก่ภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า ทั้งในระดับความเป็นไปของสังคม ระดับความคิดและอารมณ์ของตัวบุคคล และระดับความเข้าใจต่อสถานการณ์การเคลื่อนย้ายของผู้คนในภูมิภาคนี้

ความเป็นไปในท้องถิ่น

การกลับไปเป็นผู้ประกอบการในพม่าสร้างความเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นไปในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นให้มีชีวิตชีวามากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับสภาพเศรษฐกิจในยุครัฐบาลทหาร ความคึกคักทางเศรษฐกิจนี้เกิดขึ้นในหลายลักษณะ ประการแรก การประกอบการต่างๆกระตุ้นการใช้จ่ายของผู้คนในชีวิตประจำวัน คนกลับพม่าที่ทำธุรกิจคือผู้เสนอขายสินค้าและบริการแก่ตลาดในพื้นที่ ทั้งแบบขายส่งและขายปลีก คนในท้องถิ่นสามารถเลือกซื้อสินค้าและบริการต่างๆได้สะดวกสบายมากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับยุคเผด็จการทหาร ตลาดท้องถิ่นพม่าในปัจจุบันมีสินค้าและบริการหลากหลายจำนวนมากขึ้น การซื้อขายทำให้เกิดการไหลเวียนของเม็ดเงินทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ สภาพการณ์นี้แตกต่างจากในอดีตที่ผู้คนต่างระมัดระวังไม่ค่อยใช้จ่าย แม้จะมีเงินที่ลูกหลานส่งกลับมาให้จากการไปทำงานต่างประเทศ พ่อแม่ก็มักใช้อย่างประหยัดและเน้นเก็บออมเพื่อสถานการณ์ฉุกเฉิน

ประการที่สอง คราวเรือนของผู้ประกอบการรายย่อยเองมีรายได้และมีความสามารถในการใช้จ่ายมากขึ้น พวกเขากลายเป็นผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อ ตั้งแต่การซื้อที่ดินและการก่อสร้าง

บ้านใหม่ ซื้ออาหารและสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าและเครื่องใช้จำเป็นไว้ในบ้าน ดูแลและให้ความอุปถัมภ์ความเป็นอยู่ของพ่อแม่ และให้การศึกษาบุตร ทั้งในระบบโรงเรียนปกติและระบบการเรียนพิเศษ การใช้จ่ายเงินเพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนเป็นไปอย่างตึงเครียด การใช้จ่ายระดับครอบครัวปรากฏเด่นชัดในหมู่ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ที่ประสบความสำเร็จเชิงธุรกิจมีรายได้มั่นคงสม่ำเสมอ พวกเขามีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ในเกณฑ์ดี และขยับไปสู่การบริโภคสินค้าที่มีราคาแพงหรือสินค้าไลฟ์สไตล์มากขึ้น อย่างเช่น การซื้อมือถือสมาร์ทโฟนรุ่นใหม่มาใช้แทนมือถือรุ่นเก่า การซื้อรถยนต์มือสองไว้ใช้ในครอบครัว การไปรับประทานอาหารนอกบ้านทั้งครอบครัว หรือการพาเด็กๆ ไปว่ายน้ำที่สระว่ายน้ำน้ำของเอกชน การบริโภคเหล่านี้ไม่ใช่ความฟุ่มเฟือย เพราะการบริโภคบางชนิดกลายเป็นเครื่องมือในอาชีพได้ด้วย เช่น โทรศัพท์มือถือสมาร์ทโฟนส่งรูปสินค้าให้ลูกค้าเลือกซื้อ

รูปที่ 5-1 เจ้าของกิจการค้าส่งน้ำมันเชื้อเพลิงกับการใช้มือถือ

ลักษณะที่สาม การประกอบการที่มีอยู่ช่วยขยายความเป็นผู้ประกอบการออกไปเป็นวงกว้าง ดังที่ Randall Holcombe ได้กล่าวว่าความเป็นผู้ประกอบการไม่ใช่สิ่งของที่เก็บไว้ในคลังที่ใช้แล้วหมดไป แต่เป็นสิ่งสร้างโอกาสของการประกอบการใหม่อยู่ตลอดเวลา (Holcombe, 2003)

การขยายความเป็นผู้ประกอบการเกิดขึ้นสองแบบ คือ หนึ่ง การขยายตัวในเชิงพื้นที่ การประกอบการหนึ่งช่วยให้เกิดการประกอบการอื่นๆในเวลาเดียวกัน เช่น งานอลูมิเนียมช่วยเสริมงานช่างรับเหมารสร้างบ้าน ร้านอาหารไทยใช้ซอสและเครื่องปรุงนำเข้าก็ต้องสั่งของจากร้านขายของชำ ร้านขายเสื้อผ้าก็ช่วยให้ร้านสกรีนเสื้อมีงานมีรายได้ ฟาร์มเลี้ยงไก่ไข่ผลิตสินค้าให้ร้านขายอาหาร ร้านขายของชำและพ่อค้าเร่ขายไข่ ในบางช่วงเวลาที่ผู้ประกอบการรายหนึ่งมีงานเยอะจนทำไม่ทัน เขาอาจแบ่งงานให้ผู้ประกอบการรายอื่นในธุรกิจชนิดเดียวกันช่วยทำ

การขยายความเป็นผู้ประกอบการอีกแบบ คือ การขยายความเป็นผู้ประกอบการในตัวเองหนึ่งเอง หรือการขยายตัวเชิงเวลา ผู้ประกอบการหลายรายคิดขยายการค้าของตนหรือลงทุนในโอกาสอื่นๆด้วยเงินกำไรที่ได้มาจากการลงทุนมาแล้วช่วงหนึ่ง บางรายขยายกิจการของตนให้ผลิตสินค้าได้มากขึ้น หรือมีสินค้าหลากหลายมากขึ้น ดังกรณีเจ้าของร้านเสื้อนักฟุตบอล ที่ปัจจุบันมีการนำสินค้าอุปกรณ์กีฬาเข้ามาขายหลากหลายชนิดมากขึ้น ซึ่งส่งผลดีให้มีปริมาณการซื้อขายในตลาดท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น บางรายนำเงินที่ได้มาไปลงทุนในกิจการประเภทอื่น เช่น การปลูกยางพารา การปลูกไม้กฤษณา สิ่งที่คุณนิยมลงทุนกันในปัจจุบัน คือการซื้อรถยนต์มาใช้ส่วนตัว และขายต่อเมื่อได้กำไร แล้วซื้อรถยนต์คันใหม่ที่พร้อมจะขายออกเมื่อมีกำไรอีก

การปรากฏขึ้นของผู้ประกอบการย่อยเชื่อมโยงภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่ากับเมืองใหญ่อื่นๆมากขึ้น เจ้าของกิจการต้องสั่งซื้อเครื่องจักร วัตถุดิบ และสินค้าที่ขายหลายรายการจากเมืองใหญ่ในพม่า เช่น เมืองเมะล่าย ไย ย่างกุ้ง หรือซื้อสินค้าจำพวกพืชผักผลไม้จากแหล่งปลูกในเขตอื่นๆของพม่า เช่น กะหล่ำปลี มะเขือเทศ มันฝรั่งอาลู พริกแห้ง หอมแดงและแตงโม ที่วางขายอยู่ในภูมิภาคนี้ล้วนถูกนำมาจากเขตอื่นของพม่า เช่นเขตพะโคและเขตมณฑลทะเลย์ สินค้าเหล่านี้ถูกขนส่งมาโดยรถบรรทุกขนาดต่างๆ และเป็นที่นิยมในพื้นที่ เพราะมีราคาถูก

อย่างไรก็ตาม บรรยากาศทางเศรษฐกิจที่ตื่นตัวมากขึ้นไม่ได้ส่งผลให้เศรษฐกิจเติบโตอย่างที่ควรจะเป็น ทั้งนี้เพราะสาเหตุหลายประการ ทั้งการขาดแคลนสาธารณูปโภคพื้นฐาน การประกอบการใหม่ที่เป็นขนาดเล็กและเพิ่งเริ่มดำเนินงานไม่นาน การเน้นซื้อขายไปและธุรกิจการให้บริการ ไม่ใช่ภาคการผลิตสินค้าขนาดใหญ่ ภาคการจ้างงานมีขนาดเล็ก ธุรกิจขนาดเล็กส่วนใหญ่นิยมใช้แรงงานคนในครอบครัวเดียวกัน แรงงานยังเดินทางเข้าสู่ตลาดแรงงานประเทศอื่น การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการเดินทางกลับประเทศต้นทางกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจึงต้องทำอย่างระมัดระวัง บ่อยครั้งที่ประเด็นการเติบโตทางเศรษฐกิจถูกกล่าวเกินจริง

โดยรัฐบาลของประเทศต้นทางและประเทศปลายทางเพื่อสนับสนุนเหตุผลของการเร่งรัดส่งผู้ลี้ภัยกลับประเทศ (L. D. Long & Oxford, 2004)

การเติบโตของเมือง

ผลกระทบข้อหนึ่งของการเปิดกว้างทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของผู้ประกอบการรายย่อยคือ การเติบโตและขยายตัวของความเป็นเมือง เมืองใหญ่ทั้งสามเมืองในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า (เมียวดี เมะล่าย และพะอัน) ล้วนกำลังขยายตัวใหญ่ขึ้น เพราะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและมีสาธารณูปโภค คนพม่ากลับบ้านและคิดเริ่มทำธุรกิจเลือกอาศัยในเขตเมืองเหล่านี้ เพราะคิดว่าเป็นพื้นที่แห่งโอกาสของการประกอบการ กระแสการซื้อขายที่ดินในเขตเมืองจึงคึกคักเป็นพิเศษ การวางแผนและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆ ก็ยิ่งดึงดูดให้ผู้คนเข้าสู่พื้นที่เมือง อันนำไปสู่ความต้องการซื้อที่ดินในเขตเมืองสูงขึ้น ราคาที่ดินในเมืองที่สูงขึ้นและเต็มไปด้วยการเก็งกำไรที่ดิน

ความเคลื่อนไหวเรื่องการซื้อขายที่ดินใกล้เมืองเป็นเรื่องที่น่าจับตามอง เราพบว่ามีคนที่กำลังคิดวางแผนกลับประเทศพม่าจำนวนหนึ่งพยายามซื้อที่ดินทำเลเก๋ไว้ เผื่อจะลงทุนทำอะไรต่อไปในอนาคต ทั้งที่ยังไม่มีแผนการอะไรหรือเริ่มคิดไว้บ้าง ประเด็นที่ต้องติดตามคือ ที่ดินส่วนใหญ่ที่ซื้อขายไม่ได้มีเอกสารสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมายที่ดินของพม่า มีเพียงใบรับรองของผู้นำในพื้นที่ ซึ่งหากมีกรณีพิพาทกับรัฐ เจ้าของที่ดินไม่สามารถเอกสารดังกล่าวยืนยันสิทธิ์ความเป็นเจ้าของได้เลย ที่ดินจำนวนหนึ่งที่มีการจัดสรรขายกัน คือที่ดินในการครอบครองของกลุ่มกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ เช่นเป็นที่ตั้งฐานกำลังทหารในอดีต แต่ต่อมาผู้นำกองกำลังนำที่ดินเหล่านั้นมาจัดสรรขายให้ประชาชนทั่วไป มีการรับรองสิทธิความเป็นเจ้าของของผู้ซื้อโดยผู้นำชุมชนที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของผู้นำกองกำลัง ความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดินจึงอาจเป็นปัญหาสำคัญในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ดินรอบเมืองเมียวดี เมืองซึ่งเป็นฐานที่มั่นทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ

ในอีกด้านหนึ่ง การย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในเขตเมืองก็ถูกผลักดันจากความคิดเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ก้าวหน้า ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งอธิบายว่าเขาย้ายมาเปิดร้านในเมืองนั้นทั้งเพื่อหาทำเลที่ดีทางธุรกิจและเพื่ออนาคตของลูก ครอบครัวนี้ต้องการให้ลูกเรียนสูงและมีโอกาสได้ทำงานดีๆ ในอนาคต การเรียนในระดับมัธยมปลายนั้นถือว่าหนักเป็นพิเศษ การสอบจบในระดับนี้ค่อนข้างยาก ผู้เรียนต้องขยันอ่านหนังสือและเรียนพิเศษไปด้วย การย้ายมาอยู่ใน

เมืองทำให้การรับส่งลูกไปกลับจากโรงเรียนและที่เรียนพิเศษสะดวก ไม่เสียเวลาเดินทาง หากจบ หากเรียนดีก็มีโอกาสสอบเข้าเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย ผู้ให้ข้อมูลหลายท่านมีความใฝ่ฝัน ถึงความก้าวหน้าของบุตรหลานในลักษณะเช่นนี้ เด็กบางคนเรียนพิเศษทั้งตอนเช้าก่อนไป โรงเรียนและตอนเย็นหลังเลิกโรงเรียน

ความพร้อมของสาธารณูปโภคพื้นฐานเป็นอีกสาเหตุที่ดึงดูดคนเข้าสู่เมือง ชุมชนชาน เมืองใหญ่ขยายแผ่กว้างมากขึ้น เพราะคนหลั่งไหลเข้าสู่เมืองเพื่อหาโอกาสทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น ชุมชนแฉะแองซู ทางทิศเหนือของตัวเมืองพะอัน ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนแออัดและ ยากจน บ้านเรือนตั้งอยู่แออัด ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่คือคนอพยพมาจากที่อื่น นับตั้งแต่การหนีจาก พื้นที่สู้รบในทศวรรษ 1980-1990 หรือคนอพยพจากภูมิภาคอื่นที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ใหม่เพื่อหา ทำงานระดับล่างในเมืองพะอัน ชุมชนคนจนใกล้เมืองในลักษณะนี้ยังเจอปัญหาหลายประการใน ชีวิตประจำวัน เช่น มีไฟฟ้าใช้เฉพาะเวลาและไฟตกบ่อยจนทำให้เครื่องใช้ไฟฟ้าได้รับความ เสียหาย ถนนหนทางที่เป็นดินและมีสภาพและทะไ้ใช้เดินทางได้ยากในฤดูฝน หน่วยงานท้องถิ่น ไม่มาเก็บขยะทั้งที่มีการเก็บเงินค่าขยะไปแล้ว

อนาคตที่น่ากระวนกระวาย

การกลับไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในพม่ามีผลกระทบสำคัญในระดับความรู้สึกนึก คิดของบุคคล ธุรกิจของผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่มีผลการดำเนินการแตกต่างกัน มีทั้งคน ที่อยู่ระหว่างทดลอง คนที่ทำการได้ต่อเนื่องและมั่นคง คนที่มีกิจการที่สร้างรายได้ดีและมีเงิน เก็บ และคนที่ยังล้มลุกคลุกคลาน แต่เรื่องราวที่มักอยู่ในความสนใจของผู้คนมักจำกัดอยู่เฉพาะ คนที่ประสบความสำเร็จทางธุรกิจ มีรายได้ต่อเนื่อง และสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ความสำเร็จในการตั้งต้นธุรกิจจะถูกพูดถึงในชุมชน กลายเป็นบรรยากาศของสังคมวงกว้าง สร้างความกระตือรือร้นให้คนอื่นๆที่ยังอยู่ไกลบ้านคิดและมองหาโอกาสของการกลับไปเป็น ผู้ประกอบการที่พม่า เพราะวันหนึ่งเมื่อแก่ตัวลงพวกเขาก็คงต้องกลับไปอยู่พม่า

ตัวอย่างเรื่องนี้พบในการพูดคุยในละแวกบ้านตองกะเล หมู่บ้านชานเมืองพะอันใกล้ศูนย์ ราชการแห่งใหม่ของรัฐกะเหรี่ยงและนิคมอุตสาหกรรมพะอัน ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา มีคนนอก พื้นที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นคนที่เคยไปทำงานต่างประเทศ มีเงินก้อน กลับมาและมีบ้านเดิมอยู่ในชนบทห่างไกลจากเมืองพะอัน เมื่อผู้วิจัยคุยเรื่องคนพม่ากลับมาเป็น

ผู้ประกอบการ ผู้ให้ข้อมูลจำนวนหนึ่งที่นั้นยกย่องชายกะเหรี่ยงคนหนึ่งว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของการกลับมาทำธุรกิจ ชายคนนี้มีอาชีพซื้อขายรถยนต์มือสองจากประเทศญี่ปุ่นที่นำเข้ามาทางชายแดนแม่สอด-เมียวดี สำหรับคนทั่วไป ชายคนนี้เป็นคนทำงานด้วยสมอง ไม่ต้องใช้เงินลงทุนสูงมากหรือต้องเฝ้าร้านค้าตลอดเวลา มีอิสระมีเวลาว่างไปไหนมาไหน และมีเงินใช้ตลอดเวลา เขามีรายได้เพียงพอเลี้ยงดูภรรยาและลูกชายอีก 3 คน โดยไม่ต้องไปทำงานที่อื่น

เรื่องราวคนกลับมาไปเป็นผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จยังเป็นที่รับรู้กันของคนที่อยู่ต่างแดนและสร้างความรู้สึกระวนกระวายใจแก่คนที่ยังไม่ได้กลับ การได้อยู่ในสังคมที่คุ้นเคยและยังสามารถพัฒนาความเป็นอยู่เป็นความปรารถนาของคนพม่าจำนวนหนึ่งที่ออกไปอยู่ต่างแดนนานจนเข้าสู่วัยกลางคน (45-50 ปีขึ้นไป) ช่วงวัยนี้คือคนที่มีความรอบรู้ของตนเอง พ่อแม่แก่เฒ่าหรือเสียชีวิตไปแล้ว และเริ่มคิดเรื่องการลงหลักปักฐาน มากกว่าที่จะยังทำงานเป็นแรงงานรับจ้าง อีกไม่นานพวกเขาก็จะเริ่มเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ ที่จะไร้เรี่ยวแรงทำงานในต่างแดนได้อีกต่อไป และต้องกลับไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่พม่า แต่คำถามคือ พวกเขาจะกลับไปอยู่พม่าอย่างไร ไม่ขัดสนได้อย่างไร และมักเปรียบเทียบตนเองกับคนที่กลับไปสามารถดำรงชีพอยู่ในพม่าได้

เรื่องของมะโซบอกเล่าความกระวนกระวายใจนี้ได้ดี มะโซ หญิงมอญวัย 40 ปีเศษ แต่งงานกับชายพม่าเชื้อสายจีนและมีลูกทั้งหมด 4 คน พวกเขาทำงานรับจ้างงานประมงอยู่ที่อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และมีกิจการของตัวเองคือการต้มขี้ปลาหมึกแล้วตากแห้งเพื่อส่งขายโรงงานอาหารสัตว์ ลูกคนโตสองคนทำงานอยู่ที่ปราณบุรีด้วย ในเดือนพฤษภาคม 2015 มะโซกลับมาเยี่ยมแม่สองอาทิตย์ที่หมู่บ้านแซะแองซู ชุมชนที่มีผู้อยู่อาศัยหนาแน่นในเมืองพะอัน พ่อของเธอเพิ่งเสียชีวิตไปเมื่อปลายปี 2014 ทำให้ขาดกำลังสำคัญในการดูแลเด็ก ๆ เธอกลับมาพร้อมสามีและขอให้เขาอยู่บ้านกับแม่ เพราะจะต้องคอยรับส่งลูก 2 คนเล็กของเธอและหลานอีก 1 คนไปกลับจากโรงเรียน ในหน้าฝนน้ำจะท่วมหมู่บ้าน ต้องพายเรือไปโรงเรียน ส่วนเธอเองจะกลับไปอยู่ที่ปราณบุรีต่อ เธอเล่าถึงความคิดเกี่ยวกับอนาคตของเธอว่า

“ส่งลูกกลับมาเข้าโรงเรียนที่พม่า เพราะอยากให้เขารู้ภาษาพม่า รู้จักญาติพี่น้อง มีเครือข่ายเพื่อนฝูง ส่วนเมื่อโตแล้วจะไปทำงานที่ไหนก็ค่อยว่ากัน ส่วนเรานั้นสักวันหนึ่งก็ต้องกลับมาอยู่พม่า ยังไม่รู้ว่าจะกลับมาทำอะไรดี เห็นคนอื่นทำโน่นบ้างทำนี่บ้าง ไปอยู่เมืองไทยเสีย นาน รู้ว่าจะหาเงินได้อย่างไร แทบจะเรียกที่นั่นว่าเป็น ‘บ้านเรา’ พูดอย่างนี้ออกไป แม้ก็ด่าว่าบ้านมึงนะอยู่ที่นี้... ถ้ากลับมา ไม่รู้จะเริ่มจากอะไร ตรงไหน อย่างไร”

มะโซ่ครุ่นคิดถึงเรื่องการกลับบ้านมาก ชีวิตของเธอที่ปราณบุรีจะมีรายได้จากงานรับจ้างต่าง ๆ มากมายและมีอาหารอุดมสมบูรณ์ เพราะนายจ้างอนุญาตให้เอาอาหารทะเลกลับไปกินที่บ้านได้ อย่างไรก็ตาม งานต้มซีปลาหมึกที่เป็นงานหลักดูจะไม่ได้มีอนาคตสดใสเท่าใดนัก ผู้ทำอาชีพเดียวกันเจ้าอื่นในปราณบุรีต่างพากันเลิกทำไปหมดแล้ว เหลือมะโซ่เป็นเจ้าเดียวในปัจจุบัน เพราะราคาซีปลาหมึกตกแห้งแล้วลดลงกว่าครึ่ง รายได้จึงหดลดลงมากด้วย ซีปลาหมึกสดก็เริ่มมีลดน้อยลงตามปริมาณปลาหมึกที่มีน้อยลงกว่าในอดีตมาก เธอเริ่มใช้เงินซื้อที่ดินแปลงเล็กๆ ในชะแองซุ (ชุมชนที่แม่อาศัยอยู่ในปัจจุบันที่พม่า) จากเจ้าของเดิมที่ขายพร้อมบ้านเก่า(บางหลังมีสภาพทรุดโทรมมาก) รวมทั้งสิ้นห้าหลัง มะโซ่ปล่อยให้คนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาทำงานในพะอันเช่าบ้านเหล่านี้ในราคาเดือนละ 20,000 จัต (หรือประมาณ 600 บาท) และให้แม่ของเธอเป็นผู้เก็บและใช้เงินดังกล่าว แม่ของเธอก็เก็บออมเงินก้อนนี้ไว้

ยิ่งคุยกับมะโซ่ทำให้ยิ่งรู้ว่าเธอมีความกระวนกระวายใจกับแผนการในอนาคต เธอตระเวนดูที่ดินหลายแห่งรอบ ๆ พะอันที่คาดว่าน่าจะมีอนาคตสำหรับการทำการค้า เธอคิดว่าที่ดินที่ตั้งบ้านปัจจุบันและที่ดินแปลงเล็กๆ อื่นในชะแองซุไม่เหมาะสำหรับทำธุรกิจ เพราะเป็นชุมชนหนาแน่น และมีปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนยากจนและไม่มีกำลังซื้อ ในที่สุดเธอก็ตัดสินใจซื้อที่ดินแปลงหนึ่งนอกชุมชน เมื่อถามถึงธุรกิจที่เธอสนใจ คำตอบคือ “ยังไม่รู้ซื้อเอาไว้ ที่ดินดี ๆ มันจะแพงขึ้นเรื่อย ถ้าไม่ซื้อวันนี้ วันหน้าซื้อไม่ไหว... อาจทำโรงน้ำแข็ง ที่นี้ยังไม่ค่อยมีใครทำ” นอกจากนั้น เธอให้สามีกลับมาอยู่บ้าน (แทนที่จะเป็นตัวเอง) ก็เพื่อให้สามีซ่อมแซมบ้านเช่าที่ค่อนข้างทรุดโทรมไปด้วย โดยพวกเขาซื้ออุปกรณ์ช่างก่อสร้าง เช่น เครื่องตัดเหล็ก กลับมาจากประเทศไทยด้วย มะโซ่บอกว่า “ถ้ามาซื้อที่นี่ (พะอัน) มันก็เอามาจากเมืองไทย ถูกบวกค่าขนส่งและกำไรเข้าไป ราคาจะแพงกว่า” นอกจากนั้นสามีภรรยาคู่นี้ยังลงทุนในด้านอื่นๆ อีก เช่น ซื้อรถจักรยานยนต์คันหนึ่งคัน เพราะคิดว่าจะเอาไว้รับจ้างหรือขนดิน หิน ทรายมาขาย และซื้อวัวนมไว้สี่ตัวมาเลี้ยงเพื่อรีดนมขาย

มะโซ่และสามีคือตัวอย่างของคนพม่าผู้กระวนกระวาย (Being Anxious) กับอนาคตและการกลับบ้าน สภาวะนี้แสดงออกมาในความพยายามทำให้แนวทางการดำรงชีพของตนมีความหลากหลาย หรือ Livelihood Diversification (Ellis, 1998) เธอทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลาย ทั้งในสังคมบ้านเกิดเดิมและสังคมปลายทางที่ไปทำงาน เพื่อความอยู่รอดและการปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ เธอยังคงทำอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับงานประมงที่ไทย ไม่ว่าจะเป็นงานรับจ้างแกะหอย ทำปลาหมึก/ปลาทะเล หรือกิจการที่เธอเป็นเจ้าของเอง พร้อมกันนั้นก็เริ่ม

ซื้อและสะสมทรัพย์สินส่วนบุคคล แล้วนำที่ดินนั้นมาปล่อยให้คนอื่นเช่าหรือซื้อทิ้งเอาไว้เพื่อการลงทุนในอนาคต กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายเหล่านี้สร้างรายได้มากน้อยแตกต่างกันไป แต่โดยรวมแล้วก็เป็นหลักประกันเรื่องความอยู่รอด หากต้องหยุดกิจกรรมหนึ่งกิจกรรมใดได้ในอนาคต ก็ยังมีกิจกรรมอื่นๆให้พึ่งพาได้

ความกระวนกระวายใจของมะโซยังชี้ให้เห็นสิ่งที่ Frank Knight เรียกว่า “ความไม่แน่นอน” เพราะความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงข้อมูล การไม่อาจคาดเดาความคิดของคนอื่น และสถานการณ์เชิงมหภาคของสังคมพม่าได้ พวกเขาทำได้แค่คาดเดาว่าคนอื่นจะมีปฏิกิริยาต่อเรื่องต่างๆอย่างไร พวกเขาไม่อาจใช้การคำนวณความน่าจะเป็นเหมือนการประเมินความเสี่ยง (risk evaluation) ได้ (Knight, [1921] 2009) สถานะของมะโซในปัจจุบันคือการหาเลี้ยงชีพด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ประเทศไทยเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ลงทุนซื้ออสังหาริมทรัพย์ในพม่าเอาไว้ ที่ดินที่ซื้อไว้อาจจะมีประโยชน์ในอนาคต แต่นั่นก็คือความไม่แน่นอนที่คอยสร้างความกระวนกระวายใจเช่นกัน ความเป็นผู้ประกอบการก่อตั้งขึ้นในสภาพของการอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอนและอารมณ์ความรู้สึกว่าด้วยความน่าจะเป็นไปได้

การรู้สึกมีความหวัง

การกลับไปเป็นผู้ประกอบการที่พม่าก่อให้เกิดบรรยากาศของการมีความหวัง (Being Hopeful) สำหรับคนในสังคมพม่า การเคลื่อนย้ายของคนพม่าที่ผ่านมา (ไม่ว่าการเดินทางออกไปหางานทำที่ประเทศอื่นหรือการกลับมาทำมาหากินอยู่ในประเทศพม่า) เกิดขึ้นและได้รับแรงผลักดันทางจิตใจให้รู้สึกมีความหวัง โดยเฉพาะการสามารถอยู่รอดและพัฒนาความเป็นอยู่ การมีความหวังนี้ปรากฏขึ้นมาในบริบทที่ต้องเผชิญหน้ากับความทุกข์หรือความผิดหวัง การตัดสินใจกลับพม่าเกิดขึ้นผ่านชุดความรู้สึกบางอย่างที่เกิดขึ้นระหว่างอยู่ประเทศอื่น ในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เคยอยู่ประเทศไทย ปัญหาของการใช้ชีวิตที่เมืองไทยที่ทำให้รู้สึกแหย่หรือเป็นทุกข์ มีทั้งการอยู่ห่างคู่สมรส หรือบุตรธิดาหรือพ่อแม่ การทะเลาะกับนายจ้างหรือเพื่อนร่วมงาน มีค่าแรงน้อยต่อเนื่อง กิจกรรมที่ทำขาดทุนปิดตัวลงและเลิกจ้าง นายจ้างค้างไม่จ่ายค่าแรง การถูกข่มขู่ว่าจะแจ้งตำรวจให้มาจับ ไปจนถึงความน่าอึดอัดใจจากปัญหาในที่ทำงาน

การกลับไปเป็นผู้ประกอบการที่พม่าเกิดจากการมีความหวัง และขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างความรู้สึกมีความหวังขึ้นมาด้วย ปัจเจกบุคคลผู้เลือกกลับจึงมีพลังชีวิตและสามารถคิดเรื่องความเป็นไปได้ของอนาคต ผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากของการศึกษานี้คือคนที่เพิ่งกลับมาอยู่พม่าได้

ในระยะ 1-3 ปี กิจการที่ทำจึงยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นหรือบางรายยังลองผิดลองถูกและปรับแก้ให้การทำงานเข้าที่หรือมีลูกค้ามากขึ้น แต่พวกเขาก็มีความหวังถึงความเป็นไปได้ของอนาคตที่ดีกว่า พวกเขาสังเกตเห็นว่าคนทำธุรกิจเดียวกันบางคนที่ทำมาก่อนหน้าประสบความสำเร็จดี และพวกเขาคือคนที่เพิ่มเริ่มต้น เมื่อพวกเขาสั่งสมชื่อเสียงมากขึ้น คนก็จะรู้จักและมาซื้อสินค้าหรือใช้บริการจากร้านของพวกเขามากขึ้น

ความสำคัญของความรู้สึกมีความหวัง (Being hopeful) ที่เป็นที่มาและหล่อเลี้ยงบำรุงการกลับมา เห็นได้ชัดจากเรื่องราวของสามีภรรยาคนหนึ่ง คือ จ่อโฮและชันตะ ทั้งคู่ทำงานในโรงงานผลิตลำโพงเครื่องเสียงดีทรอยด์แห่งหนึ่งในจังหวัดนนทบุรี 13 ปีก่อนกลับไปอยู่พม่าในปลายปี 2013 (ไม่นับรวมการทำงานที่บริษัทอื่นก่อนหน้านี้) จ่อโฮเป็นหัวหน้าคุมรถวิ่งส่งสินค้า ชันตะทำงานบ้านให้นายจ้าง ในที่ทำงานมีปัญหาการทุจริตของผู้จัดการโรงงานคนไทย โดยนายจ้างไม่รู้ (โรงงานนี้ขาดทุนปิดกิจการไปแล้ว) จ่อโฮถูกชักชวนเข้าร่วมบวณการ เขารู้สึกสงสารนายจ้างผู้มีอัธยาศัยดีต่อเขาและภรรยา และคิดว่าตัวเองเจอทางตัน ถ้าเขาบอกความจริงกับนายจ้างเขาก็คงทำงานที่นั่นไม่ได้อีกต่อไป อายุของเขา (39 ปี) ก็มากเกินไปที่จะเริ่มงานใหม่ในเมืองไทย ในที่สุดเขาก็ตัดสินใจลาออก เมื่อได้ฟังแผนการทำธุรกิจจากน้องชาย นั่นคือการเปิดร้านซ่อมท่อไอเสียรถยนต์ รถจักรยานยนต์ในเมืองเมียวดี

รูปที่ 5-2 ร้านซ่อมท่อไอเสียในเมืองเมียวดีของจ่อโฮและน้องชาย

จ่อโฮตัดสินใจทำธุรกิจนี้เพราะเชื่อมั่นในคำแนะนำของน้องชาย ผู้คลุกคลีและทำงานอยู่กับร้านซ่อมตัวถังรถยนต์และท่อไอเสียของนำชายในเมืองเดียวกันนี้มาก่อน พวกเขาเช่าอาคารพาณิชย์ขนาดสามคูหาแห่งหนึ่งได้พร้อมกับซื้ออุปกรณ์เจาะและเชื่อมต่อโลหะจากเจ้าของร้านรายหนึ่งที่เคยเลิกกิจการไป เขาและน้องชายก็ทำร้านนี้เรื่อยมาตั้งแต่ปลายปี 2013 เขาไม่แน่ใจนักว่ากิจการนี้จะอยู่รอดแต่ก็อยากทดลองทำดู เพราะ คนอื่นๆที่เริ่มทำธุรกิจในเมืองนี้ก็สามารถอยู่ได้ เมืองเมียวดีเป็นทำเลการค้าที่ดี มีการค้าคึกคัก ผู้คนมีงาน มีรายได้ มีกำลังซื้อ และใช้รถยนต์เก่าและรถมอเตอร์ไซด์เก่ากันมาก ถ้ารถเหล่านั้นมีปัญหาท่อไอเสีย ก็เป็นโอกาสทางธุรกิจให้กับร้านของเขาได้

ความรู้สึกมีความหวังคือพลังผลักดันความคิดและการลงมือกลับพม่าและเริ่มต้นธุรกิจขนาดเล็ก ความรู้สึกมีความหวังของจ่อโฮเกิดขึ้นในขณะที่เผชิญกับความรู้สึกอึดอัดจนต้องลาออกจากงานประจำที่ประเทศไทย การกลับพม่าไปเปิดร้านกับน้องชายช่วยสร้างความรู้สึกดีให้ชีวิตเขาเดินทางต่อไป การมีความหวังว่าไม่ใช่เรื่องการกระทำอย่างตั้งใจเพื่อผลบางสิ่งบางอย่างในอนาคตอย่างที่เขาใจกัน เพราะความหวังแบบนั้นมีเนื้อหาปลายทางแน่นอนรอให้ถูกสร้างขึ้น

ความรู้สึกของจ่อโฮเป็นการมีความหวังอีกแบบ ดังที่ Ben Anderson อธิบายว่าการมีความหวังเป็นการคิดว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่ยังไม่เกิดขึ้น (the not-yet) ยังไม่มีอยู่ ณ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ แต่เชื่อมั่นในความเป็นไปได้ของสิ่งนั้น รูปแบบหรือเนื้อหาของความหวังแบบนี้เป็นศักยภาพ (potential) ที่ไม่มีใครรู้หรือกำหนดได้ล่วงหน้า (Anderson, 2006) ความรู้สึกมีความหวังของจ่อโฮคือ ความรู้สึกถึงการมีอยู่ของบางสิ่งบางอย่างที่ดีกว่าในอนาคต เขาเริ่มต้นทำธุรกิจในพม่าโดยตระหนักในความไม่แน่นอนของอนาคต เงื่อนไขคือกิจการนี้มีต้นทุนค่อนข้างสูง ร้านที่เช่าราคาค่อนข้างแพง สัญญาเช่าครั้งละ 6 เดือน เป็นเงิน 60,000 บาท และจ่ายล่วงหน้าทั้งหมด ศักยภาพแบบเปิดของความรู้สึกมีความหวังนี้ทำให้จ่อโฮมีความอดทนรอดูสิ่งที่จะเป็นไปในอนาคตแล้วค่อยคิดจัดการหรือหาวิธีแก้ไขปัญหาค่อยไป

การมีความหวังแบบนี้สอดคล้องกับการตัดสินใจเชิงกระบวนการของผู้ประกอบการ (ดังที่กล่าวไปในบทที่ 3) เพราะมีความไม่สมบูรณ์ของความรู้และความไม่แน่นอนของอนาคต ผู้ประกอบการหน้าใหม่อย่างจ่อโฮจึงต้องคิดไปทำไปแก้ไขปัญหาค่อยไป ความรู้สึกมีความหวังมีความสำคัญทำให้มีพลังเดินไปข้างหน้า เขาตระหนักในความเปลี่ยนแปลงที่อยู่ระหว่างการสร้าง (ไม่ใช่กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว) ดังพบว่า ในปีแรก ร้านค้าของจ่อโฮและน้องชายมีงานไม่มาก จ่อโฮหารายได้จากทางอื่นร่วมไปด้วย ทั้งการขับรถมอเตอร์ไซด์ส่งคนระหว่างเมืองเมียวดีกับเมืองชั้นในของพม่า การหาลูกค้าเช่าเหมารถของน้องชายคนเล็ก(และได้ค่านายหน้า) การย้ายร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ออกมาอยู่พื้นที่ว่างข้างๆตึกที่เช่า และแบ่งพื้นที่สองในสามของตึกให้คนอื่นเช่าเป็นโกดังเก็บสินค้า ต่อมาร้านก็รับงานอย่างอื่นเพิ่ม เช่น การเชื่อมต่อโลหะจำพวกประตูรั้วและโครงเหล็กต่างๆ นั่นทำให้เขาสามารถต่อสัญญาเช่าที่เป็นครั้งที่สามแล้ว (ณ กลางปี 2015)

ความรู้สึกมีความหวังและการเริ่มต้นใหม่ได้อีกครั้งของจ่อโฮนี้เกิดขึ้นในสภาพที่มีคนอื่นอยู่ด้วย ไม่ใช่เป็นความพยายามของตัวปัจเจกบุคคลเพียงลำพังเท่านั้น พ่อแม่และพี่น้องของจ่อโฮ (เป็นชายทั้ง 6 คน จ่อโฮเป็นคนที่ 3) มีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้เขามองเห็นและลงมือค้นหาความเป็นไปได้ของอนาคตที่อย่างน้อยก็ทำให้เขาพออยู่ได้ หลังจากเจอความสุขชีวิตในต่างแดน ชันตะ ภรรยาของจ่อโฮเปิดร้านน้ำชาและอาหารพม่า ด้วยหวังช่วยหารายได้ช่วยสามีของเธอ ร้านน้ำชาของเธอยังกลายเป็นที่นั่งพักของลูกค้าจ่อโฮหรือเป็นที่นั่งคุยตกลงธุรกิจของจ่อโฮและน้องชายไปด้วย ในช่วงเวลาที่มีงานเข้ามาแต่จ่อโฮต้องเดินทางไปทำธุระที่อื่น เขาก็ขอให้พ่อเดินทางจากเมะล่ายมาช่วยงานที่ร้าน จ่อโฮพูดถึงการสนับสนุนจากพ่อของเขาว่า

“เมื่อก่อนที่บ้านเป็นอู่ซ่อมรถยนต์ พ่อผมทำได้ทุกอย่าง ตั้งแต่ตัวถังไปจนถึงเครื่องยนต์ พวกผมก็เรียนซ่อมโน่นนี่มาจากพ่อ พ่อสอนให้เมื่อก่อนไปทำงานกรุงเทพฯ ญาติทางฝั่งแม่ผมหลายคนก็เป็นช่างซ่อมรถกันทั้งนั้น ถ้ามีเงินทุนมากพอ ผมอยากลงทุนเปิดเป็นอู่รถเลย เอาพ่อและน้องชายอีกคนมาช่วยกันทำ”

ณ กลางปี 2015 ก็ยังไม่สามารถกล่าวได้ว่ากิจการของจ่อโฮประสบความสำเร็จ ร้านค้าของเขายังเจอปัญหาต่างๆ ที่สร้างความผันผวนให้อยู่เป็นระยะ โดยเฉพาะสถานการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมือง เช่น ในช่วงเกิดการสู้รบระหว่างกองทัพพม่าและกองกำลังกะเหรี่ยง เมืองเมียวดีก็จะค่อนข้างเงียบเหงา เพราะคนเดินทางไปมาไม่ได้ งานในร้านก็จะน้อยไปด้วย แต่จ่อโฮก็รู้สึกที่ตนเองต้องเรียนรู้หาวิธีการอยู่กับปัญหาต่างๆ ต่อไป เขาและภรรยายังมีแผนการทางธุรกิจบางอย่างที่รอทำต่อไปในอนาคต รวมไปถึงทางเลือกใหม่หากว่าเขาจะต้องเลิกทำร้านปัจจุบันไป เช่น การเปิดร้านขายข้าวของเครื่องใช้พลาสติก เป็นต้น

ชีวิตทางสังคมข้ามชาติ

ผลกระทบอีกประการของการกลับไปเป็นผู้ประกอบการ คือ ชีวิตของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าเชื่อมต่อกับคนที่อยู่ในแบบข้ามชาติมากขึ้น คำว่า “ลักษณะข้ามชาติ” (Transnational) ที่ใช้ในที่นี้หมายถึง ความสัมพันธ์นอกกรอบเขตแดนของรัฐหรือพรมแดนทางภูมิศาสตร์ และเป็นความสัมพันธ์กับถิ่นที่อยู่อย่างน้อยสองแห่งในเวลาเดียวกัน (Basch, Schiller, & Blanc, 1994) ชีวิตของคนในภูมิภาคนี้มีลักษณะข้ามชาติมาหลายทศวรรษแล้ว โดยเฉพาะการดำรงชีพที่อยู่ได้ด้วยเงินที่ลูกหลานส่งกลับมาจากการไปทำงานที่ประเทศอื่น ต่อมา เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมที่เปลี่ยนแปลงในพม่ายุคปฏิรูป เอื้อให้คนพม่าจำนวนหนึ่งกลับมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อย พวกเขาไม่ได้กลับบ้านและจำกัดตัวเองอยู่ในท้องถิ่นของตนเท่านั้น แต่ยังติดต่อกับคนที่อยู่ที่อื่นๆ ตลอดเวลา

ผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่บางรายตั้งต้นทำธุรกิจได้ด้วยความสัมพันธ์กับอดีตนายจ้างที่อยู่ห่างไกลออกไป คนเหล่านี้เริ่มทำธุรกิจได้ด้วยความช่วยเหลือจากนายจ้างเก่าที่เคยทำงานมานานในต่างแดนและมีความไว้วางใจกัน โดยฝ่ายหลังช่วยเหลือให้ติดลูกน้องของตนกู้ยืมสินค้ามาเปิดร้านค้า ตัวอย่างเช่น เจ้าของร้านขายอะไหล่ซ่อมรถยนต์แห่งหนึ่งในเมียวดี บอกว่าเขาเปิดร้านและรับอะไหล่จากอดีตเจ้าแก๊วอำเภอแม่สอดของไทย ที่เขาเคยทำงานด้วย 16 ปี เจ้าแก๊วให้เครดิตเขานะอะไหล่มาใช้ที่ร้านได้ก่อนโดยไม่ต้องจ่ายเงินสด แล้วค่อยส่งเงิน

ใช้หนี้เป็นงวดๆไป ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่าการเดินทางกลับพม่ายังมีการดำรงความสัมพันธ์ข้ามถิ่นและข้ามชาติ เจ้าของร้านในพม่าเดินทางไปรับอะไหล่รถยนต์จากเจ้าแก๊วอยู่อย่างต่อเนื่อง ความสัมพันธ์นี้มีประโยชน์ทั้งกับผู้ประกอบการใหม่ในพม่าและกับเจ้าแก๊วไทยที่มียอดขายอะไหล่ในร้านค้าของตนเพิ่มมากขึ้น เสมือนกับมีลูกน้องเก่าไปช่วยเปิดตลาดใหม่ในประเทศพม่าให้

คนกลับพม่าบางส่วนประกอบอาชีพที่ต้องติดต่อกับพวกับเครือข่ายผู้คนที่อยู่ห่างไกลกันอยู่บ่อยๆ เช่น กลุ่มผู้ค้ารถยนต์มือสองและรถจักรยานยนต์มือสอง รถยนต์เป็นที่นิยมคือรถโตโยต้า ไฮลักซ์วิโก้ เพราะใช้ขนส่งและบรรทุกสิ่งของได้ ส่วนรถจักรยานยนต์ ผู้คนนิยมเกียร์ธรรมดา มากกว่าเกียร์อัตโนมัติ เพราะมีจังหวะการทำงานของเครื่องยนต์ที่เหมาะสมกับสภาพถนนในพม่า สินค้าเหล่านี้ถูกนำเข้าจากประเทศไทย พ่อค้าที่พม่าจะต้องมีเครือข่ายจัดหาสินค้าจากฝั่งไทย ก่อนที่พวกเขาจะซื้อต่อมาขายที่พม่า พ่อค้าขายจักรยานยนต์รายหนึ่งก็บอกว่าเขานำรถจักรยานยนต์มือสองจากไทยเข้ามาขายอย่างน้อยเดือนละ 4-5 คัน เมื่อก่อนก็หาซื้อจากแถบชายแดนแม่สอด-เมียวดี แต่ปัจจุบันเริ่มหายาก เขาจึงมีเพื่อนทั้งคนไทยและคนพม่าที่ช่วยหาซื้อรถจักรยานยนต์มาจากพื้นที่อื่นที่อยู่ไกลออกไป เช่น จังหวัดเชียงใหม่ เชียงรายและพะเยา

การประกอบกิจการบางประเภทคือปัจจัยเกื้อหนุนความสัมพันธ์แบบข้ามชาติให้เข้มข้นมากขึ้น โดยเฉพาะในหมู่คนที่ประกอบอาชีพรับส่งของกลับพม่า หรือที่เรียกทับศัพท์จากภาษาอังกฤษว่า “แกรี่” (carry) คนพม่าจากรัฐมอญและรับกะเหรี่ยงในประเทศไทยนิยมส่งเงินกลับบ้านมาให้พ่อแม่ผ่านทางคนรับส่งเงินที่เรียกว่า “แกรี่” นี้ ผู้ส่งเลือกใช้บริการของแกรี่ที่เขารู้จักและไว้ใจ เนื่องจากเป็นคนเกิดอยู่ละแวกบ้านใกล้ๆกัน เป็นญาติพี่น้องกัน เคยไปทำงานในบริเวณใกล้กัน หรือเคยใช้บริการอยู่เป็นประจำ วิธีการส่งนั้นก็ซับซ้อนง่าย ๆ คือ ผู้ส่งโทรศัพท์แจ้งแกรี่ว่าต้องการโอนเงินไปให้ใคร ที่ไหน จำนวนเท่าไร หลังจากนั้นก็โอนเงินเข้าบัญชีธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทยของแกรี่ พร้อมค่าบริการร้อยละ 5 ของยอดเงินโอนทั้งหมด หากแกรี่อาศัยอยู่ในประเทศไทย เขาจะใช้เครือข่ายคนของตนในพม่าให้นำเงินไปส่งถึงบ้าน(แล้วค่อยหักลบบัญชีกันภายหลัง) แต่หากอยู่ในพม่าและมีธุระต้องเดินทางอยู่แล้ว แกรี่ก็จะเบิกเงินจากบัญชีธนาคารและนำเงินไปส่งให้ถึงบ้านผู้รับเอง

แกรี่บางคนในปัจจุบันได้ทำให้ผู้ส่งและผู้รับเงินรู้สึกใกล้ชิดกันมากขึ้น โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยให้พวกเขารับรู้ธุรกรรมทางการเงินนี้ได้ในเวลาจริง (real-time) ดังเช่น “ธง” แกรี่หนุ่มกะเหรี่ยงผู้รับส่งเงินรายหนึ่งในเขตเมืองกอกะเร็กและโจงตุ้ เขาได้ประยุกต์ใช้แอปพลิเคชัน “ไลน์” ในการรับงานจากลูกค้า ฉะนั้นไม่ว่าเขาจะอยู่ที่ไหน ลูกค้าประจำก็สามารถติดต่อกับเขา

ได้ตลอดเวลาผ่าน “ไลน์” ในมือถือชิมไทยหนึ่งเครื่องและมือถือชิมพม่าอีกหนึ่งเครื่อง ลูกค้าใหม่ก็สามารถขอเป็นเพื่อนใหม่และใช้บริการกับเขาได้ผ่านเทคโนโลยีดังกล่าว โดยไม่ต้องเจอหน้ากันจริง ธงทำอาชีพนี้มาตั้งแต่เมื่อเขาทำงานอยู่กรุงเทพฯ ต่อมาเมื่อเขากลับไปอยู่พม่าในปลายปี 2013 เขาขับรถไปส่งเงินถึงมือผู้รับเงินเองทุก ๆ 3-4 วันต่อครั้ง เขาใช้มือถือถ่ายรูปขณะส่งมอบเงินและส่งรูปนั้นไปยังผู้ส่งเงินในประเทศไทย หรืออาจโทรศัพท์ผ่านแอปพลิเคชันไลน์ให้ผู้รับเงินได้คุยกับผู้ส่งเงินสั้น ๆ วิธีการเหล่านี้สร้างความประทับใจให้กับผู้ใช้บริการอย่างยิ่ง เพราะเขาได้รู้เห็นว่าเงินที่ส่งไปนั้นถึงมือคนปลายทางแล้ว

ความสัมพันธ์แบบข้ามชาติยังเกิดขึ้นผ่านการบริการส่งของชนิดอื่นๆของแกรี่ ในการเดินทางร่วมกันครั้งหนึ่ง ผู้วิจัยพบว่าธงซื้อนมผงเด็กยี่ห้อหนึ่งที่มีชื่อเสียงในประเทศไทยจำนวน 4 แพคเกจ ผู้รับสินค้าปลายทางคือตายายคู่หนึ่งที่เลี้ยงดูหลาน ชะที่พ่อแม่ของเด็กไปทำงานที่กรุงเทพฯ ธงบอกว่าแม่ของเด็กส่งข้อความผ่านไลน์สั่งให้เขาซื้อนมดังกล่าวจากห้างสรรพสินค้าที่ชายแดนไทย แล้วให้นำส่งให้กับยายของเด็ก โดยโอนเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมด(ค่าสินค้าและค่าบริการ) เข้าบัญชีธนาคารของแกรี่ ธงบอกว่าการทำเช่นนี้แม่เด็ก “มั่นใจว่าลูกที่อยู่ที่บ้านได้กินนมดี ไม่ใช่นมผงที่เก่าค้างขายไม่ออกหรือหมดอายุตามร้านค้าทั่วไปในพม่า” นอกจากนั้นบรรดาแม่ๆยังนิยมสั่งให้ธงซื้ออุปกรณ์เลี้ยงเด็กอ่อนอื่น เช่น มุ้งเด็ก ที่นอน เปลเด็ก เพราะ “แม่ที่อยู่กรุงเทพฯไปเดินโลตัสบิ๊กซีแล้วชอบ อยากซื้อให้ลูกที่พม่าได้ใช้” คนงานข้ามชาติจากพม่าวัยคุณแม่ที่อยู่ห่างไกลจากลูกจึงสามารถส่งความรักความห่วงใยไปหาลูกน้อยผ่านการสนับสนุนทางวัตถุข้าวของเครื่องใช้ (นอกเหนือจากการส่งเงิน) วิธีการนี้เป็นไปได้ด้วยบริการของแกรี่ที่มีความรู้ในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่

สินค้าที่ส่งจากต่างแดนเป็นตัวแทนการส่งความปรารถนาดีและความห่วงใยจากคนไกลบ้านที่มีต่อคนที่อยู่ที่บ้านไม่ได้เคลื่อนย้ายไปไหน (Immobile people) ธงเล่าว่าเขาเคยส่งสินค้าอาทิ นมถั่วเหลือง โอวัลติน บะหมี่สำเร็จรูปเป็นกล่อง เมื่อมีญาติผู้ใหญ่ที่บ้านเกิดเจ็บป่วย คนไกลบ้านก็สั่งให้ธงซื้อ “รังนกสำเร็จรูปบรรจุขวด” ยี่ห้อดังจากไทยเป็นของเยี่ยม ด้วยความเชื่อว่ารังนกมีสรรพคุณเป็นของดีช่วยบำรุงร่างกายผู้ป่วย รายการสั่งซื้อและส่งสินค้าที่แปลกประหลาดที่สุดสำหรับธงคือ การซื้อและส่งเนื้อหมูป่า จากหมู่บ้านชาวเขาในประเทศไทยเพื่อนำไปส่งให้ลูกค้าในพม่า เมื่อพ่อของลูกค้ารายหนึ่งบ่นกับลูกทางโทรศัพท์มาว่าอยากกินเนื้อชนิดนี้ ลูกค้าอยู่ไกลบ้านก็ใช้บริการของธงเพื่อตอบสนองกับความต้องการของพ่อ โดยเขาไม่ต้องเดินทางไปจัดการด้วยตนเองให้ยุ่งยากหรือเสียค่าใช้จ่ายสูง อาชีพแกรี่จึงช่วยให้ชีวิตในหมู่บ้าน

ชนบทพม่าซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ห่างไกลเมืองและความเจริญสามารถเชื่อมต่อกับโลกกว้างได้อย่างน่าอัศจรรย์ ชีวิตทางสังคมของคนที่อยู่ที่นี่หนึ่งติดต่อสัมพันธ์กับคนที่อยู่อีกแห่งหนึ่งอย่างเข้มข้น

รูปที่ 5-3 บ้านของผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งจากเมืองพะอาน

การเปลี่ยนผ่านหลายด้านและไม่สิ้นสุด

การเดินทางกลับและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ในพม่าได้ท้าทายองค์ความรู้เรื่องการย้ายถิ่นศึกษา (migration studies) อย่างมาก หมวดหมู่ของการเคลื่อนย้ายและนิยามความหมายอยู่ในสภาพพราเลือน นับตั้งแต่การไม่สามารถอธิบายภูมิหลังของผู้คนในกลุ่มกรณีศึกษาว่าเป็นการย้ายถิ่นโดยความเต็มใจ/ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ (voluntary or economic migration) หรือการย้ายถิ่นโดยถูกบีบบังคับ (involuntary or forced migration) การใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทยยาวนาน (ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่อยู่ประเทศไทยด้วยสถานะทางกฎหมายที่แตกต่างเกิน 10 ปีและพูดภาษาไทยได้คล่องแคล่ว) จนอธิบายไม่ได้ว่าในช่วงก่อนปี 2011 การย้ายถิ่นของพวกเขาเป็นแบบชั่วคราวหรือแบบถาวรกันแน่ (temporary migration vs permanent migration)

การใช้กรอบความคิดของการย้ายถิ่นศึกษามีข้อจำกัดมากในการทำทำความเข้าใจปรากฏการณ์นี้ เพราะเชื่อมั่นในสมมติฐานว่าการหยุดนิ่งอยู่กับที่ (Sedentarism) คือความ

ปกติ และการเคลื่อนย้าย (Movement) แสดงว่ามีความไม่ปกติเกิดขึ้น (Cresswell, 2006) การอธิบายเรื่องคนพม่ากลับประเทศจึงมักหมายถึงการเดินทางกลับไปสู่ความเป็นปกติ เป็นการกลับบ้าน (Return to home) แบบถาวร และสื่อความเป็นนัยว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านแบบครั้งเดียว (One-off transition) และเป็นการกลับไปฝังรกรากแบบติดอยู่กับที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เพราะรากเหง้าดั้งเดิมหรือความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง (Sense of belonging) อิงอยู่กับที่ตั้งทางกายภาพที่เรียกว่า “สังคมพม่า”

การศึกษาต้องการเสนอว่า การกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยควรได้รับการวิเคราะห์ผ่านการเคลื่อนย้ายศึกษา (Mobility Study) ไม่ใช่การย้ายถิ่นศึกษา (Migration Study) (Hannam et al., 2006) เพราะปรากฏการณ์นี้คือโครงการแสวงหาความเป็นไปได้ของชีวิตที่ดีกว่าที่มีความสลับซับซ้อน การเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นมีความต่อเนื่องในมิติเวลา ยังไม่ได้ไปถึงจุดสิ้นสุด (Ongoing) เลื่อนไหล เป็นไปได้มากกว่าหมวดหมู่หรือรูปแบบที่คุ้นเคย (Fluid) และเป็นการเปลี่ยนผ่านแบบหลายด้าน เกิดขึ้นหลายครั้งและมีลักษณะหลากหลาย (Multi-transitional)..... ไม่มีเครื่องยืนยันว่าความรู้สึกอบอุ่นมั่นคงของพวกเขาผูกติดอยู่กับตำแหน่งแห่งที่ในปัจจุบันอย่างไม่แปรเปลี่ยน และจะไม่มี การเคลื่อนย้ายอีกในอนาคต หรือยืนยันได้ว่าพวกเขาจะมี “บ้าน” หรือ “อนาคต” อยู่ในตำแหน่งแห่งที่เดียว

การเคลื่อนย้ายแบบเปลี่ยนผ่านแบบหลายด้าน เลื่อนไหลและยังไม่สิ้นสุดท้าทายการจัดหมวดหมู่ที่แน่นอนในการย้ายถิ่นศึกษาแบบดั้งเดิม การย้ายถิ่นศึกษาพิจารณาการเดินทางของคนออกเป็นปริมาตรต่างๆที่แยกจากกันแบบเด็ดขาด การย้ายถิ่นไปหางานทำไม่เกี่ยวข้องกับ การเดินทางท่องเที่ยวพักผ่อน (Cohen, Duncan, & Thulemark, 2015) ในข้อเท็จจริง พรหมแดนแบบนี้ถูกทำให้พร่าเลือนลงไปมาก เช่น โกซอ หนุ่มชาวปะโอเจ้าของร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ที่ยังไปทำงานในประเทศไทยอยู่ระยะๆ แม้มีร้านในพม่าเป็นของตนเองแล้ว เขาหางานตามร้านซ่อมหรือแต่งรถ ร้านขายอะไหล่รถยนต์ในกรุงเทพฯและปริมณฑล เขาทำงานในที่แต่ละแห่งไม่นานก็กลับพม่า โกซอบอกว่าการเดินทางบ่อยๆช่วงสั้นๆนี้เป็นทั้งการทำงานและการพักผ่อนไปพร้อมกัน เขาชอบความทันสมัยของไทย การได้งานในย่านใหม่ๆทำให้เขาได้ท่องเที่ยว กรุงเทพฯ เขาอาจหาซื้ออาหารถกะบะมือสองจากไทยกลับไปขายที่พม่าด้วย แต่หากหาไม่ได้ก็ไม่เป็นปัญหา เพราะรายได้ส่วนนี้คล้ายกับเป็นการเสี่ยงโชค เรื่องของโกซอแสดงให้เห็นถึงการเดินทางระหว่างพม่า-ไทยที่ไม่สิ้นสุด และเป็นการเคลื่อนย้ายที่อยู่บนความต่อเนื่องกันระหว่างการย้ายถิ่นทางเศรษฐกิจและการเดินทางพักผ่อน

การเคลื่อนย้ายแบบเปลี่ยนผ่านแบบหลายด้าน ลื่นไหลและยังไม่สิ้นสุดยังทำให้การคิดเรื่องการเคลื่อนย้ายแบบหยุดนิ่งเชิงพื้นที่และเวลาเป็นไปได้ เวลากลายเป็นมิติที่สำคัญ คนกลับพม่ารายใดที่เริ่มทำธุรกิจไประยะหนึ่งแล้วประสบความล้มเหลว ใช้เงินเก็บออมไปจนหมดสิ้นและไม่มีรายได้ใหม่ คนกลุ่มนี้ก็ต้องเดินทางออกจากพม่าในเวลาใหม่อีกครั้ง ไม่ว่าจะไปทำงานที่ไทย สิงคโปร์ มาเลเซีย หรือเกาหลีใต้ บางกรณีก็มีมิติด้านฤดูกาลเข้ามาเกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น สมบูรณ์ เจ้าของร้านอาหารตามสั่งและอาหารปิ้งย่างแห่งหนึ่งใกล้เมืองพะอันบอกว่า ร้านของเขาขายดีมากในฤดูแล้งและค่อนข้างซบเซาในฤดูฝนที่มีฝนตกต่อเนื่อง เขาจึงมักขอให้ภรรยาเฝ้าร้านในฤดูฝน ส่วนตัวเขาเดินทางมาดูแลกิจการรถสามล้อพวงขายกาแฟในย่านนิคมอุตสาหกรรมแห่งหนึ่งในประเทศไทย งานนี้คืองานที่เขาเคยทำมาก่อนตัดสินใจกลับพม่า สมบูรณ์ชอบอาชีพนี้และเห็นว่าเป็นงานสนุก ขายง่ายและมีรายได้ดี หลังกลับพม่าเมื่อปี 2013 เขาจ้างหลานชายให้ขายกาแฟแทนและแบ่งรายได้กัน เขากลับมาดูแลงานนี้ทุกปี ทุละ 2-3 เดือน บางครั้งเขาก็เฝ้ารถจักรยานที่หาได้จากพม่ามาขายด้วย ชีวิตทางสังคมของเนวรัตน์จึงไม่ใช่ว่าจะปักหลักอยู่กับที่ เขาอยู่กับพื้นที่มากกว่าหนึ่งแห่งและมีการเคลื่อนย้ายตามฤดูกาลด้วย

การกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับสังคม ระดับปัจเจกบุคคล การปรากฏขึ้นของคนกลุ่มนี้ทำให้สภาพความเป็นไปเชิงเศรษฐกิจของภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าคึกคักมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับอดีต โดยเฉพาะการกระตุ้นตลาดสินค้าอุปโภคบริโภคและการบริการ สิ่งนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการขยายตัวขึ้นอย่างมากของเมืองใหญ่ ตัวอย่างของการกลับไปเป็นผู้ประกอบการได้สร้างความรู้สึกระวนกระวายแก่คนพม่าที่กำลังครุ่นคิดเรื่องอนาคตและวางแผนการกลับพม่า ความเป็นผู้ประกอบการก่อตัวขึ้นในสภาพของการอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอนและอารมณ์ความรู้สึกว่าด้วยความน่าจะเป็นไปได้พร้อมกันนั้น โครงการกลับพม่าถูกหล่อเลี้ยงด้วยการรู้สึกมีความหวัง อันเป็นพลังในการต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ นานา ปรากฏการณ์กลับพม่ายังเสริมสร้างภูมิทัศน์ใหม่ๆ ด้วยการเคลื่อนย้ายของผู้คนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นั่นคือ การดำรงความสัมพันธ์แบบข้ามชาติ หรือมีวิถีทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่หลายแห่งไปพร้อม ๆ กัน การจำแนกประเภทการย้ายถิ่นแบบดั้งเดิมไม่อาจช่วยอธิบายการกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการ เพราะมีสถานะเป็นการเคลื่อนย้ายแบบการเปลี่ยนผ่านหลายด้าน ลื่นไหลและยังไม่สิ้นสุด

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปประเด็นและอภิปรายผล

รายงานวิจัยเรื่อง “การกลับพม่าและการดำรงชีพในสภาวะหลังการพลัดถิ่น: กรณีศึกษาพ่อค้ารายย่อยในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า” ฉบับนี้ศึกษาปรากฏการณ์การเดินทางกลับไปใช้ชีวิตในประเทศพม่าของอดีตผู้ถูกบังคับให้พลัดถิ่นสัญชาติพม่ากลุ่มหนึ่ง ที่เปลี่ยนวิถีการดำรงชีพของตนไปสู่การทำธุรกิจในสังคมบ้านเกิด หรือที่เรียกในรายงานฉบับนี้ว่าเป็น “ผู้ประกอบการรายย่อย” (Small-Scaled Entrepreneurs) ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า หรือบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางภายในเขตปกครองรัฐกะเหรี่ยงและรัฐมอญของพม่า คณะวิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเอกสารและการทำงานภาคสนามในเมืองใหญ่ 3 เมืองของภูมิภาคนี้ คือเมืองเมียวดี เมืองพะอิ่น และเมืองเมะล่าย การค้นคว้าในเรื่องนี้ช่วยให้เรามีความเข้าใจทัศนคติของคนพม่าต่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมของตน ที่มาทางสังคมของคนกลับไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในสังคมพม่ายุคการปฏิรูป การใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพต่างๆ เพื่อหาช่องทางอยู่ร่วมหรือจัดการกับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ตลอดจนผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปรากฏการณ์นี้

การสำรวจภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าแสดงให้เห็นความคึกคักของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆ จำนวนมาก ทั้งการพัฒนารถไฟ โรงไฟฟ้าและพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม โครงการเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดของการส่งเสริมให้การลงทุนของภาคเอกชนในประเทศและต่างประเทศเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจพม่าในยุคการปฏิรูปและเปิดประเทศ ในทางเศรษฐกิจมากขึ้น อันสร้างภาพเกี่ยวกับอนาคตของสังคมพม่าว่าจะมีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและการเชื่อมต่อที่สะดวกรวดเร็ว จินตภาพเหล่านี้ล้นเกินกว่าสถานะที่เป็นจริงไปบ้าง เพราะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานส่วนหนึ่งยังไม่สามารถดำเนินงานได้สมบูรณ์เต็มที่ เพราะยังขาดระบบโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ เข้ามาร่วมสนับสนุน และมีปัญหาที่เกิดจากบทบาทและอำนาจของกองทัพพม่าและระบบพรรคพวกที่สืบเนื่องมาจากอดีต ในระยะเวลาการเปิดประเทศมา 3-4 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่ามีความเปลี่ยนแปลงหลายประการเกิดขึ้น แต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ยังคงแฝงความหมายประการหนึ่งว่า ผู้คนไม่มั่นใจและยังตั้งข้อสงสัยต่อการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “การปฏิรูปประเทศ” เพราะยังประสบกับความเดือดร้อนและความเสี่ยงต่างๆ อันย่ำแย่จนถึงบทบาทและอำนาจของกองทัพพม่าที่สืบเนื่องมาจากอดีต

การเดินทางพบปะพูดคุยและสังเกตกิจกรรมประจำวันของผู้คนที่ตัดสินใจกลับมาและดำรงชีพด้วยการทำธุรกิจที่แตกต่างหลากหลาย แสดงให้เห็นทักษะความเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurship) ในตัวพวกเขา โดยเฉพาะความตื่นตัวต่อโอกาสการทำอะไรที่คนอื่นไม่สังเกตเห็น การก่อเกิดของผู้ประกอบการรายย่อยหน้าใหม่ในพม่าเป็นการตัดบรรจบกัน (Intersection) ของความตื่นตัวต่อโอกาสระดับบุคคลกับพลังอำนาจต่างๆ ในบริบทสังคมพม่า การแสวงหาความเป็นไปได้ใหม่ๆ ให้ชีวิตดีขึ้นเกี่ยวโยงใกล้ชิดกับโครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง สัมพันธ์กับความรู้สึกมีเสรีภาพและความปลอดภัย การสั่งสมทุนจากอดีต ความสัมพันธ์ทางสังคมในบ้านเกิด และสถานการณ์เฉพาะทางการเมืองและเศรษฐกิจในพม่า การกลับมาไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยเป็นปรากฏการณ์เกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการแสวงหาชีวิตที่ดีขึ้น (The possibility of searching for better lives) ไม่ใช่การกลับบ้าน (return to home) ในนัยของการกลับไปตั้งรกรากแบบฝังรากติดอยู่กับถิ่นที่ใดที่หนึ่ง หากแต่เป็นการเคลื่อนย้ายต่อเนื่อง (ongoing mobility) จากการเคลื่อนย้ายที่เคยดำเนินมาก่อนหน้า ในสังคมพม่ายุคปฏิรูปประเทศ พวกเขา มองประเทศต้นทางเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความหวัง และเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับพลังอำนาจต่างๆ โดยไม่อาจคาดหวังผลที่แน่นอนได้

การพัฒนาการดำรงชีพของตนเองด้วยทักษะความเป็นผู้ประกอบการของคนพม่ากลับบ้านไม่ได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ หากแต่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ยังสร้างปัญหาหรืออุปสรรคให้กับวิถีทางใหม่นี้ การเป็นผู้ประกอบการจึงต้องใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพเพื่ออยู่ร่วม หลบเลี่ยง ใช้ให้เป็นประโยชน์หรือต่อรองกับข้อจำกัดเหล่านั้น สำหรับคนที่มีทุนทรัพย์สะสมอยู่มาก เขาอาจหาความรู้ใหม่เพื่อสร้างอาชีพใหม่ให้กับตน คนที่มีทุนทรัพย์น้อยกว่า ก็อาจใช้เครือข่ายครอบครัว เครือญาติและเพื่อนฝูงเป็นทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาในการทำธุรกิจของตน การใช้เทคนิคความรู้เชิงบริหารจัดการก็มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการบริหารแรงงานและจัดการคำสั่งซื้อของลูกค้า นอกจากนี้ ผู้ประกอบการรายย่อยหลายรายมีแนวทางการดำรงชีพที่หลากหลาย ทำงานหลายอย่างไปในเวลาเดียวกัน ทั้งเพราะความจำเป็นในการเลี้ยงชีพและเพราะเป็นการสร้างทางเลือกเพิ่มให้กับชีวิต และท้ายที่สุด พวกเขาแสวงหาความช่วยเหลือทางการเมืองเพื่อสร้างพลังการต่อรองหรือเพื่อความมั่นคงในการถือครองทรัพย์สิน ไปพร้อมๆ กับการพึ่งพาอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เพื่อเสริมสร้างกำลังใจให้รับมือกับอนาคตและความไม่แน่นอนของการเป็นเจ้าของธุรกิจพม่า

การกลับมาและกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับสังคม ระดับปัจเจกบุคคล และภูมิทัศน์เรื่องการเคลื่อนย้ายของผู้คน การปรากฏขึ้นของคนกลุ่ม

นี้ทำให้สภาพความเป็นไปเชิงเศรษฐกิจของภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าคึกคักมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับอดีตในยุครัฐบาลเผด็จการ โดยเฉพาะการกระตุ้นตลาดสินค้าอุปโภคบริโภคและการบริการ สิ่งนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการขยายตัวขึ้นอย่างมากของเมืองใหญ่ ตัวอย่างของการกลับไปเป็นผู้ประกอบการได้สร้างความรู้สึกระวนกระวายแก่คนพม่าที่กำลังครุ่นคิดเรื่องอนาคตและวางแผนการกลับพม่า ความเป็นผู้ประกอบการก่อตัวขึ้นในสภาพของการอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอนและอารมณ์ความรู้สึกว่าด้วยความน่าจะเป็นไปได้ พร้อมกันนั้น โครงการกลับพม่าถูกหล่อเลี้ยงด้วยการรู้สึกมีความหวัง อันเป็นพลังในการต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ นานา ปรากฏการณ์กลับม่ายังเสริมสร้างภูมิทัศน์ใหม่ๆ กับการเคลื่อนย้ายของผู้คนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นั่นคือ การดำรงความสัมพันธ์แบบข้ามชาติ หรือมีชีวิตทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่หลายแห่งไปพร้อมๆ กัน การจำแนกประเภทการย้ายถิ่นแบบดั้งเดิมไม่อาจช่วยอธิบายการกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการ เพราะมีสถานะเป็นการเคลื่อนย้ายแบบการเปลี่ยนผ่านหลายด้านและยังไม่สิ้นสุดลง

การกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการให้ข้อคิดเห็นสำคัญ 2 ประการ ต่อการจัดการสถานการณ์คนพลัดถิ่นจากประเทศพม่า ประการแรก ปรากฏการณ์นี้แสดงถึงการเลือกสิ้นสุดสถานะพลัดถิ่นด้วยความเต็มใจ (Voluntariness) ความเต็มใจเป็นองค์ประกอบสำคัญของการแก้ไขปัญหาที่เคารพสิทธิเสรีภาพของบุคคล กรณีศึกษาในรายงานศึกษานี้ตื่นตัวต่อโอกาสที่เกิดขึ้นภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองในพม่า พวกเขาพยายามใช้ทุนที่มีเรียนรู้สถานการณ์ที่เป็นและตัดสินใจที่ละขั้นทีละตอนเพื่อสร้างการดำรงชีพและมีคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคมบ้านเกิด แผนการกลับพม่าโดยเต็มใจนี้เป็นเรื่องของความไม่แน่นอนและไม่อาจคาดเดาผลได้ล่วงหน้า เพราะต้องติดบรจกับพลังเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมทางการเมืองที่อาจกลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความสำเร็จในระดับปัจเจกบุคคล ชีวิตทางสังคมหลังการพลัดถิ่นจึงมีความสลับซับซ้อน และเรียกร้องให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าใจว่าโครงการกลับพม่าไม่ได้ทำให้คนกลับไปอยู่สังคมเดิมได้แบบอัตโนมัติ เพราะยังต้องรอกกระบวนการทางการเมืองที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองขึ้นมาใหม่ (K. Long, 2013) ฉะนั้น จึงต้องมีการยอมรับว่าการเคลื่อนย้ายต่อเนื่อง (ไม่ใช่การอยู่ประจำที่) เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการส่งคนพลัดถิ่นกลับประเทศพม่าและฟื้นฟูสภาพสังคมพม่าโดยรวม

ประการที่สอง การเคลื่อนย้ายของกลุ่มกรณีศึกษามีพลวัตสูงและท้าทายชุดความหมายการอพยพย้ายถิ่นที่ตั้งอยู่บนกรอบคิดเรื่องรัฐประชาชาติ ที่แบ่งแยกว่าสังคมประเทศต้นทางคือสังคมบ้านเกิด ถิ่นที่คุ้นเคยและความทุกข์ยากลำบาก ผู้คนต้องอพยพออกไปอยู่ที่สังคมอื่น

เพราะที่นั่นดีกว่า ปลอดภัยกว่า มีงานทำมีรายได้ และการย้ายถิ่นจะเป็นการย้ายแบบชั่วคราว คนที่มีหน้าที่การทำงานดีอาจอยู่ได้นานกว่าคนทำงานลำบากค่าแรงน้อย แต่ในที่สุดพวกเขาทุกคนก็ต้องกลับ การกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการกลับทำให้ความเข้าใจแบบนี้พราเลือน เรื่องราวของพวกเขาคือการเคลื่อนย้ายต่อเนื่องไปข้างหน้า ไม่ใช่การกลับไปยังที่ตั้งทางภูมิศาสตร์หนึ่งที่คงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ปรากฏการณ์กลับพม่ายังเสริมสร้างภูมิทัศน์ใหม่ๆ ด้วยการเคลื่อนย้ายของผู้คน การกลับพม่าและกลายเป็นผู้ประกอบการมีสถานะเป็นการเคลื่อนย้ายแบบเปลี่ยนผ่านหลายด้าน ไม่สิ้นสุดและเป็นไปได้หลายแบบ เครื่องมือการจำแนกประเภทการย้ายถิ่นเดิมบนฐานจิตชาตินิยมเชิงวิวิธวิทยา (การจัดหมวดหมู่เป็นคู่ตรงข้าม ระหว่างการอพยพออก-การอพยพเข้า หรือการอยู่ในประเทศต้นทาง-การอยู่ในประเทศปลายทาง) ได้สูญเสียพลังในการช่วยวิเคราะห์ความซับซ้อนของการกลับพม่า

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การสร้างองค์ความรู้เรื่องความเป็นผู้ประกอบการของคนสัญชาติพม่าในสังคมไทยและทบทวนนโยบายที่เกี่ยวข้อง – รายงานวิจัยฉบับนี้พบว่าผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากเริ่มประกอบอาชีพธุรกิจเป็นของตนเอง ตั้งแต่ครั้งยังทำงานอยู่ในประเทศไทย และเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์เมื่อกลับพม่า นี่คือความเป็นไปใหม่ นอกเหนือจากที่รัฐไทยมองคนเข้าเมืองจากพม่าว่าเป็น “คนงานอพยพ” หรือ “ผู้ลี้ภัย” เน้นการบริหารจัดการเชิงประชากรและการควบคุม การเคลื่อนย้ายเข้าออก ปัจจุบัน สังคมไทยแทบไม่มีองค์ความรู้เลยว่าพวกเขาทำกิจการเชิงพาณิชย์ของตนเองอย่างไร กิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้สำคัญต่อพวกเขาอย่างไร หรือส่งผลกระทบ ต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมในแต่ละท้องถิ่น ในประเทศไทย และในระดับระหว่างประเทศ อย่างไร และรัฐบาลและสังคมไทยควรมีท่าทีเชิงนโยบายหรือการกำหนดสถานะของ ผู้ประกอบการสัญชาติพม่าเหล่านี้อย่างไร

2. การพิจารณาการให้ความช่วยเหลือการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศพม่าอย่างรอบด้าน – ประเทศพม่ากำลังพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลายโครงการและใช้ทุนจากหลากหลายแหล่ง งานให้ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทยควรมีข้อมูลรอบด้านและตัดสินใจทำโครงการจากการพิจารณาการพัฒนาโครงสร้างทั้งระบบในแต่ละภูมิภาค เพื่อให้ความช่วยเหลือ นั้นมีประสิทธิภาพและส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้จริง โครงสร้างพื้นฐานที่ดีจะเป็นปัจจัย สำคัญในระยะยาวของการพัฒนาระบบรองรับการอพยพกลับประเทศพม่า และควรคำนึงมิติ ความเป็นธรรมในสังคมในกรณีที่มีผู้ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการด้วย ในระยะยาว

การให้ความช่วยเหลือนี้อาจขยายไปสู่รูปแบบอื่นๆนอกเหนือจากงานก่อสร้างเชิงวัตถุ เช่น การพัฒนาระบบการขนส่งสาธารณะ การพัฒนาศักยภาพในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

3. การสร้างองค์ความรู้เรื่องระบบกรรมสิทธิ์และสถานะการถือครองที่ดินในพม่า – ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สามารถรองรับคนกลับพม่าให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ แต่สังคมพม่ายังมีปัญหาเรื่องที่ดินในหลายประเด็น ทั้งการถือครองที่ดินโดยไม่มีกรรมสิทธิ์ของประชาชนส่วนใหญ่ การครอบครองที่ดินของกองทัพและกลุ่มกองกำลังต่างๆ ตลอดจนระบบกฎหมายที่ดินที่ยังล้าหลังและขาดความเป็นธรรม การวางแผนหรือแทรกแซงการเคลื่อนย้ายในอนาคตจำเป็นต้องการความรู้เพื่อคาดการณ์ได้ว่า แผนการแทรกแซงและจัดการการอพยพเคลื่อนย้ายต่างๆมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน อย่างไร และไทยในฐานะส่วนหนึ่งของชุมชนนานาชาติจะมีบทบาทต่อการแก้ไขปัญหาระบบที่ดินในพม่าอย่างไรต่อไป

4. การยืนยันในเวทีระหว่างประเทศให้รัฐบาลพม่ามีพันธะในการให้สถานะและสิทธิพลเมืองแก่อดีตคนพลัดถิ่น – กรณีศึกษาที่ปรากฏในรายงานวิจัยฉบับนี้สะท้อนว่าผู้คนในพม่ายังประสบปัญหาการไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิในสถานะพลเมือง ทำให้ต้องหาช่องทางหาความช่วยเหลือจากผู้มีอิทธิพลทางการเมืองในพื้นที่ อันกลายเป็นอุปสรรคเพราะไม่ใช่ทุกคนจะเข้าถึงคนเหล่านั้นได้ ความเต็มใจกลับพม่าถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี และรัฐบาลพม่าควรให้ความคุ้มครองสิทธิของพลเมือง เพราะจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงของการดำรงชีพได้ คนจะมีความมั่นใจลงทุนทำการค้าและพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนได้ในระยะยาว พยายามลดอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่เป็นอุปสรรคต่อแผนการกลับบ้านให้เหลือน้อยที่สุด

บรรณานุกรม

- Anderson, Ben. (2006). Becoming and Being Hopeful: Towards a Theory of Affect. *Environment and Planning D: Society and Space*, 24, 733-752.
- Bakewell, Oliver. (2011). Conceptualising Displacement and Migration: Processes, Conditions, and Categories. In Koser Khalid & Susan Martin (Eds.), *The Migration-Displacement Nexus: Patterns, Processes, and Policies* (pp. 14-28). Oxford: Berghahn Books.
- Basch, Linda, Schiller, Nina Glick, & Blanc, Cristina Szanton. (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-states*. London: Routledge.
- Brees, Inge. (2008). Refugee Business: Strategies of the Work on the Thai-Burma Border. *Journal of Refugee Studies*, 21(3), 380-397.
- Cohen, Scott A., Duncan, Tara, & Thulemark, Maria. (2015). Lifestyle Mobilities: The Crossroads of Travel, Leisure and Migration. *Mobilities*, 10(1), 155-172.
- Collier, Stephen J., & Lakoff, Andrew. (2008). The vulnerability of vital systems: how “critical infrastructure” became a security problem. Retrieved January 25, 2015, from <http://anthropos-lab.net/wp/publications/2008/01/collier-and-lakoff.pdf>
- Cresswell, Tim. (2006). *On the Move : Mobility in the Modern Western World*. London: Routledge.
- Dudley, Sandra H. (2010). *Materialising Exile: Material Culture and Embodied Experience among Karenni Refugees in Thailand*. Oxford: Berghahn Books.
- Ellis, Frank. (1998). Household Strategies and Rural Livelihood Diversification. *The Journal of Development Studies*, 35(1), 1-38.

- Ellis, Frank. (2000). The Determinants of Rural Livelihood Diversification in Developing Countries. *Journal of Agricultural Economics*, 51(2), 289-302.
- Gmelch, George. (1980). Return Migration. *Annual Review of Anthropology*, 9, 135-159.
- Gravers, Mikael. (2007). Introduction: Ethnicity against State-State against Ethnic Diversity In Mikael Gravers (Ed.), *Exploring Ethnic Diversity in Burma*. Copenhagen: NIAS.
- Gudeman, Stephen. (1986). *Economics as Culture: Models and Metaphors of Livelihood*. London: Routledge.
- Hannam, Kavin, Sheller, Mimi, & Urry, John. (2006). Mobilities, immobilities and mooring. *Mobilities*, 1(1), 1-22.
- Hayek, Friedrich A. (2002). Competition as a Discovery Procedure. *Quarterly Journal of Austrian Economics*, 5(3).
- Holcombe, Randall (2003). The Origins of Entrepreneurial Opportunities *The Review of Austrian Economics*.
- I.S. (2013). Myanmar's longest war: If you're Karen and you know it. Retrieved from <http://www.economist.com/blogs/banyan/2013/11/myanmars-longest-war>
- Japan Development Institute Ltd. (2014). Study on the Myawaddy - Hpa-an SEZ PPP project in the Union of Myanmar. Retrieved January 26, 2015, from http://www.meti.go.jp/meti_lib/report/2014fy/E003820.pdf
- Jitprasitsiri, Siriporn. (2014). *Krongkhai logistics in Asean: thangluang Asean choemyong sangsaan (In Thai)*.
- Karen Human Rights Group. (2014). Truce or Transition? Trends in human rights abuse and local response in Southeast Myanmar since the 2012 ceasefire.
- Kaufmann, Vincent, Bergman, Manfred Max, & Joye, Dominique. (2004). Motility: mobility as capital. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(4), 745-756.

- Kibreab, Gaim. (1999). Revisiting the Debate on People, Place, Identity and Displacement. *Journal of Refugee Studies*, 12(4), 384-410.
- Kirzner, Israel M. (1978). *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kirzner, Israel M. (1997). Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature*.
- Knight, Frank. ([1921] 2009). *Risk, Uncertainty and Profit*. Orlando: MIT Press.
- Korac, Maja. (2009). *Remaking Home: Reconstructing Life, Place and Identity in Rome and Amsterdam*. Oxford: Berghahn Books.
- Kyaw Zwa Moe. (2015, April 3). Impossible to Scrap the Entire System and Build a New One. *The Irrawaddy*.
- Lachmann, Ludwig M. (1976). From Mises to Shackle: An Essay on Austrian Economics and the Kaleidic Society *Journal of Economic Literature*, 14(1), 54-62.
- Lall, Marie. (2014). Reform in Myanmar: success or failure? . Retrieved January 15, 2015, from <http://www.globaltimes.cn/content/899889.shtml>
- Larkin, Brian. (2013). The politics and poetics of infrastructure. *Annu. Rev. Anthropology*, 42, 327-343.
- Long, Katy. (2010). Home Alone?: A Review of the Relationship Between Repatriation, Mobility and Durable Solutions for Refugees. Retrieved from <http://www.unhcr.org/4b97afc49.pdf> website:
- Long, Katy. (2013). *The Point of No Return: Refugees, Rights, and Repatriation*. Oxford: Oxford University Press.
- Long, Lynellyn D., & Oxfeld, Ellen. (2004). Introduction. In Lynellyn D. Long and Ellen Oxfeld (Ed.), *Coming Home? Refugees, Migrants, and Those Who Stayed Behind*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Long, Norman. (2008). Translocal Livelihoods, Networks of Family and Community, and Remittances in Central Peru. In Josh DeWine and Jennefer Holdaway (Ed.), *Migration and Development Within and Across Borders: Research and Policy Perspectives on Internal and International Migration*. International Organization for Migration.
- Malkki, Lisa H. (1995). Refugees and Exile: From Refugee Studies to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology*, 24, 495-523.
- Mises, Ludwig von. (1996). *Human Action: A Treatise on Economics*. Indianapolis: Liberty Fund Inc.
- Mrazek, R. (2002). *Engineers of happy land: technology and nationalism in a colony*. Princeton: Princeton University Press.
- Myat May Zin. (2013). Clothing factory opened at Hpa-an's first industrial zone. from <http://www.mmmtimes.com/index.php/business/3039-clothing-factory-opened-at-hpa-an-s-first-industrial-zone.html>
- Office of Transport and Traffic Policy and Planning. (2015). *Nayobye kamanakom laeh kongsang poenthan kap karn khapkloen thang settakit (In Thai)*.
- Olwig, Karen Fog, & Sorensen, Ninna Nyberg. (2002). Mobile livelihoods: Making a living in the world. In Karen Fog Olwig & Ninna Nyberg Sorensen (Eds.), *Work and Migration: Live and Livelihoods in a Globalizing World* New York: Routledge.
- Prasert Rangkla. (2012). *Vernacular Refugees: Displaced Karen, Self-settlement and Non-institutional Protection in the Thailand-Myanmar Borderland*. Australian National University, Canberra.
- Sakaorat, Sirima. (2014). Phama poed pratu muang Myawaddy (In Thai). Retrieved 6 March 2015, from <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/566535>
- Schumpeter, Joseph A. (1983). *Theory of Economic Development*. Somerset: Transaction Publishers.

- Schumpeter, Joseph A. (2008). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: HarperCollins.
- Shackle, G. L. S. (1992). *Epistemics and Economics: A Critique of Economic Doctrines*. Somerset: Transaction Publishers.
- Smith, Martin J. (2007). *State of Strife: The Dynamics of Ethnic Conflict in Burma*. . Hawaii: East-West Center, Hawaii University.
- Sorensen, Ninna Nyberg. (2002). Representing the Local: Mobile Livelihood Practices in the Peruvian Central Sierra In Karen Fog Olwig & Ninna Nyberg Sorensen (Eds.), *Work and Migration: Live and Livelihoods in a Globalizing World* New York: Loutledge.
- South, Ashley. (2008). *Ethnic Politics in Burma: States of Conflict*. . New York: Routledge.
- Star, Susan Leigh. (1999). The ethnography of infrastructure. *American Behavioral Scientist* 43(3), 377 - 391.
- Stefanson, Anders H. (2004). Homecoming to the Future: From Diasporic Mythotaphies to Social Projects of Return. In Anders H. Stefanson & Fran Markowitz (Eds.), *Homecoming: Unsettled Paths of Return*. Oxford: Lexinton Books.
- Thawngmung, Ardeth Maung. (2008). *The Karen Revolution in Burma: Diverse Voices, Uncertain Ends*. Hawaii: East-West Center, Hawaii University.
- The Irrawaddy (Producer). (2011, 25 December 2014). Import of illegal cars into Burma up sharply. . Retrieved from http://www2.irrawaddy.org/article.php?art_id=21201
- Tosa, Keiko. (2012). Survival Tactics of Migrant Families in a Religious Area in Myanmar In Yoko Hayami (Ed.), *The Family in Flux in Southeast Asia*. Kyoto and Chiang Mai: Kyoto University Press and Silkworm Books.
- Turner, Sarah. (2007). Trading Old Textiles: the Selective Diversification of Highland Livelihoods in Northern Vietnam. *Human Organization*, 66(4), 389-404.

UNHCR South-East Myanmar Information Management Unit. (2014). Kayin State Profile. Retrieved January 29, 2015, from data.unhcr.org/thailand/download.php?id=223

United Overseas Bank Ltd. (2515). UOB finances the first Singapore company building a power plant in Mon State, Myanmar.

Urry, John. (1999). *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty First Century*. London: Routledge.

Wilson, Thomas, & Donnan, Hastings. (1998). Nation State and Identity at International Borders. In Thomas M. Wilson and Hastings Donnan (Ed.), *Border Identities: Nation and State at International Frontiers* (pp. 1-30). Cambridge: Cambridge University Press.

ด่านศุลกากรแม่สอด. (2558). 25 อันดับแรกสินค้าส่งออก สินค้านำเข้า. Retrieved from <http://www.danmaesot.com/>

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). มโนทัศน์การดำรงชีพ (Vol. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่): เชียงใหม่.

มติชนออนไลน์. (2555). เพื่อนบ้านริษยา พม่ากลับเมือง(?)–โลจิสติกส์มิติใหม่" เสวนาอาเซียน:ประชาคมภายใต้ความหลากหลาย.

อนุรักษ์, พันธรัตน์. (2541). หนึ่งร้อยปีแม่สอด แม่สอด: อำเภอแม่สอด.

เอเอสทีวีผู้จัดการออนไลน์ (Producer). (2557, 14 กันยายน 2557). 'แม่สอด' ขุมทองใหม่เอสเอ็มอี ช่องทางเปิดโครงสร้างการค้าชายพม่า. Retrieved from <http://www.manager.co.th/iBizchannel/ViewNews.aspx?NewsID=9570000038181>